

LIETUVOS KARIUOMENĖS ORGANIZAVIMO, DISLOKAVIMO IR GINKLUOTĖS POKYČIAI 1938–1940 M.

Doc. dr. Vytautas LESČIUS

Įvadas

Lietuvių tauta, išsigydžiusi Pirmojo pasaulinio karo, vokiečių okupacijos bei Nepriklausomybės kovų metu patirtas žaizdas, per palyginti neilgą nepriklausomo gyvenimo laikotarpį sugebėjo planingai tvarkyti visą valstybinio gyvenimo mechanizmą. Reikšmingi teigiami pokyčiai vyko krašto ekonomikoje, kultūroje, moksle ir kitose vidaus gyvenimo srityse. Augo ir bendras tautinis, valstybinis susipratimas.

To laikotarpio užsienio politikoje pagrindinės kryptys buvo atgauti Vilniaus kraštą, ginti savo teises prijungtame Klaipėdos krašte ir nuolat stiprinti Lietuvos tarptautines pozicijas. Savo užsienio politikoje Lietuva visą laiką siekė su kaimyninėmis šalimis taikaus bendradarbiavimo bei įvairių klausimų sprendimo.

Tačiau ramus kuriamasis darbas truko neilgai. Nuo 20 a. ketvirtojo dešimtmečio vidurio Europoje ėmė sparčiai ryškėti artėjančio naujojo karo šmėkla. Žodis „karas“ buvo visur ir beveik visų kartojamas. Buvo skelbiamos naujos visuotinio, viską naikinančio, staigaus ir kitokių karų teorijos. Tokių reiškinių akivaizdoje didėjo tautų, ypač mažųjų, susirūpinimas savo saugumu. Būdama priešiška jos atžvilgiu nusistačiusių didžiųjų kaimyninių valstybių apsuptyje ir Lietuva greit pasijuto esanti lyg ant parako statinės. To susirūpinimo atsakomybė teko ne tik valstybės vadovams, bet ir kariuomenės vadovybei, kuri tiesiogiai rūpinosi krašto ginkluotosiomis pajėgomis.

Antrojo pasaulinio karo išvakarėse ir jam prasidėjus, lietuvių tautai net penkis kartus buvo iškilusi dilema: ar atmesti agresyvių kaimyninių valstybių įteiktus ultimatumus bei kitus reikalavimus, ar diplomatinėmis priemonėmis siekti išsaugoti krašto nepriklausomybę. Išskirtini šie atvejai:

1. Lenkijos 1938 m. kovo 18 d. ultimatumas Lietuvai dėl diplomatinio santykių užmezgimo be jokios parengties;
2. Vokietijos 1939 m. kovo 22 d. ultimatumas Lietuvai dėl Klaipėdos krašto gražinimo;
3. Vokietijos spaudimas Lietuvai 1939 m. rugsėjo mėn. pradėti karinį žygį prieš Lenkiją ir atsiimti iš jos savo sostinę Vilnių;
4. Sovietų Sąjungos ultimatumas Lietuvai dėl savitarpio pagalbos sutarties pasirašymo 1939 m. spalio 10 d. ir rusų karinių įgulų dislokavimo jos teritorijoje;
5. Sovietų Sąjungos 1940 m. birželio 14 d. ultimatumas Lietuvai, pagrįstas prasimanytais, neteisingais bei iškraipytais kaltinimais ir reikalavimais, žlugdančiais valstybės nepriklausomybę, po kurio jau kitą dieną apie 250 tūkstančių rusų karių ėmė veržtis į Lietuvos teritoriją ir pradėjo sovietinę okupaciją.

Visi šie aukščiau minėti politiniai įvykiai mūsų istoriografijoje jau gana plačiai aptarti ir todėl šia problema besidomintiems skaitytojams gerai žinomi. Kartu tenka konstatuoti, jog šio laikotarpio kariniam aspektui iki šiol dar mažai skirta dėmesio.

Laikantis chronologinio principo pažymėtina, kad 1940 m. sovietams okupavus Lietuvą to meto spaudoje apie buvusią „buržuazinę“ kariuomenę, ypač jos karininkiją, buvo užsimenama tik iš neigiamos pusės. Visa sovietinės propagandos mašina buvo pajungta Raudonajai armijai – tariamai lietuvių tautos „išvaduotojai“ – liaupsinti. Kaip visiems žinoma, netrukus buvusios Lietuvos kariuomenė buvo šurkščiai likviduota.

Tačiau absoliučiai daugumai pavergtų Lietuvos gyventojų buvusi jos kariuomenė kėlė tik šviesius ir šiltus prisiminimus. Tokie jie išliko per visą sovietinės okupacijos laikotarpį, įkvėpė ir skatino dešimtis tūkstančių tiek jaunų, tiek pagyvenusių vyrų aktyviai partizaninei kovai su okupantais.

Kartu išėvijoje atsidūrę kraštiečiai, visų pirma buvę karininkai bei visuomenės veikėjai, nors ir negalėdami pasinaudoti archyviniais dokumentais bei kitais šaltiniais, tačiau, suprasdami savo atsakomybę tėvynei bei istorijai, ėmėsi plunksnos ir karine tematika parašė nemaža atsiminimų. Didelė jų dalis buvo paskelbta užsienio spaudoje, visų pirma 1950 m. JAV pasirodžiusiame tęstiniame „Kario“ žurnale. Joje buvo tiek teigiamų, tiek neigiamų buvusių Lietuvos valstybės bei kariuomenės vadovų veiklos vertinimų, karštos polemikos įvairiais valstybės gyvenimo klausimais ir pan.

Vėlesniaisiais metais išėvijoje pasirodė ir keletas svarbių memuarinių leidinių, kuriuose nemaža vietos skirta ir mus dominančio laikotarpio įvykiams nušviesti. Iš jų visų pirma išskirtini buvusio kariuomenės vado div.

gen. Stasio Raštikio darbai¹. Ilgą laiką dirbęs kariuomenės štabe, o po to penkerius metus kariuomenės vadu ir kurį laiką krašto apsaugos ministru, div. gen. S. Raštikis gerai žinojo padėtį kariuomenėje bei valstybėje, buvo daugelio pertvarkymų bei reformų organizatorius ir vykdytojas, naudojosi dideliu autoritetu ne tik kariuomenėje, bet ir aukštuosiuose vyriausybinuose sluoksniuose bei visuomenėje, tiesioginis lemtingų įvykių 1938–1940 m. dalyvis. Jo atsiminimai yra itin vertingas šaltinis, padedąs geriau suvokti ir įvertinti daugelį to laikotarpio kariuomenės bei valstybės gyvenime vykusią procesų.

Verti dėmesio taip pat buvusio krašto apsaugos ministro brig. gen. Kazio Musteikio², prezidento A. Smetonos buvusio adjutanto Vaclovo Šliogerio³ atsiminimai bei Aleksandro Merkelio monografija⁴, kuriuose randame įdomių minčių apie sudėtingą tuometinę padėtį Lietuvos vyriausybinuose sluoksniuose bei kariuomenės vadovybėje, iškilus sovietinės agresijos pavojui.

Išskirtinai tenka paminėti daugelio skaitytojų bei autorių teigiamai vertinamą reikšmingą Vytenio Statkaus išėivijoje išleistą knygą „Lietuvos ginkluotosios pajėgos“⁵. Gaila, kad autorius mus dominančiam laikotarpiui medžiagos skyrė labai nedaug, o ir tos pačios nemaža dalis panaudota iš div. gen. S. Raštikio atsiminimų.

Atgavus nepriklausomybę, kariuomenės tyrinėjimai suintensyvėjo ir įgavo naują kokybinį pobūdį pačioje Lietuvoje. Atsižvelgiant į tai, jog 1921–1940 m. laikotarpio Lietuvos kariuomenės tyrinėjimai plačiai aptarti Jono Vaičėnonio straipsnyje⁶, čia pateikiamo darbo autoriui nebetikslinga to naujai pakartoti.

Nors pastaruju metu mūsų istoriografijoje gausėja darbų, paremtų gausiais šaltiniais, nušviečiančiais reikšmingus nepriklausomos Lietuvos kariuomenės veiklos tarpsnius, tačiau iki šiol dar pasigendama tyrinėjimų, liečiančių itin svarbius jos organizavimo bei dislokavimo pokyčius paskutiniuju vadinamuoju valstybės „saulėlydžio“ laikotarpiu. Šis turtingas įvykių ir lemtingas savo tragiškomis pasekmėmis laikotarpis palietė visas kariuomenės gyvenimo sritis. Suprantama, jog straipsnio apimties darbe visų jų apibūdinti praktiškai neįmanoma.

¹ St. Raštikis, *Kovose dėl Lietuvos*, t. 1, Los Angeles, 1956; t. 2, Los Angeles, 1957; *Įvykiai ir žmonės*, t. 3, Čikaga, 1972; *Lietuvos likimo keliais*, t. 4, Čikaga, 1982.

² K. Musteikis, *Prisiminimų fragmentai*, Vilnius, 1989.

³ V. Šliogeris, *Antanas Smetona. Žmogus ir valstybininkas*, Cleveland, 1966.

⁴ A. Merkelis, *Antanas Smetona. Jo visuomeninė, kultūrinė ir politinė veikla*, New York, 1964.

⁵ V. Statkus, *Lietuvos ginkluotosios pajėgos 1918–1940 m.*, Chicago, 1986.

⁶ J. Vaičėnonis, 1921–1940 m. laikotarpio Lietuvos kariuomenės tyrimai, *Karo archyvas*, t. XVIII, Vilnius, 2003, p. 339–350.

Todėl šio straipsnio tikslas ir yra, pasirėmus gausia archyvine medžiaga, kurios dauguma į mokslinę apyvartą įvedama pirmą kartą, periodine spauda, atskirų autorių darbais bei kitais šaltiniais (kiek įmanoma, stengiantis atsiriboti nuo tuo metu vykusių politinių procesų, jų analizę nukeliant į stambesnės apimties darbą), parodyti, kokie pokyčiai vyko kariuomenės vadovybėje, kaip keitėsi pagrindinių ginklo rūšių – pėstijos, artilerijos, kavalerijos, karo technikos, karo aviacijos ir priešlėktuvinės apsaugos – organizavimas bei dislokavimas, trumpai apibūdinant ir jų apginklavimo lygį.

I. BENDRIEJI KARIUOMENĖS ORGANIZAVIMO PRINCIPAI

Viena iš lietuvių tautos aukščiausios organizacijos – valstybės – formų buvo jos kariuomenė. Šiai ginkluotai ir tam tikrais pagrindais organizuotai valstybės pajėgai visą laiką buvo keliamas uždavinys – apsaugoti patį Lietuvos valstybės egzistavimą, joje nustatytą vidaus tvarką ir užtikrinti normalų, savarankišką jos funkcionavimą ateityje.

Nuo pat kūrimosi pradžios daug kovojusi ir aukų sudėjusi Lietuvos kariuomenė, kaip ginkluota jėga, per 20 nepriklausomo gyvenimo metų kokybiškai augo, tvirtėjo, modernėjo ir visoje lietuvių tautoje paliko gilius pėdsakus: nuveikė daug reikšmingų darbų, išvarė didelę kultūros vagą, išugdė tūkstančius karių bei būsimųjų partizanų, vėliau narsiai ir ištvermingai kovojusių su sovietiniais okupantais.

Itin reikšmingi pokyčiai mūsų ginkluotosiose pajėgose įvyko 20 a. ketvirtą dešimtmečio antroje pusėje. Tuometinė kariuomenės vadovybė, siekdama kariuomenės uždavinius pritaikyti prie bendrųjų visos tautos uždavinių, sugebėjo įvykdyti daug priemonių ginkluotosioms pajėgoms toliau ugdyti.

Aptariamuoju laikotarpiu Lietuvos kariuomenės vadovybė savo veikloje vadovavosi nuo 1935 m. sausio 1 d. galiojusių kariuomenės vadovybės įstatymų⁷. Šis įstatymas apėmė visą kariuomenės vadovybę ir nusakė aukštųjų kariuomenės viršininkų veiklos teisinius pagrindus. Jame pirmiausia buvo užfiksuotos paties Respublikos prezidento (juo nuo 1926 m. gruodžio 17 d. iki sovietinės okupacijos pradžios buvo Antanas Smetona), kaip vyriausiojo visų ginkluotųjų pajėgų vado, teisės ir pareigos.

Prie Respublikos prezidento veikė Valstybės gynimo taryba. Be paties prezidento, jos nuolatiniai nariai buvo ministras pirmininkas, krašto apsaugos, finansų, užsienio ir vidaus reikalų ministrai, kariuomenės vadas ir kariuomenės tiekimo viršininkas. Buvo numatyta kitus ministrus kviesti į tarybos

⁷ *Vyriausybės žinios*, d. I, Kaunas, 1934 12 31, Nr. 464.

posėdžius tik tada, kai bus svarstomi jų darbo sritis liečiantys klausimai. Kariuomenės vadas buvo Valstybės gynimo tarybos referentas. Minėta Taryba ypatingais atvejais ir svarstė valstybės gynimo klausimus. Jos nutarimai buvo vykdomi tik pačiam prezidentui juos patvirtinus. Tarybos posėdžius šaukdavo ir jiems pirmininkaudavo pats prezidentas arba jo pavedimu ministras pirmininkas. Prezidentas tvirtino ir Valstybės gynimo tarybos darbo statutą⁸.

Krašto apsaugos ministras buvo visos kariuomenės viršininkas. Jam tiesiogiai priklausė kariuomenės vadas, kariuomenės tiekimo viršininkas, kariuomenės teismo pirmininkas, kariuomenės teismo prokuroras ir Krašto apsaugos ministerijos juriskonsultas. Ministras rūpinosi tautą, valstybę ir kariuomenę parengti karui, aprūpino kariuomenę tiekmenimis pagal organizacinius, mobilizacinius ir operatyvinius reikalavimus, valdė vyriausybės išskirtus ministerijai kreditus ir prižiūrėjo jos sąmatos sudarymą. Kariuomenės vado pasiūlymu ministras skyrė ir atleido karininkus Atskirojo bataliono vado teisėmis, tvirtino kariuomenės organizavimą neviršijant nustatytų etatų, tiekmenų pavyzdžius ir normas, kariuomenės kultūrinių ir ekonominių organizacijų įstatus, skelbė Respublikos prezidento įsakymus kariuomenei, pats asmeniškai leido kariuomenei įsakymus, pasirašydamas juos kartu su kariuomenės vadu, o tiekimo srityje – kartu su kariuomenės tiekimo viršininku⁹.

Nagrinėjamo laikotarpio pradžioje krašto apsaugos ministru buvo plk. inž. (vėliau – brig. gen. inž.) Stasys Dirmantas (1935 11 02–1938 03 26)¹⁰. Jam vadovaujant kariuomenė buvo reorganizuojama ir stiprinama. Ministras brig. gen. inž. S. Dirmantas pats asmeniškai daug prisidėjo prie jos sumoderninimo. Pasak S. Raštikio, tai buvo griežtas, net šurkštokas, tačiau protingas vadovas, mokėjęs vadovauti ir bendrauti su savo pavaldiniais¹¹.

Nuo 1938 m. kovo 16 d. iki tų pat metų gruodžio 6 d. Krašto apsaugos ministerijai laikinai vadovavo brig. gen. S. Raštikis¹². Apie jo veiklą bus kalbama toliau.

Tų pačių metų gruodžio 6 d. vadovauti Krašto apsaugos ministerijai buvo paskirtas brig. gen. Kazys Musteikis¹³. Nors savo pareigas jis ėjo stropiai ir sąžiningai, tačiau kaip ministras nepasižymėjo platesne iniciatyva bei užmojais, ypač sudėtingų 1940 m. pradžios įvykių metu¹⁴. Sovietų valdžios brig.

⁸ Ten pat.

⁹ Ten pat.

¹⁰ KAM 1935 ir 1938 m. įsakymai kariuomenei, *LCVA*, f. 384, ap. 1, b. 117, l. 114; ten pat, b. 130, l. 99.

¹¹ St. Raštikis, *Įvykiai ir žmonės*, t. 3, p. 79–81.

¹² KAM 1938 m. įsakymai kariuomenei, *LCVA*, f. 384, ap. 1, b. 130, l. 100, 344.

¹³ Ten pat.

¹⁴ *Lietuvos kariuomenės karininkai 1918–1953*, t. 5, Vilnius, 2005, p. 294–295; St. Raštikis, *Įvykiai ir žmonės*, t. 3, p. 81–86.

gen. K. Musteikis buvo atleistas nuo 1940 m. birželio 15 d., kaip „pasišalinęs“ iš minėtų pareigų¹⁵.

Prie krašto apsaugos ministro buvo patariamasis organas – Karo taryba. Ją sudarė krašto apsaugos ministras, kariuomenės vadas, kariuomenės tiekimo viršininkas, kariuomenės štabo viršininkas. Šios tarybos posėdžiuose krašto apsaugos ministro įsakymu dalyvaudavo ir vienas iš divizijos vadų. Be to, Karo tarybos posėdžiuose, ministrui įsakius, galėjo dalyvauti ir kiti kariuomenės viršininkai.

Kariuomenės vadas visas ginkluotąsias pajėgas rengė karui. Jį galėjo pavaduoti kariuomenės štabo viršininkas. Kariuomenės vadui tiesiogiai priklausė kariuomenės štabo viršininkas, divizijų vadai, ginklų rūšių viršininkai, Šaulių sąjungos viršininkas ir vyriausiasis kapelionas. Mokymo bei auklėjimo ir drausmės atžvilgiu kariuomenės vadui priklausė visa kariuomenė.

Kariuomenės vadas tvirtino jo nurodymais parengtus mobilizacinius ir operatyvinius planus, mokymo ir taktikos statutus bei taisykles, tvarkė kariuomenės mokymą, inspektavo kariuomenės dalis ir įstaigas, sprendė dėl kariuomenės dislokacijos, tikrino tautos ir valstybės pasirengimą mobilizacijai ir karui, skyrė vadus ir viršininkus, tvarkė visų karininkų laipsnių kėlimą, apdovanojimą garbės ženklais, skyrimą į vietas, kėlimą iš dalies į dalį, priėmimą ir atleidimą iš kariuomenės ir savo pasiūlymus šiais reikalais teikė krašto apsaugos ministrui, skyrė ir atleido karininkus bataliono vado ir pulko vado padėjėjo teisėmis, tvarkė atsargos karių mokymą ir piliečių rengimą karui, susitaręs su užsienio reikalų ministru, susižinodavo su kitų valstybių kariuomenės vadais, teikė pranešimus apie savo darbą krašto apsaugos ministrui ir Respublikos prezidentui¹⁶.

Dar 1935 m. sausio 1 d. paskirtas kariuomenės vadu, tuometinis gen. št. plk. S. Raštikis kartu su kariuomenės štabu ir, konsultuodamasis su nors ir mažai besidominčiu kariniais reikalais, bet prityrusiu karo teisės žinovu ir principingu krašto apsaugos ministru gen. ltn. Petru Šniukšta, parengė karinių reformų projektą. Visų pirma jam pavyko įtikinti Valstybės gynyimo tarybą Krašto apsaugos ministerijos nepaprastosioms išlaidoms skirti 175 mln. litų, kurie turėjo būti išdėstyti septyneriems metams, skiriant kasmet po 25 mln. litų. Tai buvo didelis laimėjimas, nes, nepaisant didėjančio išorinio pavojaus Lietuvai, ginklavimosi sritis kariuomenėje iki tol buvo apleista. Trūko ir ginklų, ir šaudmenų. Sunki ir užsitęsusi ekonominė krizė ginklų pirkimo galimybes darė abejotinas. O nuo minėto laikotarpio kasmet planingai valstybės biudžete Krašto apsaugos ministerijai skiriamos

¹⁵ KAM 1940 m. įsakymai kariuomenei, *LCVA*, f. 384, ap. 1, b. 138, l. 159.

¹⁶ Kariuomenės vadovybės įstatymas, *Vyriausybės žinios*, d. I, 1934 12 31, Nr. 465.

nepaprastosios lėšos buvo paskirstomos visoms ginklų rūšims. Buvo įsigyta naujos ginkluotės: prancūziškų patrankų lauko artilerijai, įvairių kalibrų prieštankinių ir priešlėktuvinių pabūklų, nemažas skaičius lengvųjų tankų ir kt. Gerėjant kariuomenės aprūpinimui ginklais kilo ir jos dvasia, augo pasitikėjimas savimi.

Gen. št. plk. S. Raštikis ypatingą dėmesį atkreipė į apleistą mokymo sritį – statutų trūkumą. Dauguma jų buvo per seni, mokymui netinkantys, o kai kurių ir visai nebuvo. Jo nurodymu buvo sudaryta statutų komisija, kurios pirmininku buvo paskirtas brig. gen. Vincas Vitkauskas. Bendromis pastangomis iki 1940 m. buvo išleista apie 90 naujų statutų – bendro pobūdžio ir atskiroms ginklų rūšims bei tarnyboms¹⁷.

Be to, buvo parengtos ir naujos mokymo programos karo mokyklai, įvairiems kursams, mokomosioms kuopoms, baterijoms, eskadronams, eskadri-lėms ir visoms kariuomenės dalims, išleista keletas vadovėlių. Buvo siekiama, kad ir karinė spauda būtų labiau pritaikyta karių mokymui ir auklėjimui.

Generalinio štabo kursuose buvo padidintas klausytojų ir lektorių skaičius. Šiems kursams brig. gen. S. Raštikis skyrė ypatingą dėmesį, nes juose buvo rengiami būsimieji vyresnieji vadai ir atsakingi štabų darbuotojai. Todėl brig. gen. S. Raštikis pats asmeniškai dalyvavo visuose kursantų manevruose, vadovavo taktikos manevrams. Be to, visiems vyresniesiems vadams buvo privalomi kariniai žaidimai kariuomenės štabe. Jų dalyviai buvo visi divizijų vadai, tarnybų viršininkai su štabais ir vyresnieji karininkai. Tiems žaidimams taip pat vadovaudavo pats brig. gen. S. Raštikis¹⁸.

Gerinant vadovaujančiųjų kadrų sudėtį neretai imtasi ir personalinių pakeitimų. Keletas aukšto rango karininkų, tarp jų ir du generolai, nekėlę savo kvalifikacijos, buvo išleisti į atsargą. Juos pakeitė jauni, baigę karo akademijas užsienyje, perspektyvūs karininkai.

Kariuomenės vadas brig. gen. S. Raštikis daug dėmesio skyrė kariuomenės moralei, jos auklėjimui ištikimybės Lietuvai, jos kariuomenei kovinių tradicijų dvasia. Jis stengėsi kelti kariuomenės autoritetą visuomenės akyse. Tam buvo naudojama spauda, radijas, pasilinksminimo vakarai, atvirų durų dienos, įvairios visuomenės ir kariuomenės suartėjimo šventės.

Kaip jau minėjome aukščiau, kariuomenės vadas brig. gen. S. Raštikis nuo 1938 m. kovo 26 d. iki tų metų gruodžio 6 d. kartu ėjo ir krašto apsaugos ministro pareigas. Tačiau kunigui Vladui Mironui 1938 m. gruodžio 5 d. vėl formuojant naują Lietuvos vyriausybę, brig. gen. S. Raštikis atsisakė joje dalyvauti ir pasiliko tik kariuomenės vadu. Suvokdamas savo reikšmę krašte,

¹⁷ St. Raštikis, *Kovose dėl Lietuvos*, t. 1, p. 360.

¹⁸ Ten pat, p. 361–362.

kariuomenėje ir matydamas pritarimą opozicijos vyriausybei partijose, kariuomenės vadas brig. gen. S. Raštikis laikui slenkant iš karinių reikalų pasuko į politiką ir pateko opozicinių buvusiai vyriausybei partijų srovėn. Jo santykiai su Respublikos prezidentu A. Smetona ėmė artėti prie aukščiausio įtampos laipsnio. Prezidentui A. Smetonai nepatiko kariuomenės vado pernelyg didelis populiarumo siekimas. Greit ir lengvai iškilęs kariuomenėje į *persona prima*, kariuomenės vadas brig. gen. S. Raštikis to paties siekė ir visuomenėje. Prezidentas tuo kariuomenės vado užmoju buvo nepatenkintas, nes brig. gen. S. Raštikis nė juste nepajuto, kaip pasidarė krikščionių demokratų įrankiu, kuriuo šie siekė suniekinti A. Smetoną. Pasak A. Merkelio, tarp jų prasidėjo tyli kova dėl valstybės vadovybės primato¹⁹.

1940 m. sausio 22 d. kariuomenės vadas brig. gen. S. Raštikis, prezidentui A. Smetonai spaudžiant, buvo paleistas 3 mėnesių atostogų neva „sveikatai pataisyti“. Laikinai eiti kariuomenės vado pareigas, brig. gen. S. Raštikiui visai nesitikint, buvo paskirtas div. gen. Vincas Vitkauskas²⁰. Pasibaigus atostogų laikui, 1940 m. balandžio 23 d. prezidentas oficialiai atleido S. Raštikį iš kariuomenės vado pareigų, suteikė divizijos generolo laipsnį ir išleido iš tikrosios karo tarnybos į pėstininkų specialybės atsargą²¹.

Pasitraukdamas iš minėtų pareigų, div. gen. S. Raštikis vietoj savęs kariuomenės vado pareigoms siūlė gabų, drausmingą, gerai kariškai pasiruošusį ir gerą vardą turėjusį kariuomenėje div. gen. Stasį Pundzevičių²². Tačiau prezidentas A. Smetona, aktyviai remiant ministrui pirmininkui Antanui Merkiui, kariuomenės vadu 1940 m. balandžio 22 d. paskyrė div. gen. V. Vitkauską²³. Nors tai buvo tvarkingas, darbštus, tarnyboje drausmingas, gerai vykdęs savo, kaip divizijos vado, pareigas, domėjęsis karo mokslo pažanga karininkas, bet jo paskyrimas minėtoms pareigoms tiek kariuomenei, tiek visuomenei buvo labai netikėtas. S. Raštikio teigimu, div. gen. V. Vitkauskas ir „toliau galėjo būti neblogas divizijos vadas, bet ne daugiau. Karinio pasirėngimo atžvilgiu tai buvo jo karinės karjeros riba ir viršūnė“²⁴.

Daugelis vyresniųjų karininkų prisiminė ir jo brolių, buvusį komunistą, tarnavusį bolševikų kariuomenėje, kuris 1919 m. Lietuvoje buvo sušaudytas. Pats div. gen. V. Vitkauskas, tarnaudamas Lietuvos kariuomenėje, viešai nerodė savo politinių įsitikinimų, nors liaudininkai jį laikė savo žmogumi.

¹⁹ A. Merkelis, *Antanas Smetona. Jo visuomeninė, kultūrinė ir politinė veikla*, p. 542.

²⁰ KAM 1940 01 22 įsakymas Nr. 6 §§ 1 ir 2, *LCVA*, f. 384, ap. 1, b. 138, l. 11.

²¹ KAM 1940 04 22 įsakymas Nr. 39 § 1 ir 1940 04 23 įsakymas Nr. 40 § 1, *LCVA*, f. 384, ap. 1, b. 138, l. 126–127.

²² St. Raštikis, *Kovose dėl Lietuvos*, t. 1, p. 676.

²³ KAM 1940 04 22 įsakymas Nr. 39 § 2, *LCVA*, f. 384, ap. 1, b. 138, l. 126.

²⁴ St. Raštikis, *Įvykiai ir žmonės*, t. 3, p. 121.

Tik praėjus 20-iai metų po šių lemtingų Lietuvai įvykių V. Vitkauskas savo atsiminimuose žurnale „Švyturys“ savaip aiškino sutikimo būti Lietuvos kariuomenės vadu 1940 m. aplinkybes. Viena vertus, jis teigė, jog nenorėjęs priimti didelės atsakomybės už „bjaurią įvairių vadeivų privirtą košę, jautęs pasišlykštėjimą bendrauti su tariamuoju „tautos vadu“ A. Smetona ir kitais jo bankrutuojančiais fašistiniais sėbrais ir, tuo tarpu negalėdamas parodyti savo tikrojo vidaus, galėjo atrodyti (suprask – plačiau visuomenei ir kariuomenei – *V.L.*) nauja fašistine išpera“²⁵.

Kita vertus, tokiu atsakingu laikotarpiu jam (V. Vitkauskui – *V.L.*), atseit, atrodė dar baisesnė situacija, jei kariuomenės priešakyje atsistotų koks nors fašistas ar iš viso mažai tegalvojantis karjeristas, kuris politiškai bemaž visai neišauklėtą buržuazinę kariuomenę, susidedančią iš darbo valstiečių ir darbininkų vaikų, galėtų išprovokuoti įvairiomis klastingomis priemonėmis ir panaudoti prieš Lietuvos liaudies interesus. Todėl jis, ilgai nesvyruodamas, ir sutikęs būti kariuomenės vadu²⁶.

Kalbamuoju laikotarpiu kariuomenės štabo viršininkais paeiliui buvo gen. št. plk. (vėliau – brig. gen.) Jonas Černius – nuo 1935 m. sausio 1 d. iki 1939 m. balandžio 5 d.²⁷ ir div. gen. Stasys Pundzevičius – nuo 1939 m. balandžio 5 d. iki Lietuvos kariuomenės likvidavimo²⁸.

I kariuomenės štabo sudėtį pagal 1939 m. rugsėjo 18 d. pradėjusius veikti karo etatus Nr. 47 buvo 9 skyriai ir karo archyvas.

I skyrius (operacijų) tvarkė kariuomenės organizacinius, mobilizacinius ir atsargos karių reikalus. Šiame skyriuje buvo 12 karininkų ir 8 kareiviai. Jo viršininku nuo 1937 m. gegužės 7 d. buvo gen. št. plk. ltn. (nuo 1938 09 08 – plk.) Leonas Rupšys.

II skyrius rinko informaciją ir studijavo kitų valstybių, ypač kaimyninių, kariuomenes. Jame buvo 23 karininkai ir 10 kareivių. Šiam skyriui nuo 1935 m. rugsėjo 28 d. vadovavo gen. št. plk. ltn. (nuo 1936 09 08 – plk.) Kostas Dulksnys.

III skyrius tvarkė karinių operacijų planų rengimą ir kariuomenės mokymą. Jame dirbo 16 karininkų ir 5 kareiviai. Jo viršininku nuo 1937 m. birželio 28 d. buvo gen. št. plk. ltn., o vėliau – gen. št. plk. Antanas Šova.

IV skyrius dar buvo vadinamas tarnybų, o kartais – susisiekimu skyriumi. Jis rūpinosi tiekimo, evakuacijos, susisiekimu ir kitų tarnybų reikalais. Jame

²⁵ V. Vitkauskas, Tą neužmirštamą vasarą, *Švyturys*, 1960, Nr. 12, p. 11–13.

²⁶ Ten pat.

²⁷ KAM 1935 ir 1939 m. įsakymai Lietuvos kariuomenei, *LCVA*, f. 384, ap. 1, b. 117, l. 2; ten pat, b. 134, l. 89.

²⁸ KAM 1939 m. įsakymai Lietuvos kariuomenei, *LCVA*, f. 384, ap. 1, b. 134, l. 89.

dirbo 11 karininkų ir 3 kareiviai. Šiam skyriui nuo 1935 m. rugsėjo 28 d. vadovavo gen. št. plk. ltn. (nuo 1938 09 08 – gen. št. plk.) Bronius Gertus.

Rikiuotės skyrius (viršininkas – plk. ltn., o nuo 1940 03 14 – plk. Juozas Musteikis) tvarkė visos kariuomenės karininkų ir jų vietas užėmusių tarnautojų civilių tarnybos eigą. Šiame skyriuje dirbo 7 karininkai ir 4 kareiviai.

Karo topografijos skyriui, kuris rūpinosi Lietuvos žemėlapių rengimu ir jų gamyba, vadovavo plk. Juozas Kriškčiūnas-Katinskas. Šiame skyriuje buvo 19 karininkų ir 4 eiliniai kareiviai.

Kariuomenės štabo spaudos ir švietimo skyrius (viršininkas – plk. Juozas Šarauskas) rūpinosi karių auklėjimu ir švietimu. Jame dirbo 14 karininkų ir 14 kareivių.

Ūkio skyrius rūpinosi kariuomenės štabo ir Krašto apsaugos ministerijos centrinių įstaigų reikalais. Jo viršininkas buvo plk. ltn. Vytautas Augustauskas.

Kariuomenės archyvui visą laiką vadovavo mjr. Jonas Laucevičius²⁹.

1940 m. birželio 1 d. kariuomenės štabe buvo 125 karininkai, 33 tarnautojai civiliai ir 2 kareiviai³⁰.

Pagal Lietuvos kariuomenės vadovybės įstatymą kariuomenės tiekimo viršininkas tvarkė ir prižiūrėjo kariuomenės aprūpinimą. Jo aplinkraščiai ir nurodymai tiekimo srityje buvo privalomi visai kariuomenei. Savo darbą kariuomenės tiekimo viršininkas derino su kariuomenės vado reikalavimais. Kariuomenės tiekimo viršininkui tiesiogiai priklausė ginklavimo viršininkas, karo intendantas, karo butų, karo sanitarijos ir karo veterinarijos viršininkai.

Kariuomenės tiekimo viršininku nuo 1937 m. lapkričio 16 d. iki Lietuvos kariuomenės likvidavimo buvo brig. gen. Zenonas Gerulaitis³¹.

Kariuomenės intendantu nuo 1929 m. gruodžio 23 d. per visą laikotarpį buvo brig. gen. Kazys Navakas³², o ginklavimo viršininku – plk. Pranas Lesauskis³³. Karo butų valdybai nuo 1938 m. vasario 23 d. vadovavo brig. gen. Juozas Barzda-Bradauskas, karo sanitarijai – brig. gen. gyd. Vladas Nagius-Nagevičius, o karo veterinarijos tarnybai – vet. gyd. plk. Bronius Šikeris³⁴.

Kariuomenės teismo pirmininku nuo 1934 m. birželio 16 d. iki 1938 m. balandžio 11 d. buvo tsm. (teismo) plk. Silvestras Leonas³⁵, o nuo minėtos dienos iki sovietinės okupacijos pradžios – tsm. plk. (nuo 1938 11 23 – brig.

²⁹ Kariuomenės štabo viršininko div. gen. S. Pundzevičiaus 1939 09 22 įsakymas kariuomenės štabui, *LCVA*, f. 929, ap. 1, b. 633, l. 64–65.

³⁰ Kariuomenės štabo sudėtis 1940 06 01, *LCVA*, f. 929, ap. 5, b. 636, l. 1.

³¹ KAM 1937 m. įsakymai Lietuvos kariuomenei, *LCVA*, f. 384, ap. 1, b. 126, l. 204.

³² *LCVA*, f. 384, ap. 1, b. 95, l. 64.

³³ *LCVA*, f. 384, ap. 1, b. 122, l. 190.

³⁴ KAM įsakymai kariuomenei, *LCVA*, f. 384, ap. 1, b. 117, l. 131.

³⁵ *LCVA*, f. 384, ap. 1, b. 130, l. 129.

gen.) Vladas Mieželis. Kariuomenės teismo prokuroras iki sovietinės okupacijos pradžios buvo brig. gen. Emilis Vimeris³⁶.

Vyriausiaisiais kariuomenės kapelionais aptariamuoju laikotarpiu buvo: kun. Vladas Mironas (1929 05 29–1938 04 11)³⁷, kun. Adolfas Sabaliauskas (1938 04 11–1940 02 16)³⁸. Po to vyriausiojo kariuomenės kapeliono pareigas ėjo neetatinis civilinis tarnautojas vysk. Teofilis Matulionis³⁹.

Vytauto Didžiojo aukštosios karo mokyklos (iki 1938 m. gruodžio 1 d. buvusių Vytauto Didžiojo karininkų kursų – *V. L.*) viršininku nuo 1937 m. birželio 24 d. iki 1940 m. birželio 7 d. buvo gen. št. plk. (vėliau – brig. gen.) Vladas Karvelis⁴⁰, o nuo tų metų birželio 7 d. – div. gen. S. Raštikis⁴¹. Taip jau susiklostė, jog ši aukštoji karo mokykla tų pačių metų spalio 16 d. sovietinės Krašto apsaugos ministerijos Vyriausiosios likvidacinės komisijos pirmininko pavaduotojo to pat div. gen. S. Raštikio įsakymu Nr. 24 § 2 buvo likviduota⁴².

Pirmojo Lietuvos Prezidento karo mokyklai kalbamuoju laikotarpiu paeiliui vadovavo: gen. št. plk. (vėliau – brig. gen.) K. Musteikis (1934 10 27–1938 12 05)⁴³, plk. (vėliau – brig. gen.) Kazys Skučas (1938 12 23–1939 04 05)⁴⁴, gen. št. plk. (vėliau – brig. gen.) Jonas Juodišius (1939 04 05–1940 07 29)⁴⁵.

Lietuvos šaulių sąjungos vadas nuo 1935 m. liepos 20 d. iki 1940 m. birželio 20 d. buvo plk. Pranas Saladžius⁴⁶.

Pažymėtina, jog vadovaujantis aukščiaiu aptartu kariuomenės vadovybės įstatymu, apimančiu visą kariuomenės vadovybę ir aukštųjų kariuomenės viršininkų teisinius pagrindus (žr. 1 schemą⁴⁷), Lietuvos ginkluotosios pajėgos buvo tvarkomos atsižvelgiant į strateginius, taktinius ir ūkinius to laikotarpio reikalavimus. Turint tai omenyje, kariuomenė buvo skirstoma į ginklų rūšis ir tarnybas, šios – į atskiras dalis ir įstaigas tokiu apskaičiavimu, kad, sujungus šiuos atskirus vienetus krūvon, jie galėtų tinkamai bendradarbiauti ir vienas kitam padėti.

Reikia pridurti, jog be aukščiaiu minėto kariuomenės vadovybės įstatymo, 1935 m. sausio 10 d. buvo priimtas ir slaptas karo metu veikiantis

³⁶ Ten pat.

³⁷ KAM įsakymai kariuomenei, *LCVA*, f. 384, ap. 1, b. 91, l. 92; ten pat, b. 130, l. 129.

³⁸ KAM įsakymai kariuomenei, *LCVA*, f. 384, ap. 1, b. 138, l. 45.

³⁹ Ten pat, l. 208.

⁴⁰ *LCVA*, f. 384, ap. 1, b. 126, l. 114; ten pat, b. 138, l. 157.

⁴¹ Ten pat.

⁴² *LCVA*, f. 1323, ap. 1, b. 597, l. 37.

⁴³ KAM įsakymai kariuomenei, *LCVA*, f. 384, ap. 1, b. 111, l. 142; ten pat, b. 130, l. 345.

⁴⁴ *LCVA*, f. 384, ap. 1, b. 130, l. 414; ten pat, b. 134, l. 89.

⁴⁵ Ten pat.

⁴⁶ KAM įsakymai kariuomenei, *LCVA*, f. 384, ap. 1, b. 117, l. 61; ten pat, b. 138, l. 169.

⁴⁷ Schema iš: St. Raštikis, *Įvykiai ir žmonės*, t. 3, p. 24.

kariuomenės vadovybės įstatymas. Jame buvo nusakytos tik Respublikos prezidento, krašto apsaugos ministro ir kariuomenės vado teisės. Pastarasis karo metu sąlygomis buvo pavaldus tik Respublikos prezidentui. Jo teisės buvo labai išplėstos⁴⁸. Šis įstatymas papildė kariuomenės vadovybės įstatymą.

II. KARIUOMENĖS GINKLŲ RŪŠIŲ ORGANIZAVIMAS IR DISLOKAVIMAS

Kalbamuojau laikotarpiu Lietuvos kariuomenėje buvo šios ginklų rūšys: pėstininkai, artilerija, kavalerija, karo technika, aviacija ir priešlėktuvinė rinktinė. Tarnybos buvo skirstomos į 3 pagrindines kategorijas: 1) tiekimo ir evakuacijos, 2) transporto ir 3) tvarkos. Į tiekimo ir evakuacijos tarnybą įėjo ginklavimo, karo technikos, karo aviacijos, intendantūros, sanitarijos, veterinarijos, remonto, karo meteorologijos tarnybos ir lauko paštas. Pati kariuomenė ir jos įvairūs tiekmenys buvo transportuojami vandens, sausumos ir kartais – oro keliais.

Tvarkos tarnyboms priklausė teisingumo, karo policijos, valstybės saugumo ir karo cenzūros tarnybos.

Tarnybų pareigūnai buvo kariai ir gyventojai. Atitinkamos tarnybos žmonės turėjo būti ne tik geri savo dalyko specialistai, bet taip pat ir geri kovotojai.

Lietuvos kariuomenės struktūra nuo pat nepriklausomybės atgavimo nuolat kito, bet pagrindas buvo ir pasiliko kadrinės kariuomenės sistema, kuri sudarė karo metu kariuomenės branduolį. Be to, dar buvo ir teritorinė sistema – tai šauliai ir dragūnų tarnyba. Kariuomenės komplektavimas buvo viešas valstybės reikalas. Jis lietė visus valstybės gyventojus ir buvo tvarkomas vadovaujantis viešais valstybės įstatymais. Be karo mokymo įstaigų komplektavimo galiojo dar šie pagrindiniai įstatymai – karo prievolės, aspirantų tarnybos ir dragūnų tarnybos.

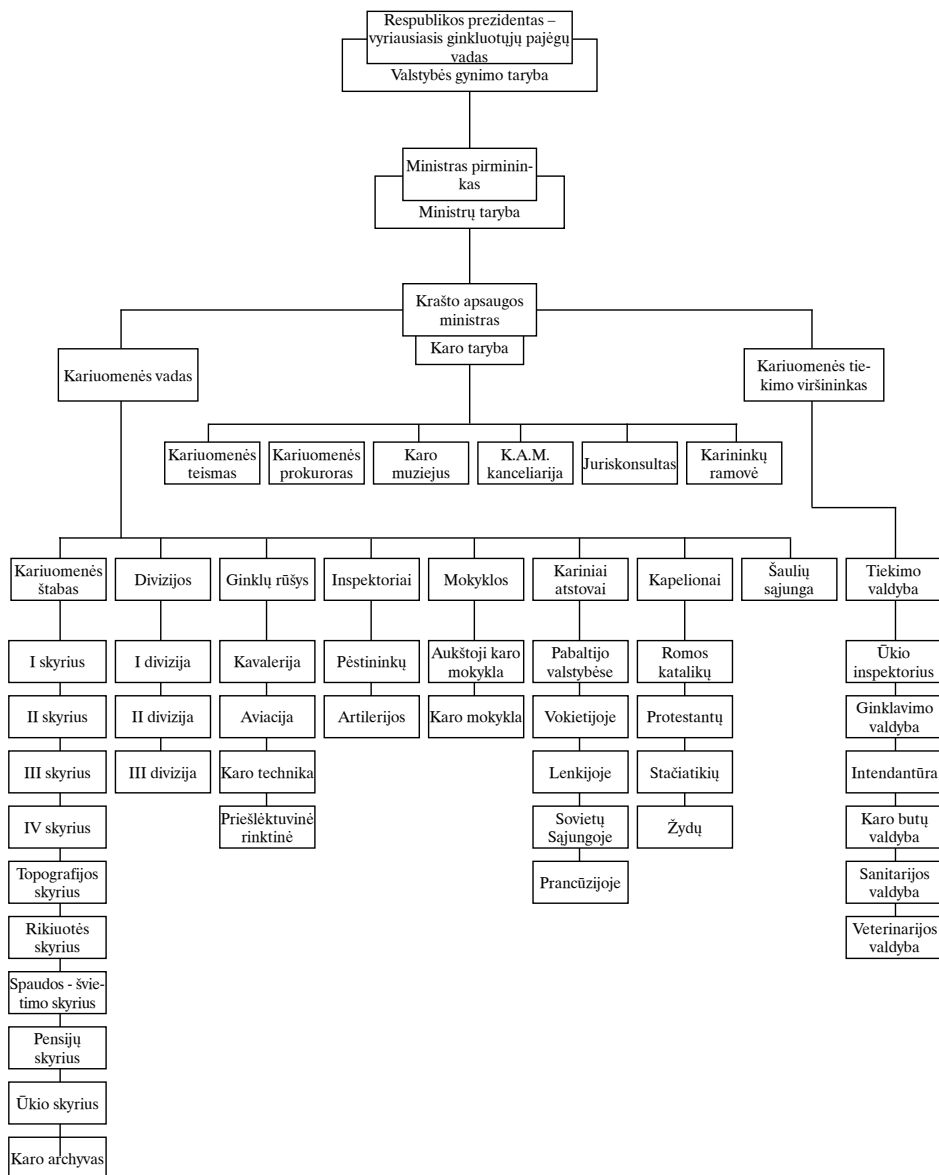
1. Pėstininkai

Tai buvo pagrindinė ir svarbiausia ginklų rūšis. Visos kitos ginklų rūšys buvo skirtos pėstijai remti jai vykdant uždavinius.

Siekiant, kad kiekviena ginklų rūšis būtų tinkamai panaudota, taip ir pėstija rikiuotės ir ūkio atžvilgiais buvo skirstoma į savarankiškus vienetus.

⁴⁸ Karo metu kariuomenės vadovybės 1935 m. sausio 10 d. slaptas įstatymas, *LCVA*, f. 929, ap. 5, b. 433, l. 4–5.

1 schema. Lietuvos kariuomenės vadovybė

Pėstininkų tokia atskira dalis buvo pulkas, atskiras batalionas ar net atskira kuopa. Pulkas valdymo patogumo ir mokymo dėlei dalijosi į smulkesnius vienetus – į 2 ar 3 batalionus, batalionas – į 3 kuopas, kuopa – į 3 būrius ir būrys – į 3 skyrius. Savo ruožtu, kad būtų patogiau vadovauti ir bendrą mokymą vykdyti 3 pulkai sudarė diviziją.

1938 m. sausio 1 d. Lietuvos kariuomenėje buvo 3 pėstininkų divizijos, kiekvienoje iš jų po 3 pulkus (IV pėstininkų divizijos Kėdainiuose buvo tik užuomazga – *V.L.*).

Nors iki kalbamojo laikotarpio pradžios Lietuvos kariuomenės struktūroje įvyko nemažų teigiamų pokyčių, tačiau, pasak paties buvusio kariuomenės vado div. gen. S. Raštikio, pėstininkų divizijos ir jų struktūra tebebuvo per sunkios ir nejudrios. Tiek jose, tiek pėstininkų pulkuose tebebuvo per didelė pėstininkų masė, kurią, reikalui esant, buvo sunku greitai perkelti iš vienos vietos į kitą. Ši uždavinį operatyviai spręsti dar kliudė ir tai, jog krašte labai stokojo susisiekimo priemonių žmonėms ir kroviniams vežti. Lietuvos sąlygomis reikėjo siekti žmonių skaičiumi mažesnės, bet lengvai vadovaujamos, judrios, lanksčios ir paslankios motomechanizuotos ir šarvuotos kariuomenės, susidedančios iš atskirų sustiprintų batalionų, kuriuos tik vadovavimo atžvilgiu, reikalui esant, būtų galima sujungti į atskirus pulkus, o nuo sunkių ir nepaslankių bei nejudrių pėstininkų divizijų – net visai atsisakyti⁴⁹.

Kaip matysime, kariuomenės vadovybė vėliau siekė ta kryptimi eiti. Tačiau dėl lėšų trūkumo, nepakankamo motorizavimo, sunkumų aprūpinant degalais bei kitais reikmenimis, didelės įtampos kaimyninėse šalyse minėta reorganizacija turėjo būti atidėta ateičiai. Beliko tik gerinti turimos kariuomenės struktūrą.

Pėstininkų inspektoriams (kariuomenės vado padėjėjais kariuomenės mokymo srityje – *V.L.*) buvo plk. (vėliau – brig. gen.) V. Vitkauskas (1930 06 27–1939 04 05)⁵⁰ ir gen. št. plk. (vėliau – brig. gen.) Vincas Giedrys (1939 04 05–1940 08 24)⁵¹.

Lietuvos teritorija buvo suskirstyta į tris karines apygardas, kurių kiekvienoje buvo dislokuota po vieną pėstininkų diviziją. Kariuomenės dislokacija nebuvo stabili ir priklausė nuo valstybės sienų kaitos. Vienokia ji buvo po Nepriklausomybės kovų, netekus Vilniaus krašto, kitokia – atgavus Klaipėdos kraštą, po to 1939 m. jo netekus, tačiau vėl pasikeitė tais pačiais metais atgavus Vilnių.

⁴⁹ St. Raštikis, *Lietuvos likimo keliais*, t. 4, p. 551–552.

⁵⁰ KAM 1930 ir 1939 m. įsakymai kariuomenei, *LCVA*, f. 384, ap. 1, b. 95, l. 44; ten pat, b. 134, l. 89.

⁵¹ *Lietuvos kariuomenės karininkai 1918–1953*, t. 3, Vilnius, 2003, p. 180.

Nagrinėjamojo laikotarpio pradžioje I pėstininkų divizijos būstinė buvo Panevėžyje. Šiai divizijai paeiliui vadovavo: gen. št. plk. (vėliau – brig. gen., div. gen.) S. Pundzevičius (1935 08 31–1939 04 05)⁵², brig. gen. (vėliau – div. gen.) V. Vitkauskas (1939 04 05–1940 04 22)⁵³ ir brig. gen. J. Černius (1940 04 22–09 03)⁵⁴. Diviziją sudarė 1-asis, 3-iasis ir 4-asis pėstininkų pulkai bei 1-asis ir 2-asis artilerijos pulkai. Be to, tiek šioje, tiek kitose dviejose pėstininkų divizijose dar buvo ginklavimo, sanitarijos, veterinarijos, intendantūros, inžinerijos, lauko pašto, transporto, chemijos ir kitos tarnybos.

1-asis pėstininkų pulkas stovėjo Ukmergėje. 1939 m. spalio 10 d. su SSSR vyriausybe Maskvoje pasirašius sutartį dėl savitarpio pagalbos ir Vilniaus krašto gražinimo Lietuvai, po 4 dienų buvo sudaryta Vilniaus rinktinė, į kurios sudėtį įtrauktas 1-asis pėstininkų pulkas su kitomis dalimis vėliau dalyvavo užimant šį miestą ir jame buvo dislokuotas. Šiam pulkui paeiliui vadovavo gen. št. plk. ltn. (vėliau – gen. št. plk.) Leonas Gustaitis (1935 09 18–1940 01 13)⁵⁵ ir plk. ltn. (vėliau – plk.) Antanas Šurkus (1940 01 13–07 16)⁵⁶.

3-iasis pėstininkų pulkas buvo išmėtytas po vieną batalioną Kėdainiuose, Raseiniuose ir Seredžiuje. Jam paeiliui vadovavo gen. št. plk. Vincas Giedrys (1935 07 20–1939 04 05)⁵⁷ ir plk. Petras Genys (1939 04 05–1940 07 01)⁵⁸.

4-asis pėstininkų pulkas stovėjo po vieną batalioną Panevėžyje, Kupiškėje ir Ukmergėje. Jam nuo 1935 m. gegužės 18 d. iki 1940 m. liepos 1 d. vadovavo plk. Vaclovas Žadeika⁵⁹. Visuose I pėstininkų divizijos pulkuose buvo po 3 batalionus.

II pėstininkų divizijos būstinė buvo Kaune, Šančiuose. Jai vadovavo gen. ltn. (vėliau – div. gen.) Edvardas Adamkavičius (1935 09 14–1940 06 25)⁶⁰. Į diviziją įėjo 2-asis, 5-asis ir 9-asis pėstininkų pulkai bei 3-iasis artilerijos pulkas. 2-asis pėstininkų pulkas stovėjo Šančiuose ir Jonavoje. Jam nuo 1934 m. liepos 13 d. iki 1940 m. birželio 25 d. vadovavo plk. ltn. (vėliau – plk.) Juo-

⁵² KAM 1935 ir 1939 m. įsakymai kariuomenei, *LCVA*, f. 384, ap. 1, b. 17, l. 83; ten pat, b. 134, l. 89.

⁵³ Ten pat, b. 138, l. 126.

⁵⁴ 1940 09 03 įsakymas Nr. 1 šaulių divizijai, *LCVA*, f. R-222, ap. 2, b. 36, l. 39.

⁵⁵ KAM 1935 ir 1940 m. įsakymai kariuomenei, *LCVA*, f. 384, ap. 1, b. 117, l. 90; ten pat, b. 138, l. 7.

⁵⁶ KAM 1940 m. įsakymas kariuomenei, *LCVA*, f. 384, ap. 1, b. 138, l. 7; ten pat, l. 240.

⁵⁷ KAM 1935 ir 1940 m. įsakymai kariuomenei, *LCVA*, f. 384, ap. 1, b. 117, l. 61; ten pat, b. 134, l. 89.

⁵⁸ KAM 1939 ir 1940 m. įsakymai kariuomenei, *LCVA*, f. 384, ap. 1, b. 134, l. 89; ten pat, b. 138, l. 206.

⁵⁹ KAM 1935 ir 1940 m. įsakymai kariuomenei, *LCVA*, f. 384, ap. 1, b. 117, l. 44; ten pat, b. 138, l. 206.

⁶⁰ Ten pat, b. 117, l. 87; b. 138, l. 193.

zas Tumas⁶¹. 5-asis pėstininkų pulkas buvo išsidėstęs A. Panemunėje ir Prienuose. Jo vadu nuo 1936 m. birželio 25 d. iki 1940 m. birželio 25 d. buvo plk. (vėliau – gen. št. plk.) Albinas Čepas⁶². 9-asis pėstininkų pulkas stovėjo Marijampolėje ir Vilkaviškyje. Šiam pulkui nuo 1936 m. lapkričio 23 d. iki 1940 m. birželio 20 d. vadovavo gen. št. plk. ltn. (vėliau – gen. št. plk.) Antanas Gaušas⁶³.

Visuose II pėstininkų divizijos pulkuose buvo po 2 batalionus.

III pėstininkų divizijos būstinė buvo Šiauliuose. Jos vadas per visą aptariamąjį laikotarpį buvo plk. (vėliau – brig. gen., div. gen.) Mikas Reklaitis (1935 09 18–1940 06 25)⁶⁴. Į šią diviziją įėjo 6-asis, 7-asis ir 8-asis pėstininkų pulkai ir 4-asis artilerijos pulkas. 6-ojo pėstininkų pulko batalionai kurį laiką buvo Klaipėdoje ir Plungėje. 1939 m. kovo mėn. vokiečiams atplėšus nuo Lietuvos Klaipėdos kraštą, jame buvę pulko daliniai iš pradžių buvo išdėstyti Kretingoje, o netrukus perkelti į Plungę, Telšius ir Tryškius. Į Plungę buvo perkeltas ir visas pulko bei buvusios Klaipėdos krašto komendantūros turtas. Priskirtas pulkui lengvųjų tankų būrys buvo gražintas Radviliškyje dislokuotai šarvuotųjų rinktinei⁶⁵. 6-ajam pėstininkų pulkui vadovavo paeiliui gen. št. plk. ltn. Antanas Breimelis (1937 11 16–1939 04 05)⁶⁶ ir plk. Jonas Andrašūnas (1939 04 05–1940 06 27)⁶⁷.

7-asis pėstininkų pulkas buvo dislokuotas Tauragėje. Iš pulke buvusių 3 batalionų vienas buvo Naumiestyje, netoli Klaipėdos krašto, o Macikų dvare – atskira kuopa. Šio pulko vadais paeiliui buvo plk. ltn. (vėliau – plk.) Petras Genys (1924 03 01–1939 04 05)⁶⁸ ir gen. št. plk. A. Breimelis (1939 04 05–1940 06 27)⁶⁹. 8-asis pėstininkų pulkas stovėjo Šiauliuose ir Varniuose. Jo vadas buvo plk. Andrius Butkevičius-Butkūnas (1934 08 08–1940 06 27)⁷⁰.

⁶¹ KAM 1934 ir 1940 m. įsakymai kariuomenei, *LCVA*, f. 384, ap. 1, b. 111, l. 109; ten pat, b. 138, l. 194.

⁶² KAM 1936 ir 1940 m. įsakymai kariuomenei, *LCVA*, f. 384, ap. 1, b. 129, l. 127; ten pat, b. 138, l. 193.

⁶³ *LCVA*, f. 384, ap. 1, b. 122, l. 190; b. 138, l. 169.

⁶⁴ Ten pat, b. 117, l. 90; b. 138, l. 193.

⁶⁵ III pėstininkų divizijos vado div. gen. M. Reklaičio 1939 03 27 slaptas įsakymas Nr. 199 6. pėstininkų pulko vadui, *LCVA*, f. 828, ap. 1, b. 197, l. 11.

⁶⁶ KAM 1937 ir 1939 m. įsakymai kariuomenei, *LCVA*, f. 384, ap. 1, b. 126, l. 204; ten pat, b. 134, l. 89.

⁶⁷ *LCVA*, f. 384, ap. 1, b. 134, l. 89; b. 138 l. 195.

⁶⁸ KAM 1924 ir 1939 m. įsakymai, *LCVA*, f. 384, ap. 1, b. 63, l. 46; ten pat, b. 134, l. 89.

⁶⁹ *LCVA*, f. 384, ap. 1, b. 134, l. 89; b. 138 l. 195.

⁷⁰ KAM 1934 ir 1940 m. įsakymai kariuomenei, *LCVA*, f. 384, ap. 1, b. 111, l. 119; ten pat, b. 138, l. 195.

Pėstininkų pulkai nuo 1939 m. kovo 15 d. vadovavosi krašto apsaugos ministro brig. gen. K. Musteikio ir kariuomenės vado brig. gen. S. Raštikio patvirtintų taikos meto etatų Nr. 105 2-uoju variantu (žr. 1 lentelėje pateiktą minėtų etatų santrauką⁷¹).

Aukščiau minėtose trijose pėstininkų divizionuose 1938 m. sausio 1 d. buvo 584 karininkai, 12752 kareiviai, 167 tarnautojai civiliai ir 154 auklėtiniai. Turėti 736 arkliai⁷². Panaši padėtis išsilaikė iki 1939 m. rudens.

Kaip jau minėjome, 20 a. ketvirtajame dešimtmetyje plintant „totalinio karo“ teorijai, Vokietija ir Italija ėmė ginkluotis ir ruošti būsimajam karui ne kokias nors atskiras gyventojų grupes, bet visą tautą, neišskiriant nei moterų, nei vaikų. Matant pašonėje tokius įvykius, kaimyninėms šalims beliko tik padaryti logiškas išvadas ir prieš tas ginkluotas mases pradėti rengti tokias pat savo mases.

1 lentelė. Pėstininkų pulko taikos meto etatai Nr. 105 (2 variantas)

Pavadinimas	Skaičius	Karininkai	Kareiviai						Tarnautojų civilių	Arkliai	Pastabos
			Viršelių	Puskarininkų	Jaun. puskarininkų	Grandinių	Elitinių	Iš viso			
Pulko santrauka											
I. Pulko štabas	1	11	3	12	10	1	8	34	–	2	
II. Batalionas	1	18	4	18	59	115	424	620	–	32	
III. Batalionas	1	23	5	25	55	113	361	559	1	21	
IV. Mokomoji kuopa	1	4	1	4	10	1	2	18	–	–	
V. Minosvaidžių būrys	1	1	1	1	3	3	34	42	–	4	
VI. Ryšių kuopa	1	4	1	9	10	23	87	130	–	13	
VII. Ūkio būrys	1	1	2	5	6	3	11	27	–	8	
VIII. Orkestras	1	1	1	3	3	–	21	28	–	–	
Iš viso pulke		63	18	77	156	259	948	1458	1	80	

⁷¹ Pėstininkų pulko taikos meto etatai Nr. 105 (2 variantas), *LCVA*, f. 1364, ap. 1, b. 613, l. 18–23.

⁷² Kariuomenės žmonių ir arklių sudėties žinios 1938 01 01, *LCVA*, f. 929, ap. 3, b. 1021, l. 3.

Lietuvos kariuomenės struktūra taip pat priklausė nuo geopolitinių, techninių, moralinių, ekonominių, kultūrinių bei tautinių veiksnių. Kintant šioms veiksniams, turėjo kisti ir kariuomenės organizavimas. Todėl ir Lietuvos kariuomenės vadovybė laikėsi šios daugelyje šalių (bent Europoje) pripažintos koncepcijos: gintis ruošiami visi tauta, o pulti reikia turėti specialius judrius didelės smogiamosios jėgos vienetus.

Tvarkant kariuomenės organizavimą, Lietuvoje jau nuo 1935 m. buvo laikomasi aukščiau minėtos koncepcijos, išskyrus puolimo atvejį. Kariuomenės vadovybės nuomone, judrios mechanizuotos dalys puolamiesiems veiksams buvo reikalingos tik tiek, kiek lietė gynimąsi (judrūs motorizuoti-mechanizuoti rezervai), ir mobilizacijos priedangai.

Kuriant Lietuvos kariuomenės organizavimo pagrindus, buvo atsižvelgta į operatyvinius, mobilizacinius ir mokymo reikalavimus, būtent:

a) operatyviniai reikalavimai – greit įvairiomis kryptimis ir tam tikrose ribose sutelkti reikalingas jėgas;

b) mobilizaciniai reikalavimai – turint galvoje didelį oro ir motorizuotų-mechanizuotų vienetų keliamą pavojų, mobilizuotis kuo greičiau;

c) mokymo reikalavimai – mažiausioje įguloje turėjo būti įvairių ginklo rūšių dalinių, kad karys ne tik galėtų išmokti vartoti vieną kurį nors ginklą, bet ir mokėtų elgtis su kitomis ginklo rūšimis.

Atsižvelgiant į visus šiuos tris reikalavimus, buvo nusistatyta ir dėl mobilizacinio centro dydžio: vienas pėstininkų batalionas su įvairiais padedamaisiais pėstininkų ginklais ir artilerija⁷³.

Pažymėtina, jog per visą nagrinėjamąjį laikotarpį šie reikalavimai išliko pastovūs. Neįvyko jokie esminio kariuomenės reorganizavimo, o buvo einama tik jau pasirinktos struktūros tobulinimo keliu.

Kaip jau minėjome, 1938 m. sausio 1 d. Lietuvos kariuomenėje buvo 3 pėstininkų divizijų (toliau – PD) štabai (I, II ir III):

- a) I PD: 1 PP – 3 batalionai
- 3 PP – 3 batalionai
- 4 PP – 3 batalionai

Iš viso 3 pėstininkų pulkai, arba 9 batalionai

⁷³ Kariuomenės organizacijos reikalai, *LCVA*, f. 929, ap. 1, b. 590, l. 56.

- b) II PD: 2 PP – 2 batalionai
 7 PP – 2 batalionai
8 PP – 2 batalionai

Iš viso 3 pėstininkų pulkai, arba 6 batalionai

- c) III PD: 6 PP – 2 batalionai
 7 PP – 2 batalionai
8 PP – 2 batalionai

Iš viso 3 pėstininkų pulkai, arba 6 batalionai

Iš viso kariuomenėje 9 pėstininkų pulkai, arba 21 batalionas⁷⁴.

Iš divizijų sudėties matyti, jog II ir III PD turėjo vienodą batalionų skaičių, o I PD-oje, nors pulkų skaičius buvo toks pats, bet batalionų skaičius joje buvo trimis didesnis. Tačiau į I PD įėjo 3 ir 4 PP, kuriuos karo atveju buvo numatyta performuoti į IV ir V divizijas. Todėl jau taikos metu jie turėjo sustiprintus pulkų štabus, kurie svarbesniašias taikos meto funkcijas operacijų ir mobilizacijos srityje atliko visiškai savarankiškai, nepriklausydami nuo I PD štabo (žr. 3-iojo ir 4-ojo pėstininkų pulko taikos meto etatus Nr. 104 – 2 lentelė⁷⁵).

2 lentelė. Pėstininkų pulko taikos meto etatai Nr. 104 (2-as variantas)
 (taikyti 3-iajam ir 4-ajam pėstininkų pulkam)

Pavadinimas	Skaičius	Karininkai	Kareiviai					Tarnautojai civiliai	Arkliai	Pastabos
			Viršilos	Puskarininkiai	Jaun. puskarininkiai	Grandiniai	Eiliniai			
Santrauka										
I. Pulko štabas	1	13	2	6	7	1	10	26	–	5
II. Batalionas	1	27	7	34	75	120	351	587	–	20
– “ –	1	28	8	35	78	120	354	595	1	20
– “ –	1	28	8	35	78	120	354	595	1	20
III. Ryšių kuopa	1	3	1	9	9	14	60	93	–	13
Iš viso pulke		99	26	119	247	375	1129	1896	2	78

⁷⁴ Kariuomenės štabo I skyriaus referavimas kariuomenės vadui, *LCVA*, f. 929, ap. 5, b. 590, l. 50.

⁷⁵ Pėstininkų pulko taikos meto etatai Nr. 104 (2-as variantas), *LCVA*, f. 1364, ap. 1, b. 613, l. 24–27.

Taikos meto kariuomenė karo atveju galėjo persiformuoti į 5 pėstininkų divizijas, kurių kiekviena būtų turėjusi savo operatyvinius uždavinius. Iš taikos meto bataliono karo metu galėjo būti lengvai sukuriamas pulkas (tai patvirtino 1939 m. dalinė mobilizacija – *V. L.*). Praktika parodė, jog tai nebuvo sunkus uždavinys. Tam tikslui taikos meto batalionuose buvo numatyta turėti didesnę liktinių kadro ir visą kadrinių karininkų skaičių, stengtasi taikos metu turėti sukomplektuotas, kiekvienu metu pasirengusias kautis priedangos dalis.

Taip buvo tvarkoma ir mobilizacija. Iš taikos metu turėto 21 bataliono keturi (7-ojo ir 9-ojo pėstininkų pulkų) buvo paskirti priedangai (žr. tik 7-ajam ir 9-ajam pėstininkų pulkams pritaikytą taikos meto etatų Nr. 103 2-ą variantą⁷⁶ 3 lentelėje).

Iš likusiųjų 17 batalionų buvo numatyta sukurti dar 15 pulkų, o dar vienas pulkas, kaip būsiantis tolimame užnugaryje (Joniškyje ir Pasvalyje), buvo kuriamas be kadro. Tam pulkui buvo numatytas reikalingas turtas bei ginklai.

Didėjant naujojo karo grėsmei Europoje, Lietuvos kariuomenės struktūros ir dislokavimo tobulinimo klausimai vis dažniau buvo svarstomi visuose jos štabo skyriuose bei išplėstiniuose karinės vadovybės pasitarimuose. Antai kariuomenės vadas brig. gen. S. Raštikis 1939 m. sausio 11 d., apsvarstęs štabo III skyriaus (viršininkas – gen. št. plk. A. Šova) pasiūlymus, pritarė, jog:

1) ir toliau turėti kariuomenėje minimalų taikos meto jos skaičių, tuo įgalinant daugiau lėšų skirti moderniems ginklams (visų pirma gynimosi tikslams) pirkti;

2) užtikrinti, kad turėtas minimalus kariuomenės skaičius galėtų tinkamai parengti atsargos karius;

3) karo atveju mobilizuoti tokį karių skaičių, kuris atitiktų turėtą ginklų kiekį, t. y. penkioms pėstininkų divizijoms su keliais atskirais pulkais;

4) įsigijus naujų ginklų, pakeisti etatus ir atitinkamai perorganizuoti kariuomenės dalinius, tačiau dėl taupumo neviršijant buvusio bendro visos kariuomenės etatų skaičiaus;

5) ypatingą dėmesį skirti gynimosi problemai: turėti Kaune bent vieną motorizuotą kariuomenės dalinį (judrų rezervą gynimosi reikalams) ir paslankesnę, judresnę priedangą – 7-ojo ir 9-ojo pėstininkų pulkų motorizuotas artilerijos grupes, sustiprinant pačią artileriją motorizuotomis grupėmis, priešlėktuvinę ir prieštankinę veikiančią apsaugą, tobulinti inžineriją⁷⁷.

⁷⁶ 7 ir 9 pėstininkų pulkams pritaikytą taikos meto etatų Nr. 103 2-as variantas, *LCVA*, f. 1361, ap. 1, b. 613, l. 18–22.

⁷⁷ Kariuomenės organizacijos reikalai 1939 m., *LCVA*, f. 929, ap. 5, b. 590, l. 57.

3 lentelė. Pėstininkų pulko taikos meto etatai Nr. 103 (2-as variantas)

Pavadinimas	Skaičius	Karinkai	Kareiviai						Tarnautojai civiliai	Arkliai	Pastabos
			Viršilos	Puskarininkiai	Jaun. puskarininkiai	Grandiniai	Eiliniai	Iš viso			
Santrauka											
I. Pulko štabas	1	12	3	13	11	3	11	41	–	5	
II. I batalionas	1	16	4	18	54	137	384	597	–	34	
II batalionas	1	16	4	18	54	137	384	597	–	34	
III. Prieššarvinė kuopa	1	4	1	5	9	23	72	110	–	23	
IV. Ryšių kuopa	1	4	1	7	12	24	87	131	–	12	
V. Mokomoji kuopa	1	3	1	2	9	1	4	17	–	2	
VI. Inžinerijos būrys	1	2	–	2	6	10	54	72	–	3	
VII. Autobūrys	1	1	2	2	18	34	33	89	–	–	
VIII. Ūkio kuopa	1	2	2	5	7	3	11	28	–	8	
IX. Orkestras	1	1	1	1	5	1	21	29	–	–	
X. Žvalgomasis būrys*	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	*organizuojamas atskiru įsakymu
Iš viso pulke		61	19	73	156	373	1061	1711	–	121	

Kariuomenės vadovybės nuomone, tuometinio ginkluotųjų pajėgų organizavimo pagrindai, atsižvelgiant į krašto ekonominį pajėgumą, atitiko joms keliamus reikalavimus. Manyta, jog nebuvo reikalo ir galimybių jos keisti, nes be rimtų priežasčių ir nelaiku įvykdyti jos pakeitimai galėjo kariuomenę tik susilpninti. Kartu buvo pripažįstama, jog dar didesnis nusikaltimas būtų nežiūrėti gyvenimo raidos ir aklaai laikytis kartą priimtos struktūros, kuri jau visai nebeatitiktų naujai susiklosčiusių aplinkybių.

Buvo pripažįstama, jog tuometinė kariuomenė nebuvo dar tokia stipri, kad bet kuriuo momentu atsispirtų tautos priešams. Tačiau tai nebuvo vien dėl netobulo kariuomenės organizavimo, mokymo ar mobilizacijos trūku-

mų. Kariuomenė turėjo būti ne tik gerai organizuota ir išmokyta, bet ir gerai ginkluota. O tai daugiausia priklausė nuo lėšų.

Jos nuomone, skiriamos bendrai kariuomenės lėšos ne visuomet racionaliai ir ne pagal momento svarbą būdavo paskirstomos ir sunaudojamos (pavyzdžiui, niekuo nepateisinamos kai kurios statybos, lygiagrečių aerodromų įrengimas, naujų karo mokyklos rūmų, be kurių buvo galima išsiversti, statyba, kai kurių nepanaudotinių mašinų įsigijimas technikos remonto dirbtuvėms, visai nereikalingų etatų kūrimas arba gausinimas, aukštų etatinių vietų nesuderinimas su atliekamu darbu, daugelio aukštų laipsnių karininkų vykdomas visai menkavertis darbas, kurį puikiai galėjo atlikti žemesnių laipsnių pareigūnai ir kt.).

Lėšoms racionaliai panaudoti kariuomenės štabo skyriai siūlė vadovybei sudaryti bendrą visos kariuomenės apginklavimo ir aprūpinimo planą, kuriame būtų aiškiai nustatyta reikalų svarbumo eilė. Šis planas turėjo būti privalomas visiems karinių įstaigų ir karinių dalių viršininkams. Juo vadovaujantis, pirmiausia turėjo būti tenkinami svarbiausi kariuomenės reikalavimai. Naujų priemonių (ginklų ir kt.) įsigijimo reikalus turėjo spręsti ne viena kuri technikos komisija, bet visos suinteresuotos žinybos, tarp jų ir taktikos atstovai (taktikos komisija)⁷⁸.

Pėstininkų pulkų organizavimo karo ir taikos metu klausimai buvo svarstyti 1939 m. gegužės 23 d. pasitarime, dalyvaujant aukštiesiems to meto kariams veikėjams – kariuomenės štabo viršininkui div. gen. S. Pundzevičiui, I pėstininkų divizijos vadui brig. gen. V. Vitkauskui, pėstininkų inspektoriui gen. št. plk. V. Giedriui ir kariuomenės štabo I bei III skyrių viršininkams – gen. št. plk. L. Rupšiui ir gen. št. plk. A. Šovai. Daugiausia dėmesio buvo skirta pėstininkų ginkluotei stiprinti⁷⁹.

Jame buvo prieita prie išvados, jog pėstininkų pulkų organizavimą reikia keisti palaipsniui pagal įsigyjamų ginklų skaičių tokia tvarka:

1. Karo meto pėstininkų ir taikos meto priedangos pulkų kulkosvaidžių kuopose turėti po 4 sunkiųjų kulkosvaidžių būrius, kiekviename iš jų po 4 sunkiuosius kulkosvaidžius – iš viso 16 sunkiųjų kulkosvaidžių kuopų. Iš jų vieną būrį numatyta apginkluoti lengvesnio tipo sunkiaisiais kulkosvaidžiais, kurie turėjo būti paskirstomi šaulių kuopoms taktinių pratybų metu. Be to, šaulių kuopose vietoj turėtų granatų svaidytojų nurodyta turėti po 6 granatsvaidžius.

2. Kiekviename pėstininkų pulke numatyta turėti po vieną sunkiųjų priemonių – PSK. Iš pradžių joje būtų vienas 4 priešlėktuvinių pabūklų BSV

⁷⁸ Ten pat.

⁷⁹ Kariuomenės vadovybės pasitarimo 1939 05 23 slaptas protokolas, *LCVA*, f. 509, ap. 1, b. 490, l. 432.

būrys, ateityje – sudaryti dar du būrius, kiekviename iš jų po 3 pabūklus. Be to, numatyta turėti vieną būrį minosvaidžių, ateityje įsigyjant dar 6–8 tokius pabūklus. Pažymėtina, jog taktiniu atžvilgiu minosvaidis buvo bataliono vado ginklas. Be to, siekta turėti ir vieną būrį prieššarvinių 47 mm pabūklų (4 pabūklus)⁸⁰.

3. Taikos meto sąlygomis nutarta siekti mobilizaciniuose centruose (puluose bei atskirai stovėjusiuose batalionuose) turėti po vieną sunkiųjų pabūklų kuopą, sudarytą iš 2 pusbūrių. Kiekviename iš jų turėjo būti po 2 pabūklus (priešlėktuvinius, prieššarvinius ar minosvaidžius). Visus karo metui reikalingus ginklus numatyta turėti vietoje, kad būtų galima operatyviai sumobilizuoti pulkų sunkiųjų priemonių kuopas.

Taikos meto kulkosvaidžių kuopas turėjo sudaryti:

a) 3 sunkiųjų kulkosvaidžių būriai po 4 vienetus kiekviename. Vienas iš būrių vadų turėjo būti liktinis puskarininkis,

b) 3 atskiri sunkiųjų priemonių pusbūriai (kiekviename po 2 pabūklus). Vienas iš būrių vadų – komandos viršininkas⁸¹.

Kariuomenės vadovybė daugelį užsibrėžtų sumanymų sugebėjo įvykdyti. Lietuvos kariuomenės gyvenime įvyko nemažai teigiamų poslinkių (įsigyta modernesnių ginklų, suintensvėjo kareivinių statyba, reguliariai buvo vykdomi manevrai, taktiniai žaidimai ir kt.).

Tačiau 1939 m. rudenį padėtis iš esmės pasikeitė. Ta aplinkybė, jog Lietuvos pašonėje atsirado sovietinė kariuomenė, vertė sustiprinti savos kariuomenės auklėjimą. Šis darbas iki tol buvo labai apleistas, ypač artilerijos ir technikos dalyse, kur visas mokymas buvo nukreipiamas tik į techninį parengimą, o į švietimo bei auklėjimo pamokas per mažai kreipta dėmesio. Todėl nutarta, jog prieš rusų propagandos ginklą reikia atsakyti tuo pačiu ginklu. Šį darbą planingai vykdyti buvo pavesta kariuomenės štabo spaudos ir švietimo skyriui, kadangi neapgalvota ir neplaninga propaganda galėjo duoti daugiau žalos negu naudos. Atsižvelgiant į tai, jog galimame būsimajame kare dalyvausianti ne tik kariuomenė, bet ir visa tauta, be vykusių pertvarkymų kariuomenėje turėjo vykti ir visos tautos parengimas karui. Šiuo atveju ypatingas vaidmuo buvo skiriamas Šaulių sąjungai⁸².

1939 m. pabaigoje Lietuvos, kaip valstybės, padėtis buvo labai neaiški. Visų pirma teko skaitytis su įvykusių faktu, t. y. su tuo „rytų pavėsiu“, į kurio „prieoglobstį“ ji buvo patekusi lenkams nesėkmingai pasipriešinus sovietų ar-

⁸⁰ Ten pat.

⁸¹ Ten pat.

⁸² Kariuomenės štabo III skyriaus referavimas kariuomenės vadovybei 1939 m. lapkričio 9 d., *LCVA*, f. 923, ap. 3, b. 1089, l. 67.

mijai. Dėl tuometinio menko Lietuvos ekonominio pajėgumo ir artimiausioje ateityje valstybei svarbių būsimųjų ekonominių ir kultūrinių reikalų gausumo visiems buvo aišku, jog daug ką nuveikti karinio pajėgumo stiprinimo srityje nebus galima.

Atgavus Vilnių su dalimi to krašto žemių, neišvengiamai reikėjo pertvarkyti kariuomenės taikos meto dislokaciją, o kartu ir taikos bei karo meto organizaciją. Tebevykstant pasauliniam karui, iš esmės pertvarkyti mūsų kariuomenės (štabų, tarnybų ir kariuomenės dalių) organizaciją atrodė nerealu. Tokiam pertvarkymui ir iš to išplaukiančiam organizacinių, administracinių bei technišku reikalų visapusiškam sprendimui reikėjo daug laiko, o tuo metu kaip tik galėjo iškilti reikalas valstybėje spręsti problemas, kurios dar nebuvo galutinai nusistovėjusios. Artimiausioje ateityje buvo galimi įvairūs akibrokštai tiek iš Vokietijos, tiek iš SSSR pusės. Todėl naujas kariuomenės perorganizavimas buvo galimas tik nedaug nukrypstant nuo tuometinio pasirengimo mobilizavimuisi, faktiškai turėtų kariuomenei reikalingų priemonių ir reikalo prisitaikyti prie naujos padėties teritorijai padidėjus. Prisimenant ir įvertinant netolimoje praeityje gana gausios lenkų kariuomenės subyrėjimo atvejį, buvo aišku, jog Lietuvai tuo metu buvo galima eiti ne kariuomenės kiekybinio didinimo keliu, o tik, kiek leido lėšos ir galimybės, jau turėtos kariuomenės tobulinimo kryptimi, ypač aprūpinant ją gausesnėmis technikos priemonėmis, pirmiausia prieššarviniais bei kitais pabūklais, kartu didinant jų judrumą.

Vis dėlto imtis kai kurių pertvarkymų kariuomenės dislokacijoje vadovybę privertė kelios aplinkybės: 1) stipresnę, priedangos tipo įgulą, reikėjo turėti atgautame Vilniuje ir jo krašte; 2) pareikalavus sovietų vadovybei, Lietuvoje įkurdintoms jų karinėms įguloms teko perleisti nemaža kareivinių bei kitų patalpų, o jose buvusias savo kariuomenės dalis įkurdinti kitose vietose; 3) turint pasirašytąjį su SSSR savitarpio pagalbos paktą ir minėtas jų įgulas savojoje teritorijoje, Lietuvos vadovybės manymu, pastarųjų tikslas buvo atsispirti galimai vokiečių agresijai. Tokiu atveju operatyviniu atžvilgiu ir buvo pasirinktas „V“ variantas, t. y. operatyvinis planas prieš vokiečius, juolab kad nepriklausomai nuo Lietuvos vyriausybės norų ji būtų buvusi priversta sudaryti karinio bendradarbiavimo planą su lietuviams primestu (!) „sajungininku“⁸³.

1939 m. gruodžio 6 d. krašto apsaugos ministro brig. gen. K. Musteikio pirmininkaujama Karo taryba, įvertinusi susidariusią padėtį, svarstė kariuomenės organizavimo bei dislokavimo klausimus ir priėjo prie šių išvadų:

⁸³ Kariuomenės dislokacijos reikalu, *LCVA*, f. 929, ap. 5, b. 601, l. 61.

1. Europoje tebevykstant karo veiksmams, kariuomenės dislokavimo iš esmės nekeisti, kadangi tokie pakeitimai ir mobilizaciniai persitvarkymai paprastai užtrunka apie metus laiko. Krašto ekonominė padėtis vertė atsisakyti minties kurti naujas įgulas ir toliau tenkintis turėtomis patalpomis. Todėl kariuomenės struktūroje buvo atlikti tik minimalūs ir būtinausi pertvarkymai, neardant nusistovėjusios tuo metu taikos ir karo meto tvarkos.

2. Nepaisant aukščiau minėto krašto teritorijos padidėjimo, nei taikos, nei karo meto kariuomenės skaičiaus nedidinti.

3. Nutarta padaryti tik šiuos pertvarkymus:

a) pėstinijoje – Vilniuje dislokuoti I pėstininkų divizijos būstinę, 1-ąją pėstininkų pulką, Vilniaus komendantūrą, 7-ojo pėstininkų pulko batalioną (laikiniai, o, praėjus reikalui, išformuoti), karo mokyklą, 7-ojo ir 9-ojo pėstininkų priedangos pulkus palikti dviejų batalionų sudėties, padarant juos paslankesnius ir judresnius, 9-ojo pėstininkų pulko vieną batalioną perkelti į Ukmergę ir paversti 4-ojo pėstininkų pulko 3-uoju batalionu (mobilizuojamo bataliono sudėties), 4-ojo pėstininkų pulko būstinę sudaryti tokią kaip ir 3-iajame pėstininkų pulke. 5-ojo pėstininkų pulko 2-ąją batalioną iš Prienų perkelti į A. Panemunę;

b) artileriją atitinkamai pritaikyti prie taikos meto pėstininkų dislokacijos;

c) kavalerijoje – 2-ąją pulką su 2 raitaja baterija perkelti į Tauragę, o 3-iąją pulką su 3 raitaja baterija – į Vilnių.

4. Neviršijant tuometinių bendrų kariuomenės etatų ribų, pertvarkyti kariuomenės tiekimo valdybą, supaprastinant kariuomenės ūkinę atskaitymą ir raštvedybą⁸⁴. Šių minėtame protokole išvardytų kariuomenės dalių ir įstaigų organizavimo ir dislokavimo pakeitimai atsispindėjo ir po kelių dienų paskelbtame įsakyme kariuomenei⁸⁵.

Pėstininkų organizavimo ir dislokavimo tobulinimo klausimai kariuomenės štabe buvo aktyviai svarstomi ir 1940 m. pirmojoje pusėje. Visais atvejais buvo pripažįstama, jog būsimejame kare tuometinės pėstininkų divizijos netiko, visų pirma todėl, kad jos buvo per mažai aprūpintos prieššarviniais ir priešlėktuviniais ginklais ir, kas svarbiausia, labai nepaslankios. I skyriaus nuomone, jos tiko tik gintis nuo priešo, būnant už prieštankinių kliūčių ir esant apsaugotiems sparnams. Akcentuota, jog sparčiau ir gausiau būtina jas aprūpinti prieššarviniais ir priešlėktuviniais ginklais, sunkiaisiais kulkosvaidžiais, artilerija ir auto-transportu, o numatomas jų gynimosi ribas sustiprinti patvariais fortifikaciniais įrenginiais. Atsižvelgiant į mūsų labai ribotus piniginius išteklius, vertėjo apskritai sumažinti mobilizuojamų divizijų skaičių. Buvo teigiama, jog būtų blogai,

⁸⁴ Karo tarybos 1939 12 06 slaptas protokolas, *LCVA*, f. 929, ap. 5, b. 607, l. 42.

⁸⁵ KAM 1939 12 16 slaptas įsakymas kariuomenei Nr. 23, *LCVA*, f. 828, ap. 1, b. 193, l. 138.

jei sumobilizuotume daug divizijų be reikiamo apginklavimo ir aprūpinimo, be tinkamų priemonių: turėtume iš jų kare maža naudos ir daug rūpesčių, susijusių su jų aprūpinimu ir vadovavimu. Laikytasi nuomonės, jog geriau viena visavertė, moderniška divizija, nei dvi ar trys Pirmojo pasaulinio karo laikų „archajiškos“ divizijos. Pripažinta, jog mūsų sąlygomis užtektų mobilizuoti 3–4 visavertes, moderniškas prancūzų ar vokiečių tipo pėstininkų divizijas, gausiai aprūpintas ginamaisiais ginklais. Taip nusprendus, būtų buvę galima sumažinti taikos meto kariuomenę, o sutaupytus pinigus panaudoti mobilizuojamoms divizijoms apginkluoti ir patvariems fortifikaciniais įrenginiams⁸⁶.

1940 m. kovo 15 d. duomenimis, pėstijoje buvo 17400 karių. Karo atveju planuota jų skaičių padidinti iki 71 724 žmonių⁸⁷. Tų metų vasario viduryje pėstininkų dalys buvo dislokuotos šiose vietose: I PD štabas, 1-ojo pėstininkų pulko štabas su trimis batalionais – Vilniuje, II PD štabas, 2-ojo pėstininkų pulko štabas su 1-uoju ir 2-uoju batalionais, 5-ojo pėstininkų pulko štabas ir to pulko 1-asis ir 2-asis batalionai – Kaune, III PD štabas ir 8-ojo pėstininkų pulko 1-asis batalionas – Šiauliuose, 2-ojo pėstininkų pulko 5 kuopa – Jonavoje, 3-iojo pėstininkų pulko štabas su 1-uoju batalionu – Kėdainiuose, 3-iojo pėstininkų pulko 2-asis batalionas – Seredžiuje, o 3-iasis – Raseiniuose, 4-ojo pėstininkų pulko štabas su 2-uoju batalionu – Panevėžyje, to paties pulko 1-asis batalionas – Kupiškyje, o 3-iasis – Ukmergėje. 6-ojo pėstininkų pulko štabas su 1-uoju batalionu – Plungėje, o to paties pulko 2-asis batalionas – Telšiuose. 7-ojo pėstininkų pulko štabas su 1-uoju ir 2-uoju batalionais stovėjo Tauragėje, 8-ojo pėstininkų pulko 2-asis batalionas – Varniuose. 9-ojo pėstininkų pulko štabas su 1-uoju ir 2-uoju batalionais buvo Švenčionių poligone, o 1 kuopa – Marijampolėje, ir vienas būrys – Alytuje⁸⁸.

2. Artilerija

Nors tai buvo atskira ginklų rūšis, tačiau savarankiškai veikti negalėjo. Jos uždavinys buvo sustiprinti pėstiją ir kavaleriją. Artilerija buvo priskiriama prie pėstininkų ir kavalerijos pulkų taip, kad vienai pėstininkų divizijai tektų maždaug vienas artilerijos pulkas.

Lauko artilerija buvo 2 rūšių: raitoji, skirta kavalerijos dalims, ir pėsčioji, skirta pėstininkų dalims. Visų artilerijos dalių veiklą kontroliavo inspektorius. Juo buvo dar 1937 m. birželio 28 d. tuometinio krašto apsaugos minis-

⁸⁶ Kariuomenės štabo I skyriaus referavimas kariuomenės vadovybei 1940 m., *LCVA*, f. 929, ap. 3, b. 1134, l. 40.

⁸⁷ *LCVA*, f. 929, ap. 5, b. 607, l. 41.

⁸⁸ Kariuomenės dalių slapta dislokacija 1940 02 12, *LCVA*, f. 1364, ap. 1, b. 688, l. 56.

tro brig. gen. inž. S. Dirmanto įsakymu paskirtas gen. št. plk. Vincas Žilys⁸⁹, tiesiogiai pavaldus kariuomenės vadui. Jo uždavinys buvo parengti artilerijos karius kautynėms, rūpintis artilerijos statutų ir vadovėlių leidimu, jos tinkamu apginklavimu ir bendradarbiavimu su kitomis ginklo rūšimis, ypač pėstininkais. Pagrindinį mokymą artilerija išeidavo atlikdama šaudymus ir taktikos pratimus Gaižiūnų poligone.

Artilerijos administracinis vienetas buvo pulkas. Aptariamuoju laikotarpiu Lietuvos kariuomenėje buvo 4 šios ginklų rūšies pulkai. Juose buvo po 3 artilerijos grupes. Kiekvienoje grupėje – po 3 baterijas, o pastarosiose – po 4 patrankas. Artilerijos organizaciniai vienetai veikė pagal kariuomenės vadovybės patvirtintus etatus taikos ir karo metui. Tuo klausimu ypač daug buvo nuveikta 1939 m. Nuo tų metų birželio 1 d. nauji taikos meto etatai pradėti taikyti 1-ajam ir 3-iajam artilerijos pulkams (žr. 4 lentelę⁹⁰).

Kitiems artilerijos pulkams buvo taikomi taikos meto etatai Nr. 118 (2 variantas) (žr. 5 lentelę⁹¹).

4 lentelė. Artilerijos pulko taikos meto etatai Nr. 107 (2a variantas)
(taikyti 1-ajam ir 3-iajam artilerijos pulkams)

Pavadinimas	Skaičius	Karininkai	Kareiviai					Tarnautojai civiliai	Arkliai	Pastabos
			Viršilos	Puskarininkiai	Jaun. puskarininkiai	Grandiniai	Eiliniai			
Pulko santrauka										
I. Pulko štabas	1	6	–	5	5	5	8	23	–	11
II. Artilerijos grupė	1	18	4	24	41	73	206	348	–	199
III. II ir III artilerijos grupės	2	20	6	32	32	74	194	338	–	126
Iš viso artilerijos pulke		44	10	61	78	152	408	709	–	336

⁸⁹ KAM 1937 m. įsakymai kariuomenei, *LCVA*, f. 384, ap. 1, b. 126, l. 114.

⁹⁰ Lentelė sudaryta remiantis *LCVA*, f. 1364, ap. 1, b. 613, l. 34–36.

⁹¹ Lentelė sudaryta remiantis *LCVA*, f. 1364, ap. 1, b. 613, l. 41–42.

5 lentelė. Artilerijos pulko taikos meto etatų Nr. 118 santrauka (2 variantas)

Pavadinimas	Skaičius	Karininkai	Kareiviai					Tarnautojai civiliai	Arkliai	Pastabos	
			Viršilos	Puskarininkiai	Jaun. puskarininkiai	Grandiniai	Eiliniai				Iš viso
Pulko santrauka											
I. Pulko štabas	1	6	–	5	5	5	8	23	–	11	
II. I artilerijos grupė	1	10	3	16	18	37	96	170	–	63	
III. II ir III artilerijos grupės	2	20	6	32	34	74	192	338	–	126	
Iš viso artilerijos pulke		36	9	53	57	116	296	531	–	200	

Aptariamuoju laikotarpiu buvo patvirtinti ir artilerijos pulko karo meto etatai Nr. 131 (žr. 6 lentelę⁹²). Tačiau reikia pažymėti, jog, keičiantis šalies vidaus ir tarptautinei padėčiai, neretai nuo šių etatų būdavo nukrypstama arba jie buvo pakoreguojami.

6 lentelė. Artilerijos pulko karo meto etatų Nr. 131 santrauka

Pavadinimas	Skaičius	Karininkai	Kareiviai					Tarnautojai civiliai	Arkliai	Pastabos	
			Viršilos	Puskarininkiai	Jaun. puskarininkiai	Grandiniai	Eiliniai				Iš viso
A. Pulko suvestinė	1	14	4	10	11	16	69	110	–	69	
B. I artilerijos grupė	1	23	5	41	82	133	408	669	–	500	
C. II ir III artilerijos grupės	2	46	10	82	164	266	816	1338	–	1000	
Iš viso artilerijos pulke		83	19	133	257	415	1293	2117	–	1569	

⁹² Lentelė sudaryta remiantis *LCVA*, f. 929, ap. 5, b. 550, l. 261–262.

Pagal naujuosius etatus nuo 1939 m. birželio 1 d. artilerijos pulkuose visą ūkį tvarkyti buvo pavesta pačioms artilerijos grupėms. Pulko vadas savo nuožiūra galėjo tam reikalui pasirinkti pačią tinkamiausią artilerijos grupę.

Nagrinėjamojo laikotarpio pradžioje 1-ojo artilerijos pulko būstinė ir II artilerijos grupė stovėjo Panevėžyje, I artilerijos grupė – Ukmergėje, iš kur 1939 m. spalio 16 d. buvo perkelta į atgautą Vilnių, o III artilerijos grupė – Kupiškyje. 1938 m. sausio 1 d. pulke buvo 32 karininkai, 605 kareiviai ir 4 tarnautojai civiliai. Turėta 369 arkliai. Šiam pulkui dar nuo 1935 m. liepos 20 d. vadovavo plk. ltn. (vėliau – plk.) Alfonsas Sklėrius⁹³. Pulko šventė buvo sausio 6 d.

2-ojo artilerijos pulko būstinė, I artilerijos grupė ir mokomoji baterija stovėjo Kėdainiuose, II artilerijos grupė – Seredžiuje, ir III artilerijos grupė – Raseiniuose. Mobilizacijos atveju šis pulkas turėjo būti priskirtas prie Kėdainiuose besiformuojančios IV pėstininkų diviziono. 1938 m. sausio 1 d. pulke buvo 27 karininkai, 442 kareiviai ir 6 tarnautojai civiliai, taip pat 187 arkliai⁹⁴. Pulko šventė buvo švenčiama rugsėjo 15 d.

Pulko vadas dar nuo 1934 m. lapkričio 23 d. buvo plk. ltn. (vėliau – plk.) Vincas Jasulaitis⁹⁵.

3-ojo artilerijos pulko būstinė, I artilerijos grupė ir mokomoji baterija stovėjo Kaune, Šančiuose, II artilerijos grupė – Marijampolėje ir III artilerijos grupė – Prienuose. Pastaroji vėliau buvo gražinta į Kauną, nes Prienu kareivinės buvo užleistos sovietų bazei. 1938 m. sausio 1 d. pulke buvo 34 karininkai, 592 kareiviai ir 9 tarnautojai civiliai. Turėta 360 arklių⁹⁶. Pulkui dar nuo 1927 m. sausio 12 d. vadovavo mjr. (vėliau – plk. ltn., plk.) Petras Dočkus⁹⁷.

4-ojo artilerijos pulko būstinė, III artilerijos grupė ir mokomoji baterija stovėjo Šiauliuose, I artilerijos grupė – Tauragėje, o II – Plungėje. Krašto apsaugos ministro brig. gen. K. Musteikio įsakymu III artilerijos grupė nuo 1939 m. birželio 1 d. buvo perkelta į Varnius. Mokomoji baterija buvo išformuota ir nuo tos pat dienos suformuota mokomoji artilerijos grupė Šiauliuose. Mokomosios grupės patrankų baterija buvo pavadinta 1 mokomąja baterija, o haubicų baterija – 2 mokomąja baterija⁹⁸. Nuo 1939 m. birželio 1 d. 4-asis artilerijos pulkas persiorganizavo pagal taikos meto etatus Nr. 107 2^b variantą (žr. 7 lentelę⁹⁹).

⁹³ KAM 1935 m. įsakymai kariuomenei, *LCVA*, f. 384, ap. 1, b. 117, l. 62.

⁹⁴ *LCVA*, f. 929, ap. 3, b. 1021, l. 3.

⁹⁵ KAM įsakymai kariuomenei, *LCVA*, f. 384, ap. 1, b. 111, l. 149.

⁹⁶ *LCVA*, f. 929, ap. 3, b. 1021, l. 3.

⁹⁷ *LCVA*, f. 384, ap. 1, b. 79, l. 15.

⁹⁸ *LCVA*, f. 530, ap. 1, b. 400, l. 46.

⁹⁹ *LCVA*, f. 1364, ap. 1, b. 613, l. 37–40.

7 lentelė. Artilerijos pulko taikos meto etatai Nr. 107 (2b variantas)
(taikyti 4-ajam artilerijos pulkui)

Pavadinimas	Skaičius	Karainkai	Kareiviai						Tarnautojai civiliai	Ar- kliai	Pasta- bos
			Viršilos	Puskarininkiai	Jaun. puskarininkiai	Grandiniai	Eliniai	Iš viso			
Pulko santrauka											
I. Pulko štabas	1	6	–	5	5	5	8	23	–	11	
II. I artilerijos grupė	1	18	4	24	41	73	206	348	–	198	
III. II ir III artilerijos grupės	2	20	6	32	34	74	192	338	–	126	
IV. Mokomoji artilerijos grupė	1	16	3	19	20	15	62	119	–	126	
Iš viso artilerijos pulke		44	10	80	100	167	468	828	–	461	

Nuo tos pat dienos pulko ūkis grupėse buvo vedamas savarankiškai. Pulko štabas ūkio aprūpinimo atžvilgiu buvo priskirtas prie mokomosios grupės.

Tais pačiais 1939 m. buvo panaikintos visuose kituose pulkuose veikusios mokomosios baterijos ir Šiauliuose suorganizuota mokomoji artilerijos grupė tapo vienintelė Lietuvoje. Jos uždavinys buvo rengti artilerijos puskarininkius visiems artilerijos pulkams. Mokinius-kandidatus į ją siuntė visi artilerijos pulkai ir raitosios artilerijos grupė (apie pastarąją bus kalbama toliau – *V. L.*). Mokslas truko 6 mėnesius. 1940 m. sausio pabaigoje buvo išleista vienintelė šios grupės laida. Grupės vadas buvo mjr. Kazys Šimėnas¹⁰⁰.

Dėl susikomplicavusios padėties Lietuvos vakariniame pasienyje, Tauragėje ir Plungėje buvusios 4-ojo artilerijos pulko I ir II artilerijos grupės nuo 1939 m. rugsėjo 18 d. buvo performuotos pagal karo meto etatus¹⁰¹.

4-ojo artilerijos pulko šventė buvo švenčiama rugpjūčio 1 d. Jo vadas nuo 1934 m. vasario 1 d. buvo plk. Jonas Juodišius¹⁰², o nuo 1939 m. balandžio 5 d. jį pakeitė plk. lt. (vėliau – plk.) Vladas Sidzikauskas¹⁰³.

¹⁰⁰ V. Statkus, *Lietuvos ginkluotosios pajėgos 1918–1940*, p. 102.

¹⁰¹ 4 artilerijos pulko vado plk. V. Sidzikausko 1939 09 20 slapta mobilizacinis įsakymas pulkui, *LCVA*, f. 530, ap. 1, b. 400, l. 8.

¹⁰² KAM 1934 ir 1939 m. įsakymai kariuomenei, *LCVA*, f. 384, ap. 1, b. 111, l. 11.

¹⁰³ *LCVA*, f. 384, ap. 1, b. 134, l. 89.

1935 m. keičiant kariuomenės dislokavimą, Kaune buvo likusi tik vienintelė 3-iojo artilerijos pulko mokomoji baterija, kuri turėjo apmokyti savo karius ir karo mokyklos kariūnus artileristus. Tačiau šios užduoties atlikti ji neįstengė. Susiklosčius tokiai padėčiai, kariuomenės štabas buvo priverstas suformuoti atskirą karo mokyklos mokomąją artilerijos grupę. 1938 m. karo mokyklos rajone buvo pastatytas garažas pabūklams, sukomplektuoti karininkų kadrai, suformuotas kareivių būrys, skirti arkliai ir keturi 75 mm pabūklai. Be jos vadovybės (10 karininkų), grupėje buvo 158 kareiviai ir 150 arklių. Grupės vadu buvo paskirtas plk. lt. K. Beinorius. 1940 m. birželio 1 d. šioje grupėje buvo patrankų ir haubicų baterijos. Ji buvo vadinama Pirmojo Lietuvos Prezidento karo mokyklos artilerijos grupe¹⁰⁴.

Tokiu būdu aptariamojo laikotarpio pabaigoje Lietuvos kariuomenėje buvo mokomosios artilerijos grupės – Kaune ir Šiauliuose. Šias grupes, esant reikalui, buvo nutarta panaudoti ir mobilizacijos reikalams – Karo mokyklos artilerijos grupė turėjo suformuoti 6-ąją artilerijos pulką, o Šiaulių mokomoji artilerijos grupė – tapti būsimojo 5-ojo artilerijos pulko dviem grupėmis¹⁰⁵.

Tai buvo kariuomenės vadovybės ne pats geriausias sprendimas, tačiau, tam neturint lėšų, geresnio sprendimo negalėjo ir būti.

1938 m. sausio 1 d. aukščiau minėtuose keturiuose artilerijos pulkuose buvo 125 karininkai, 2266 kareiviai ir 29 tarnautojai civiliai. Turėta 1276 arkliai¹⁰⁶.

Lietuvos kariuomenėje artilerijos buvo palyginti mažai (vos 11 proc. karių. Kitų šalių kariuomenėse siekė net 20 proc.), todėl vėlesniais metais buvo nutarta ją didinti. Artilerijos perorganizavimas vyko mobilizacijos ir mokymo atžvilgiu. Šį perorganizavimą tuometinis krašto apsaugos ministras brig. gen. K. Musteikis leido vykdyti tik su sąlyga, kad tam reikalui nebus skirta didesnių išlaidų¹⁰⁷.

Lauko artilerijoje buvo per 120 patrankų, suskirstyta į 10 grupių. Dauguma patrankų buvo pasenusios: prancūziškos 75 mm *Schneider* Nr. 97 ir rusiškos 75 mm *Putilov* Nr. 02. Sunkiojoje artilerijoje buvo 48 pabūklai šešiose grupėse. Tai buvo 155 mm ir 105 mm vokiečių haubicos. Rezerve dar turėta anglišių 127 mm ir prancūziškų 155 mm kalibro *Schneider* pabūklų¹⁰⁸.

¹⁰⁴ *LCVA*, f. 1373, ap. 1, b. 309, l. 15.

¹⁰⁵ Kariuomenės organizacijos reikalu, *LCVA*, f. 929, ap.5, b. 590, l. 58.

¹⁰⁶ Kariuomenės žmonių ir arklių sudėties žinios 1938 01 01, *LCVA*, f. 929, ap. 3, b. 1021, l. 3.

¹⁰⁷ Kariuomenės organizacijos reikalu, *LCVA*, f. 929, ap.5, b. 590, l. 58.

¹⁰⁸ Baltijos valstybės kariniu požiūriu, *Karys*, Niujorkas, 1984, Nr. 1, p. 23.

3. Kavalerija

Istoriškai kavalerijos, kaip ginklų rūšies, vaidmuo keitėsi. Viduramžiais ji buvo laikoma pagrindine ginklų rūšimi ir vadinama karo lauko karaliene. Tuomet ji dažnai nulemdavo kovų eigą ir, vydoma sumuštą priešininką, galutinai ji sunaikindavo. Ilgainiui, tobulėjant technikai, kavalerijos vaidmuo kariuomenėje sumenko. Pavojingiausiai jos priešu tapo kulkosvaidis ir vielų užtvaros. Ginkluoti kulkosvaidžiais pėstininkai galėjo iškloti juos atakuojančius kavaleristus iki vieno.

Be žvalgybos kare, kavalerija buvo naudojama: 1) kovai su priešo kavalerija, 2) ryšiui tarp atskirų kariuomenės dalių palaikyti, 3) didesnėms masėms veikti prieš užnugaryje, 4) sumuštam priešui persekioti ir 5) kaip ariergardas – pridengti patiemis besitraukiant. Kavalerijos veikimo sėkmė daug priklausė nuo įvairių aplinkybių. Miškai, balos, upės, kalnuotos vietovės ir kt. jos veikimą labai apsunkindavo arba darė visai neįmanomą. Nakties metu kavaleriją naudoti kautynėse buvo griežtai draudžiama.

Kavalerijos mokymas ir jos papildymas buvo labai sunkus, nes atsargoje reikėjo turėti ne tik išmokytus karių, bet ir arklių.

Didesnėms kavalerijos masėms į pagalbą buvo tiekiamą artilerija ir sunkieji kulkosvaidžiai, kurie užimdavo pozicijas sparnuose. Atakų metu raiteliai kaudavosi kardu ir ietimis. Kiekvienas raitelis turėjo gerai mokėti tuos ginklus naudoti.

Pėstininkų uždaviniams atlikti kavalerija daugiausia buvo naudojama ten, kur pėstininkai negalėjo suspėti laiku atvykti, pvz., svarbioje vietoje pralaužtas frontas, nebuvo arti rezervų, o atsiradusią spragą reikėjo skubiai užpildyti.

Aptariamam laikotarpiu Lietuvos kariuomenėje buvę 3 kavalerijos pulkai nebuvo suburti į diviziją. Kariuomenės vadovybės planuose kavalerijai nebuvo numatyta savarankiško veikimo – ji turėjo tik priedangos uždavinius. Administraciniu kavalerijos (kaip ir pėstininkų) vienetu buvo laikomas pulkas. Kavaleriją sudarė jos viršininko štabas, 3 pulkai, remonto eskadronas ir 1 bei 3 raitosios baterijos. Kavalerijos viršininku nuo 1934 m. spalio 27 d. iki sovietinės okupacijos pradžios buvo plk. (vėliau – brig. gen.) Kazys Tallat-Kelpša¹⁰⁹. Jis buvo atsakingas už kavalerijos mokymą ir būklę. Tačiau operatyviniu požiūriu kavalerija priklausė divizijų vadams, prie kurių ji ir buvo priskirta.

¹⁰⁹ KAM 1934 10 27 įsakymas kariuomenei Nr. 100 § 2, *LCIA*, f. 384, ap.1, b. 111, l. 142; ten pat, b. 138, l. 193.

Kavalerijos vadovybę sudarė štabo viršininkas, ūkio viršininkas, štabo adjutantas, raštvedys, mašininkė (civilinė darbuotoja), 1–2 liktiniai puskarininkiai ir štabo pasiuntinys – būtiniosios tarnybos kareivis.

1938 m. sausio 1 d. kavalerijoje buvo 141 karininkas, tarp jų 2 karo kapelionai, 2586 kareiviai, 48 tarnautojai civiliai, 41 auklėtinis, turėta 2410 arklių¹¹⁰. Tų pačių metų lapkričio 1 d. prie 2-ojo ulonų pulko buvo pradėta formuoti ir 2 raitoji baterija¹¹¹.

Panaši padėtis kavalerijoje tęsėsi iki 1939 m. pradžios. Vėliau, tobulinant dar 1935 m. spalio 3 d. patvirtintą kavalerijos struktūrą, buvo nutarta jos dalinius šiek tiek sumažinti, padaryti ją lankstesnę ir aprūpinti geresnėmis ugnies priemonėmis. Todėl 1939 m. pradžioje buvo likviduoti: karo mokyklos eskadronas (jo etatai perkelti į 6-ąjį pėstininkų pulką Klaipėdoje, o mokykloje reikalams prie karo mokyklos perkeltas husarų pulko eskadronas) ir atskiras remonto eskadronas. Tų pačių metų birželio 20 d., pirmininkaujant kariuomenės štabo viršininkui div. gen. S. Pundzevičiui, nutarta toliau tęsti kavalerijos perorganizavimą:

1. Taikos metu taupumo tikslu sumažinti karių ir arklių skaičių.
2. Neplėsti kavalerijos kitų ginklų rūšių sąskaita.

Atsižvelgiant į Ispanijoje vykusio karo patirtį, nutarta padidinti sunkiųjų kulkosvaidžių, priešlėktuvinių ir prieššarvinių ginklų skaičių. Atsižvelgiant į turėtas lėšas, šie nutarimai ir buvo pradėti vykdyti.

Tačiau sparčiai besikeičianti tarptautinė padėtis ir didėjanti grėsmė Lietuvos valstybingumui privertė kariuomenės vadovybę stiprinti ginkluotąsias pajėgas, tarp jų ir kavaleriją.

Prasidėjus Antrajam pasauliniam karui ir paskelbus dalinę mobilizaciją ir kavalerijoje buvo pereita prie karo meto etatų (žr. 8 lentelę¹¹²).

Pokyčius kavalerijos būstinės karo meto struktūroje 1939 m. rudenį parodo žemiau pateikta 2 schema¹¹³.

Iš schemos akivaizdžiai matyti, jog kavalerijos būstinė buvo labai išsiplėtusi – kavalerijos vadovybėje buvo keli skyriai, būriai, kartu išaugo ir juose buvusių karių skaičius. Perėjus prie karo meto etatų, kavalerijos būstinėje buvo 15 karininkų, 128 kareiviai, turėta 87 arkliai¹¹⁴.

¹¹⁰ Kariuomenės žmonių ir arklių sudėties žinios 1938 01 01, *LCVA*, f. 929, ap. 1, b. 1021, l. 3.

¹¹¹ E. KAM-ro p. ir kariuomenės vado brig. gen. St. Raštikio 1938 10 19 slaptas aplinkraštis Nr. 11525, *LCVA*, f. 929, ap. 3, b. 1062, l. 27.

¹¹² Lentelė sudaryta remiantis *LCVA*, f. 929, ap. 5, b. 550, l. 100.

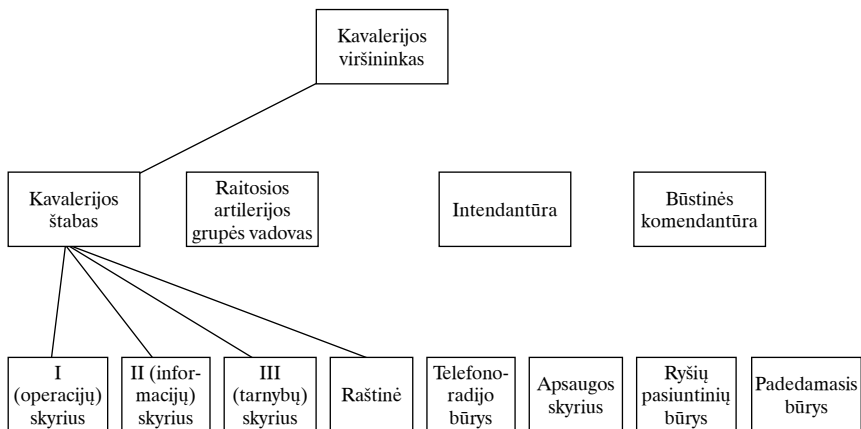
¹¹³ Schema sudaryta remiantis *LCVA*, f. 929, ap. 5, b. 550, l. 37.

¹¹⁴ *LCVA*, f. 929, ap. 5, b. 550, l. 38.

8 lentelė. Kavalerijos pulko karo meto etatų Nr. 62 santrauka

Pavadinimas	Skaičius	Karininkai	Kareiviai						Arkliai	Pastabos
			Viršilos	Puskarininkiai	Jaun. puskarininkiai	Grandiniai	Eliniai	Iš viso		
Pulko būstinė	1	15	5	14	15	6	44	44	58	
I kardų eskadronas	1	5	1	7	13	19	121	161	174	
II, III ir IV kardų eskadronai	3	15	3	21	39	57	363	483	522	
Sunk. kulkosvaidžių eskadronas	1	6	1	11	28	30	142	212	215	
Technikos eskadronas	1	4	1	9	24	29	119	182	206	
Dviratininkų būrys	1	2	–	1	5	10	56	72	2	
Šarvuotų automobilių būrys	1	5	1	6	10	1	15	33	–	
Ūkio eskadronas	1	2	1	6	9	15	58	89	87	
Orkestras	1	1	1	1	7	–	1	10	5	
Iš viso kavalerijos pulke		55	14	76	150	167	919	1326	1269	

2 schema. Kavalerijos būstinės karo meto struktūros schema 1939 m.

Kaip jau minėjome, kavalerijoje buvo 3 pulkai. 1-ojo husarų* Didžiojo Lietuvos etmono kunigaikščio Jonušo Radvilos pulko vadais buvo: plk. ltn. (vėliau – gen. št. plk.) Aloyzas Valušis (1934 06 22–1938 07 12)¹¹⁵, po to iki 1939 m. balandžio 5 d. šias pareigas laikinai ėjo plk. ltn. Kazys Labutis, o nuo minėtų dienų – gen. št. plk. Izidorius Kraunaitis¹¹⁶.

1-asis kavalerijos pulkas buvo dislokuotas Kaune, Šančiuose. Jame buvo 4 kardų eskadronai, sunkiųjų kulkosvaidžių eskadronas, technikos eskadronas, mokomasis eskadronas ir šarvuotų automobilių bei ūkio būriai.

Kardų eskadroną sudarė 4 būriai. Visas eskadrono turtas ir reikiamos priemonės žygyje buvo vežama eskadrono gurguolėje. Ją sudarė maisto, pašarų, šaudmenų ir lauko kalvės dviem arkliais kinkomi vežimai ir lauko virtuvė. Kavalerijos būrys buvo mažiausias dalinys, vadovaujamas karininko – būrio vado. Būrys buvo skirstomas į 2 skyrius, vadovaujamus jaun. puskarininkių – skyrininkių. Skyrių sudarydavo 2 grandys – šaulių ir lengvojo kulkosvaidžio. Kiekvienoje grandyje buvo po 8 kovotojus¹¹⁷.

1939 m. rugsėjo mėn. dalinės mobilizacijos metu kavalerijoje buvo sukurtos naujos kariuomenės dalys: 1 atskirasis eskadronas (vadas – ltn. Povilas Babickas), 2 atskirasis eskadronas (vadas – kpt. Medardas Liormanas) ir 3 atskirasis eskadronas (vadas – kpt. Antanas Mikelevičius)¹¹⁸. Tuo pačiu metu buvo išformuotas remonto eskadronas ir jo žmonės, arkliai ir visas turtas perėjo 2-ojo ulonų pulko vado valdžion. Tą pat dieną pulke buvo suformuotas dviratinių būrys¹¹⁹.

Remiantis kariuomenės štabo I skyriaus 1939 m. rugsėjo 17 d. direktyva Nr. 38599 pietų ir rytų sienai saugoti 1-asis husarų pulkas su 1 raitaja baterija tą pačią dieną žygio tvarka dviem skaidiniais iš Kauno išvyko į Ukmergę, o po to į Želvą I pėstininkų divizijos valdžion¹²⁰.

Valstybės gynimo tarybai nutarus nuo 1939 m. rugsėjo 25 d. palaipsniui pradėti vykdyti kariuomenės demobilizaciją, kavalerijos būstinė nuo spalio 7 d., o 1-asis husarų pulkas – nuo spalio 9 d. vėl persitvarkė – į taikos meto

* Husarai (vengriškai – *huszar*) – kavalerijos kariai, naudoti kautis kariuomenės sparnuose, žvalgybai, priešui persekoti, atsirado 15 a. Vengrijoje, *Tarptautinių žodžių žodynas*, Vilnius, 1985, p. 206.

¹¹⁵ KAM 1934 ir 1938 m. įsakymai kariuomenei, *LCVA*, f. 384, ap. 1, b. 111, l. 95; ten pat, b. 130, l. 232.

¹¹⁶ *LCVA*, f. 384, ap. 1, b. 134, l. 89; b. 138, l. 196.

¹¹⁷ V. Statkus, *Lietuvos ginkluotosios pajėgos 1918–1940*, p. 161–162.

¹¹⁸ Kavalerijos viršininko brig. gen. K. Tallat-Kelpšos 1939 09 17 slapta įsakymas Nr. 6, *LCVA*, f. 929, ap. 1, b. 555, l. 10.

¹¹⁹ *LCVA*, f. 524, ap. 1, b. 541, l. 370.

¹²⁰ Kavalerijos viršininko brig. gen. K. Tallat-Kelpšos 1939 09 18 slapta asmeniškasis raportas Nr. 1380 kariuomenės vadui, *LCVA*, f. 929, ap. 3, b. 1080, l. 21.

etatus¹²¹. 1-asis husarų pulkas su 1 raitąja baterija grįžo į savo nuolatinės stovyklas, 1, 2 ir 3 atsargos eskadronai spalio 10–12 d. buvo išformuoti, o remonto eskadronas nuo spalio 10 d. atkurta¹²².

Dalinė mobilizacija 1939 m. rugsėjį, pagal draugystės su SSRS sutartį sostinės Vilniaus su dalimi to krašto teritorijos atgavimas ir didėjanti grėsmė vakarinėms krašto sienoms lėmė teritorijos paskirstymo, kariuomenės dislokacijos ir mobilizacijos direktyvos bei mobilizacinių planų pertvarkymą. Visų pirma susirūpinta priedangos organizacija. Priedanga turėjo būti judri. Kadangi motorizuotos priedangos rinktinės ir kariuomenės vado numatytame rezerve turėti vieną motorizuotą pulką galimybių dar nebuvo, nutarta pasitenkinti priedangos motorizavimu – tada ji galėtų tapti judriu gynybos rezervu. Nutarta priedangai panaudoti modernizuotos sudėties du kavalerijos pulkus, būtent: tris kardų eskadronus, vieną sunkiųjų kulkosvaidžių eskadroną, vieną motorizuotą inžinerijos eskadroną, vieną motorizuotą prieššarvinį eskadroną, vieną lengvųjų tankų būrį, ryšių ir priešlėktuvinius dalinius. Kavalerijos pulkus nutarta panaudoti Tauragės–Šiaulių ir Kybartų–Kauno kryptyse. Neturint motorizuotų batalionų, pasitenkinta jų vietoje turėti po vieną dviratinių kuopą. Tuo būdu priedanga turėjo būti pagrįsta daugiau kliūčių–ardymų darbais¹²³. Priedangai sustiprinti 1-ojo kavalerijos pulko** štabas su visais eskadronais ir 1 raitąja baterija pagal kariuomenės vado pasirašytą priedangai vykdyti direktyvą „V“ buvo perkeltas į Marijampolę 9-ojo pėstininkų pulko vado žinion¹²⁴.

Esant sudėtingai tuometinei tarptautinei padėčiai, kavalerijos pulkai galėjo būti mobilizuoti kovai kiekvienu momentu. Todėl kavalerijos vadovybė reikalavo šios ginklo rūšies dalims visą laiką būti pasirengusioms. Iki tol joms sustiprinti buvo šaukiami tik atsarginiai raiteliai, bet neimami iš gyventojų arkliai. Todėl, trūkstant arklių, dalyse susidarydavo net žmonių perteklius. Atsižvelgdamas į tai, kavalerijos viršininkas dar 1939 m. rugsėjo 15 d. įsakė visų kavalerijos pulkų vadams turėtus arklius naudoti tik rikiuotės daliniams

¹²¹ Kariuomenės štabo 1939 09 25 slaptas-asmeniškasis raštas Nr. 32684, *LCVA*, f. 509, ap. 1, b. 460, l. 21; Kavalerijos viršininko 1939 11 11 įsakymas Nr. 7 § 1, *LCVA*, f. 929, ap. 5, b. 555, l. 218.

¹²² Ten pat.

¹²³ Pastabos prie kariuomenės štabo I skyriaus siūlomos kariuomenės dislokacijos varianto „2“ 1939 11 30, *LCVA*, f. 929, ap. 3, b. 1089, l. 76.

** Krašto apsaugos ministro 1939 11 16 įsakymu Nr. 85 § 1 1-ajam Didžiojo Lietuvos etmono kunigaikščio Jonušo Radvilos pulkui leista vadintis „1-ju husarų kunig. Jonušo Radvilos pulku“, *LCVA*, f. 384, ap.1, b. 134, l. 249.

¹²⁴ Marijampolės priedangos rinktinės sudėtis, vadovaujant 9 pėstininkų pulko vadui, Kariuomenės štabo I skyriaus 1940 03 14 slaptas-asmeniškasis raštas Nr. 269 kavalerijos viršininkui, *LCVA*, f. 511, ap.1, l. 5.

sustiprinti bei pabūklams ir lauko virtuvėms vežti. Nerekvizuojant vežimų, įsakyta per apskričių komendantus išreikalauti po 96 tinkamus kavalerijos veiksmų sąlygoms arklius iš numatytų daliai mobilizacijos metu arklių¹²⁵.

1940 m. birželio 1 d. 1-ajame husarų pulke buvo 45 karininkai, 971 kareivis, turėta 893 arkliai¹²⁶.

2-ajam ulonų*** Lietuvos didžiosios kunigaikštienės Birutės pulkui paleiui vadovavo: gen. št. plk. Povilas Žilys (1937 08 28–1939 04 05), plk. ltn. Kazys Labutis (1939 04 05–04 15) ir plk. ltn. Kazys Gudelis (1940 05 09–iki sovietinės okupacijos pradžios)¹²⁷. Pulkas stovėjo Alytuje.

1938 m. sausio 1 d. pulke buvo 41 karininkas, 730 kareivių, 14 civilių ir 16 auklėtinių, turėta 65 arkliai¹²⁸.

Didėjant lenkų užpuolimo grėsmei, II pėstininkų divizijos štabas 1939 m. rugpjūčio 4 d. paskelbė priedangai vykdyti direktyvą „L“. Joje buvo nurodyta, jog lenkai gali pulti Lietuvą šiomis svarbesnėmis kryptimis: 1. Vilnius–Kėdainiai, 2. Vilnius–Kaunas, 3. Suvalkai–Marijampolė–Kaunas arba 4. Gardinas–Prienui–Kaunas. Tikėtasi, jog priešas greičiausiai pulsias dviem skaidiniais: pirmas – judrūs vienetai (kavalerija, motorizuoti daliniai), antras – pėstininkai. Vykdyti priedangos uždavinius plotuose į pietus nuo žemutinio Nemuno, Neries upių ribos buvo pavesta Marijampolės, Prienui, Kaišiadorių priedangos rinktinėms.

II pėstininkų divizijos štabas Kauno–Vilniaus kryptimi dengti sudarė Kaišiadorių priedangos rinktinę, kuriai vadovauti pavedė 2-ojo ulonų pulko vadui plk. ltn. K. Labučiu. Į rinktinės sudėtį buvo įtrauktas 2-ojo ulonų pulko I skaidinys su viena raitąja baterija, o susimobilizavus – visas 2-asis ulonų pulkas be Vilkaviškyje buvusio vieno eskadrono, 2-ojo pėstininkų pulko vienas batalionas, karo mokyklos motorizuotas artilerijos būrys, karo policijos dvi prieššarvinės kuopos, 9-asis pasienio apsaugos batalionas (susimobilizavęs per 10 valandų), Lietuvos šaulių sąjungos rinktinės: V Trakų ir II Kauno rinktinės, taip pat pasienio policija. Išvardyti taikos meto daliniai turėjo pereiti 2-ojo ulonų pulko vado valdžion gavus įsakymą priedangai vykdyti, o kiti – susimobilizavus¹²⁹.

¹²⁵ Kavalerijos viršininko brig. gen. K. Tallat-Kelpšos slaptas-asmeniškias ir skubus raštas Nr. 1349 visų kavalerijos pulkų vadams, *LCVA*, f. 525, ap. 1, b. 421, l. 108.

¹²⁶ *LCVA*, f. 524, ap. 1, b. 497, l. 12.

*** Pavadinimas yra kilęs iš turkų kalbos *oghlan* – drąsusis; Lenkijoje – *ulan*.

¹²⁷ KAM įsakymai kariuomenei, *LCVA*, f. 384, ap. 1, b. 126, l. 172; ten pat, b. 134, l. 89, 90; ten pat, b. 138, l. 96, 132.

¹²⁸ Kariuomenės žmonių ir arklių sudėties žinios 1938 01 01, *LCVA*, f. 929, ap. 3, b. 1021, l. 3.

¹²⁹ L. e. II pėstininkų divizijos vado p. plk. P. Dočkaus 1939 08 04 slapta-operatyvinė priedangai vykdyti direktyva „L“ Nr. 3436 2. ulonų pulko vadui, *LCVA*, f. 525, ap. 1, b. 421, l. 40.

Neatmesta tuo metu buvo ir vokiečių užpuolimo galimybė Kauno kryptimi, panaudojant prieš Lietuvą motorizuotą ir kavalerijos dalinių bei aviacijos veiksmus. Todėl priedangos uždavinį Suvalkijoje vykdyti buvo pavesta Marijampolės priedangos vadui – 9-ojo pėstininkų pulko vadui gen. št. plk. A. Gaušui. Šis pagal direktyvos „V“ I variantą 1939 m. rugpjūčio 30 d. slaptu asmenišku operatyviniu įsakymu Nr. 697 suformavo priedangos rinktinę, į kurios sudėtį buvo įtrauktas ir 2-ojo ulonų pulko eskadronas, buvęs Vilkaviškyje. Paskelbus atskirą priedangos vado įsakymą, ne vėliau kaip per 4 valandas turėjo būti pakeltas visas Alytuje buvęs 2-asis ulonų pulkas, kuris buvo numatytas priedangos rinktinės rezerve. Jis galėjo būti panaudotas aktyviems veiksams – suduoti smūgiui priešui (į sparną arba užnugarį), kuris pultų Pilviškių, Ažuolų Būdos, Veiverių kryptimi. Tiek vienu, tiek kitu atveju pulkui buvo skiriama 1–2 aviacijos skrydžiai per dieną¹³⁰.

Tačiau po keliolikos dienų vokiečiams sutriuškinus pietinio kaimyno – Lenkijos – kariuomenę, o Raudonajai armijai užėmus Vilnių ir jo kraštą, padėtis kardinaliai pasikeitė. Kariuomenės štabo nurodymu 2-asis ulonų pulkas iš II pėstininkų divizijos vado priklausomybės perėjo tiesioginę kavalerijos viršininko valdžion¹³¹. 1939 m. spalio 15 d. 2-asis ulonų pulkas (be II eskadrono) buvo paskirtas Vilniaus rinktinės sudėtin ir perėjo I pėstininkų divizijos vado valdžion¹³². Tuo pačiu kavalerijos viršininko įsakymu Vilkaviškyje paliktas 2-ojo ulonų pulko II eskadronas buvo papildytas žmonėmis, ginklais ir kitais reikmenimis iki sukomplektuotos etatų sudėties¹³³.

Lietuvai atgavus Vilnių ir jo kraštą, 2-ajam ulonų pulkui 1939 m. spalio 16 d. buvo įsakyta apleisti savo nuolatinę stovyklą Alytuje ir apsistoti Valkininkuose¹³⁴, o vėliau Vilniuje – 1-ojo ir 7-ojo pėstininkų pulkų kareivinių rajonuose¹³⁵.

Tačiau Vilniuje 2-asis ulonų pulkas neužsibuvo. 1939 m. gruodžio 4 d. pradedama jį gabenti geležinkeliu į naująją stovyklą Tauragėje¹³⁶. Gruo-

¹³⁰ Marijampolės priedangos rinktinės vado gen. št. plk. A. Gaušo 1939 08 30 slaptas-operatyvinis įsakymas Nr. 697 2. ulonų pulko vadui priedangai vykdyti pagal direktyvą „V“ I variantą, *LCVA*, f. 525, ap. 1, b. 421, l. 68–70.

¹³¹ Kariuomenės štabo III skyriaus raštas Nr. 3280, *LCVA*, f. 929, ap. 3, b. 1080, l. 152.

¹³² Kariuomenės štabo I skyriaus 1939 m. slaptas raštas Nr. 38906 2. ulonų pulko vadui, *LCVA*, f. 525, ap. 1, b. 460, l. 31.

¹³³ Ten pat.

¹³⁴ 2. ulonų pulko vado plk. ltn. K. Labučio 1939 10 15 slaptas-operatyvinis įsakymas Nr. 1, *LCVA*, f. 525, ap. 1, b. 460, l. 17.

¹³⁵ 2. ulonų pulko vado plk. ltn. K. Labučio 1939 11 21 slaptas raportas Nr. 706 Vilniaus rinktinės vadui, *LCVA*, f. 525, ap. 1, b. 460, l. 44.

¹³⁶ Vilniaus rinktinės štabo viršininko gen. št. plk. Kazio Sprangausko 1939 12 02 slaptas įsakymas Nr. 4262 2. ulonų pulko vadui, *LCVA*, f. 525, ap. 1, b. 460, l. 63.

džio 9 d. pulkas atvyko į nuolatinę stovėjimo vietą ir įsikūrė 3-iojo dragūnų pulko kareivinėse, būdamas III pėstininkų divizijos vado priklausomybėje. Vilkaviškyje stovėjęs pulko eskadronas ir toliau liko II pėstininkų divizijos valdžioje¹³⁷. Pagal kariuomenės vado 1940 m. kovo 6 d. pasirašytas priedangai vykdyti direktyvas „V“ Nr. 254, 255, 260 2-asis ulonų pulkas su 2 raitąja baterija buvo paskirtas Raseinių priedangos rinktinės sudėtin. Pulko vadas K. Labutis tapo minėtos rinktinės vadu. Ši rinktinė turėjo priklausyti būsimajai (projektuojamai) IV pėstininkų divizijai¹³⁸.

1940 m. balandžio 15 d. krašto apsaugos ministro įsakymu 2-ojo ulonų pulko vadas plk. ltn. K. Labutis buvo pakeltas į pulkininko laipsnį ir, jam prašant, paleistas iš tikrosios tarnybos į atsargą. Šio pulko vadu buvo paskirtas plk. ltn. Kazys Gudelis¹³⁹.

1940 m. birželio 1 d. 2-ajame ulonų pulke buvo 49 karininkai, 1101 kareivis, 13 tarnautojų civilių ir turėta 1037 arkliai¹⁴⁰.

3-iajam dragūnų**** „Geležinio vilko“ pulkui nuo 1937 m. birželio 28 d. vadovavo gen. št. plk. ltn. (vėliau – gen. št. plk.) Antanas Reklaitis (1937 06 28–1940 06 27)¹⁴¹. Pulkas stovėjo Tauragėje, o nuo 1939 m. rudens – Vilniuje. Jame buvo keturi kardų eskadronai, sunkiųjų kulkosvaidžių, technikos ir mokomasis eskadronai, ūkio būrys, šarvuotų automobilių būrys ir pulko orkestras¹⁴².

1938 m. sausio 1 d. pulke buvo 43 karininkai, 804 kareiviai, 14 tarnautojų civilių ir 12 auklėtinių. Turėta 747 arkliai¹⁴³. Stovėdamas Lietuvos–Vokietijos pasienyje, pulkas vykdė patruliavimo tarnybą.

Prasidėjus Vokietijos–Lenkijos karui, pulkas iš pradžių veikė Tauragės priedangos rinktinės sudėtyje ir su 3-iojo pasienio apsaugos bataliono kuopa saugojo Skaudvilės bei Eržvilko apylinkes. Sudarius Raseinių priedangos rinktinę, į jos sudėtį buvo įtrauktas 3-iasis dragūnų pulkas, o jo vadas gen. št. plk. ltn. A. Reklaitis buvo paskirtas šios rinktinės vadu. Pulko uždavinys buvo dengti Raseinių mobilizacijos centrą ir laiduoti pagrindinių jėgų išsidėstymą

¹³⁷ Kavalerijos viršininko 1940 01 05 slaptas raštas Nr. 20 2. ulonų pulko vadui, *LCVA*, f. 510, ap. 1, b. 449, l. 54.

¹³⁸ Kariuomenės štabo viršininko div. gen. S. Pundzevičiaus 1940 03 14 slaptas raštas Nr. 269 kavalerijos viršininkui, *LCVA*, f. 929, ap. 1, b. 1156, l. 6.

¹³⁹ KAM 194004 15 įsakymas Nr. 31 § 1 ir įsakymas Nr. 44 § 2, *LCVA*, f. 929, ap. 1, b. 1156, l. 132.

¹⁴⁰ 2. ulonų pulko sudėties žinios 1940 06 01, *LCVA*, f. 525, ap. 1, b. 526, l. 27.

**** Dragūno pavadinimas kilęs iš lotynų kalbos žodžio *draco* – slibinas. Iš prancūzų kalbos žodžio *dragon* šis pavadinimas pasiekė ir Lietuvą.

¹⁴¹ KAM 1937 ir 1940 m. įsakymai kariuomenei, *LCVA*, f. 384, ap. 1, b. 126, l. 14.

¹⁴² *LCVA*, f. 526, ap. 1, b. 167, l. 5.

¹⁴³ Kariuomenės žmonių ir arklių sudėties žinios 1938 01 01, *LCVA*, f. 929, ap. 3, b. 1021, l. 3.

Dubysos upės riboje. Priešo puolimo atveju pulkas turėjo stabdyti jo veržimąsi pagrindine Tauragės, Eržvilko ir Raseinių kryptimi ir per 48 valandas nuo jo puolimo pradžios išlaikyti Viduklės, Kalnujų bei Girkalnio ribą. Pasitraukus už šios ribos, Raseinių priedangos rinktinė turėjo toliau stabdyti priešą Eržvilko, Raseinių ir Buitkiškių, Vadžgirio bei Kalnujų kryptimi¹⁴⁴.

Dalinės mobilizacijos metu pulkas 1939 m. rugsėjo 17 d. gavo įsakymą kuo skubiausiai vykti į Gaižiūnų poligoną. Šis žygis pulkui buvo itin sunkus, nes trukdė smarkus lietus ir šaltis. Apsistojus šio poligono pirmoje ir trečioje stovyklose, keltams saugoti ties Čiobiškiu buvo išsiųstas vienas būrys, sustiprintas dviem skyriais, kuris ten išbuvo pakaitomis iki rugsėjo 30 d. Musninkų kryptimi veikė du nepilnos sudėties eskadronai (turėję lenkų internavimo uždavinį), kurie buvo pasiekę Musninkus. Praėjus reikalui, spalio 2 d. pulkas žygio tvarka grįžo į savo nuolatinę stovyklą¹⁴⁵.

Tačiau nuolatinėje savo stovykloje – Tauragėje – pulkas buvo neilgai. Spalio 12 d. buvo gautas kavalerijos viršininko brig. gen. K. Tallat-Kelpšos įsakymas jau kitos dienos rytą su 3 raitosios artilerijos baterija žygio tvarka vėl išvykti iš nuolatinės stovyklos ir per 3 dienas pasiekti Gaižiūnų poligoną–Ruklos dvarą. Neoficialiai jau buvo žinoma, kad pulkui teks vykti į Vilnių¹⁴⁶.

Pulko pasirengimas žygiui vyko paskubomis, tačiau tvarkingai, nes visi jautė, jog teks vykdyti išskirtinės garbės uždavinį. Žygiuota dvejomis voromis. Pirmoji vora išvyko iš Tauragės spalio 13 d., o antroji – geležinkeliu spalio 14 d. 17 val. ir jau kitą dieną atvyko į Semeliškes. Tuo metu pirmoji vora spalio 15 d. atvyko į Gaižiūnų poligoną. Tą pat dieną visas 3-iasis dragūnų pulkas perėjo Vilniaus rinktinės vado div. gen. V. Vitkausko valdžion.

Ir šį kartą žygio sąlygos buvo labai sunkios. Spalio 13–17 d. nepaprastai smarkiai lijo, pūtė šaltas ir stiprus vėjas. Visus arklius teko laikyti lauke, kariai nakvodavo valstiečių sodybose. Pasiekęs Semeliškes, pulkas miestelyje ir aplinkiniuose kaimuose apsistojo ir užtruko nuo spalio 17 d. iki 27 d. ryto. Dėl krašto neturto, nesant didesnių gyvenviečių bei trūkstant patalpų, taip pat operatyviniais tikslais pulkui teko dalinius išskirstyti 10–15 km plotu.

Tik spalio 26 d. vakare Vilniaus rinktinės štabas įsakė kitos dienos rytą susitelkti prie buvusios administracijos linijos ties Daugirdiškėmis ir, 9 val. ją peržengus, žygiuoti į Vilnių. Pirmąją žygio dieną pulkas turėjo pasiekti

¹⁴⁴ Raseinių rinktinės vado gen. št. plk. lt. A. Reklaičio priedangai vykdyti 1939 09 12 planas „R-3“ Nr. 447, *LCVA*, f. 526, ap. 1, b. 201, l. 86–87.

¹⁴⁵ Pulko vado gen. št. plk. lt. A. Reklaičio pastabos dėl 3. dragūnų pulko operatyvinės ir tarnybų veiklos, įvykdžius 1939 m. mobilizaciją, *LCVA*, f. 526, ap. 1, b. 201, l. 413.

¹⁴⁶ 3. dragūnų pulko vado gen. št. plk. lt. Reklaičio pastabos dėl žygio į Vilnių 1939 m. spalio, *LCVA*, f. 526, ap. 1, b. 201, l. 300.

Trakų rajoną, antrąją – Vilnių ir trečiąją – žvalgomieji daliniai – SSSR sieną. Spalio 28 d. nakvynės vietoje Trakuose buvo sudaryta mjr. Jono Kaminsko vadovaujama motomechanizuota rinktinė, kuri pro Lentvarį tą pačią dieną pasiekė Vilnių. Tos pat dienos vakare į Vilnių išžengė visi pulko daliniai¹⁴⁷.

Vilniaus rinktinės vado div. gen. V. Vitkausko įsakymu vienas pulko eskadronas buvo dislokuotas Valkininkuose ir sudarė šio miestelio įgula. Jos viršininku buvo paskirtas ltn. Ipolitas Palavenis¹⁴⁸. Tuo pačiu metu du pulko būriai buvo apgyvendinti Švenčionėlių įguloje. Jos vadu buvo paskirtas ltn. Albinas Lastauskas¹⁴⁹.

Po visų aukščiau minėtų pertvarkymų 3-iojo dragūnų „Geležinio Vilko“ pulko žmonių ir arklių sudėtį parodo 9 lentelės¹⁵⁰ duomenys.

9 lentelė. 3-iojo dragūnų „Geležinio Vilko“ pulko žmonių ir arklių sudėtis 1940 m. sausio 1 d.

Tarnybos rūšis	Karininkai	Kareiviai	Tarnautojai civiliai	Arkliai
Vilniaus įgula	44	655	16	855
Švenčionėlių įgula	2	59	–	66
Valkininkų įgula	2	78	–	79
Iš viso	48	792	16	1000

Tačiau saugumo tikslu Valkininkuose ir Švenčionėliuose laikinai dislokuoti aukščiau minėti 3-iojo dragūnų pulko daliniai ten stovėjo neilgai. Pulko vadas gen. št. plk. A. Reklaitis 1940 m. sausio 29 d. kreipėsi į Vilniaus rinktinės vadą, prašydamas tarpininkauti, kad kariuomenės vadovybė leistų minėtiems daliniams grįžti į Vilnių, į savąjį pulką, motyvuodamas tuo, jog Valkininkų ir Švenčionėlių vietos administracija, viešoji ir pasienio policija, taip pat šauliai jau buvo gerai susiorganizavę, abiejose vietovėse buvo užtikrinta ramybė ir viešoji tvarka, dauguma gyventojų buvo lietuviai ir todėl iš jų pusės kokių nors staigmenų ar neramumų neturėjo būti. O išorinio pavojaus atveju minėti daliniai jokios naudos krašto gyvenimui nebūtų at-

¹⁴⁷ Ten pat.

¹⁴⁸ 3. dragūnų pulko vado gen. št. plk. ltn. A. Reklaičio 1939 12 03 slaptas-operatyvinis įsakymas Nr. 828, *LCVA*, f. 526, ap. 1, b. 201, l. 460.

¹⁴⁹ 3. dragūnų pulko vado 1939 12 11 slaptas-operatyvinis įsakymas Nr. 1211, *LCVA*, f. 526, ap. 1, b. 201, l. 461.

¹⁵⁰ Lentelė sudaryta remiantis *LCVA*, f. 526, ap. 1, b. 220, l. 1.

nešę. Juos naudingiau buvo turėti „kumštyje“, pulke. Juos laikant atskirai nuo pulko labai nukentėjo jų karinis parengimas, daug sunkumų sudarė jų aprūpinimas, nemažos transporto išlaidos ir kt.

Reaguodamas į tokią pulko vado motyvaciją, l. e. kariuomenės vado p. div. gen. V. Vitkauskas 1940 m. vasario 8 d. sutiko minėtus dalinius grąžinti į Vilnių¹⁵¹. Pulko gyvenimas pamažu pradėjo įeiti į normalias vėžes.

Remonto eskadronas. Čia pateiktas „remonto“ žodis neturi nieko bendro kokio nors pastato ar prietaiso taisymo prasme. Kavalerijoje šis žodis atsirado iš prancūzų kalbos žodžio *remonter* – papildyti ar pakeisti arklius.

Lietuvos kariuomenės kavalerijoje buvo naudojami trijų tipų arkliai: lengvo, gurguolės – kinkomi ir vežimus, ir artilerijos – sunkiems krūviams traukti. Superkami iš gyventojų gurguolės ir artilerijos tipo arkliai buvo tiesiai siunčiami į kariuomenės dalis, o kavalerijos tipo – į Alytuje buvusį remonto eskadroną, kuris priklausė tiesiog kavalerijos viršininkui. Remonto eskadronė naujai nupirkti arkliai buvo išjodinėjami, išreniruojami, pašalinami jų blogi įpročiai, pataisomi turėti trūkumai. Paprastai tai užtrukdavo apie 6 mėnesius, o po to arkliai jau būdavo siunčiami į kavalerijos pulkus ir artilerijos žvalgų būrius. Arklius trenirudavo prityrę jojikai. Kiekvienas arklys pulko vado įsakymu buvo įmetrikuojamas ir turėjo savo vardą¹⁵².

Remonto eskadrono vadas buvo mjr. Ugianskis. Šis eskadronas buvo priskirtas prie 2-ojo ulonų pulko ir 1938 m. sausio 1 d. jame buvo 2 karininkai ir 79 kareiviai bei turėta 288 arkliai¹⁵³, o 1939 m. sausio 1 d. – 3 karininkai, 106 kareiviai, 173 arkliai¹⁵⁴.

Raitosios artilerijos grupė. Ji buvo suformuota dar 1935 m. Mokymo atžvilgiu ji priklausė artilerijos inspektoriui, o operatyviniu – kavalerijos pulkų vadams, prie kurių buvo priskirta po bateriją. Šios grupės vadas buvo mjr. J. Gruodis (Grudzinskas). Grupėje buvo trys raitosios baterijos. 1 raitosios baterijos vadu buvo kpt. Jeronimas Limba, 2 – kpt. Vytautas Andriukaitis ir 3 – ltn. Pranas Šapaga, kuris 1938 m. lapkričio 1 d. šias pareigas perdavė ltn. Stasiui Kazlauskui¹⁵⁵.

Raitosios artilerijos baterijos vadovavosi dar 1935 m. gegužės 1 d. krašto apsaugos ministro gen. ltn. P. Šniukštos patvirtintais taikos meto etais. Pagal juos raitąją bateriją sudarė vadovavimo, ugnies ir padedamasis sky-

¹⁵¹ Kariuomenės štabo viršininko div. gen. S. Pundzevičiaus 1940 02 08 slaptas raštas Nr. 144 I pėstininkų divizijos vadui, *LCVA*, f. 929, ap. 1, b. 1134, l. 12.

¹⁵² V. Statkus, *Lietuvos ginkluotiesios pajėgos 1918–1940*, p. 163–164.

¹⁵³ *LCVA*, f. 525, ap. 1, b. 431, l. 6.

¹⁵⁴ Žinios apie arklius 1939 01 01, *LCVA*, f. 537, ap. 1, b. 26, l. 3–4.

¹⁵⁵ *LCVA*, f. 526, ap. 1, b. 167, l. 371.

riai. Tokioje baterijoje turėjo būti 4 karininkai, 96 kareiviai ir 116 arklių¹⁵⁶. Tačiau realiaame gyvenime dėl įvairių priežasčių šie skaičiai šiek tiek skyrėsi (žr. 10 lentelę¹⁵⁷).

10 lentelė. Raitosios artilerijos grupės žmonių ir arklių sudėtis 1939 m. rugpjūčio 1 d.

	Karininkai	Kareiviai	Arkliai
1 raitosios artilerijos baterija	3	94	110
2 raitosios artilerijos baterija	2	69	25
3 raitosios artilerijos baterija	3	91	88
Iš viso raitosios artilerijos grupėje	8	234	223

To paties krašto apsaugos ministro gen. lt. P. Šniukštos buvo patvirtinti ir raitosios baterijos karo meto etatai Nr. 64. Jais remiantis, karo metu baterijoje turėjo būti tie patys aukščiau minėti skyriai, kuriuose numatytas toks karių ir arklių skaičius: 5 karininkai, 164 kareiviai ir 213 arklių¹⁵⁸. Tačiau tikrovėje šie skaičiai skyrėsi (žr. 11 lentelę¹⁵⁹).

11 lentelė. Raitosios artilerijos grupės žmonių ir arklių sudėtis 1940 m. birželio 1 d.

	Karininkai	Kareiviai	Arkliai
1 raitosios artilerijos baterija	3	104	101
2 raitosios artilerijos baterija	3	107	99
3 raitosios artilerijos baterija	3	100	105
Iš viso raitosios artilerijos grupėje	9	311	305

Kaip jau minėjome, Lietuvos kavalerija įėjo į priedangos rinktinių sudėtį. Ji turėjo veikti priedangos rinktinių pirmajame skaidinyje. Tokiu atveju nuo sėkmingų kavalerijos veiksmų dideliu mastu priklausė ir priedangos uždavinių įvykdymo ir visų karinių operacijų sėkmingumas. Mūsų senoji kavalerija priedangos plotuose būtų susidūrusi su priešu moderniąja kavalerija – šarvuočiais. Prieš šią moderniąją kavaleriją mūsų kavalerija nei pasirengimu,

¹⁵⁶ Raitosios artilerijos baterijos taikos meto etatai, *LCVA*, f. 525, ap. 1, b. 449, l. 31.

¹⁵⁷ Lentelė sudaryta remiantis *LCVA*, f. 1373, ap. 1, b. 291, l. 36.

¹⁵⁸ Raitosios artilerijos baterijos karo meto etatai Nr. 64, *LCVA*, f. 525, ap. 1, b. 449, l. 7.

¹⁵⁹ Lentelė sudaryta remiantis *LCVA*, f. 1373, ap. 1, b. 310, l. 7.

nei apginklavimu, nei taktika veikti buvo nepasiruošusi ir bent kiek atsilaukti nebūtų galėjusi. Susidūrusi su priešo šarvuočiais ir aviacija, ji būtų išblaškyta, kaip atsitiko lenkų kavalerijai kovų su vokiečiais metu.

Vokiečių–lenkų karas kaip tik įrodė visišką senosios kavalerijos negalėjimą bent kiek atsilaukti prieš moderniąją kavaleriją (šarvuočius). Daugelis to meto reiškinių rodė, kad šios rūšies ginklai pasenę, nešiuolaikiški ir jų reikia galutinai atsisakyti. Pvz., italų kariuomenėje senoji kavalerija tuo metu jau visiškai nebeegzistavo. Visiškai kavalerija nebuvo naudojama vokiečių armijose, esančiose vakaruose, – vienintelė jų kavalerijos brigada buvo palikta tik Rytprūsiose. Moderniškose kariuomenėse hipokavalerijos vietoje atsirado moderni motošarvuotoji kavalerija. Tokia veiklos kryptis būtų buvusi geriausia ir Lietuvos kariuomenėje, bet, deja, to padaryti neleido krašto ekonominis pajėgumas.

Iš kariuomenės štabo I skyriaus priedangai organizuoti direktyvų matyti aiškiai išreikštas, pabrėžtas kariuomenės vado nusistatymas – priedangos veiksmus grįsti ne tiek ugnies jėga ir manevru, kiek plačiu mastu vykdytinomis kliūtimis ir suardymais bei jų gynimu, spiečiant savo pastangas didesnių gamtinių kliūčių ruožuose¹⁶⁰.

Mūsų kavalerijos vadovybė iki tol nebuvo pateikusi jokių sumanymų ar projektų prisitaikymo prie pasikeitusių sąlygų prasme, toliau „užkietėjusi“ laikėsi senosios mokymo rutinos bei senųjų kavalerijos tradicijų. Tokių kavalerijos „užkietėjimą“ kariuomenės štabo I skyrius įžvelgė pačiame kavalerijos mokyme ir pateiktuose kavalerijos pulko taikos meto etatų projektuose. Kariuomenės štabas reikalavo iš kavalerijos štabo vykdyti griežtas reformas tiek jos mokymo, tiek taktikos, tiek apginklavimo srityse. Kavalerijos pulkai iš ugnies ir raitojo manevro vienetų turėjo pavirsti kliūčių-užtvarų vienetais, sugebančiais tinkamoje vietoje gerai ir greitai įrengti prieššarvines kliūtis ir jas ginti.

Tradicinius kavalerijos ginklus – kardą ir ietį – turėjo pakeisti sprogmenys, prieštankinės minos, motoriniai pjūklai ir viela, o ugnies ir raitųjų manevrų taktiką – kliūčių-užtvarų įrengimas ir jų gynimas. Kadangi užkirsti kelią prasiveržusiems priešo šarvuočiams galėjo tik motorizuotas dalinys, kavalerijai buvo nurodyta naudoti motorizuotą inžinerinį dalinį (eskadroną) ir motorizuotą prieššarvinių ginklų dalinį. Tik įvykdę aukščiau išskeltus uždavinius, kavalerijos pulkai galėjo tikėti savo veiklos sėkme.

Kadangi žygiuojanti kavalerija prieš aviacijai visada galėjo būti masinantis taikynys, todėl jai buvo nurodyta atsisakyti nuo žygiavimo dienos metu dideliais vienetais (pulkais, eskadronais) ir žygius vykdyti decentralizuotai

¹⁶⁰ Kariuomenės štabo I skyriaus 1940 02 24 slaptas-asmeniškasis reikalavimas vadovybei „Mūsų kavalerijos reikalai“, *LCV4*, f. 929-S, ap. 3, b. 1134, l. 36.

gilumon ir platumon būriais, nurodžius jų žygio tikslą ar susirinkimo vietą. Susirinkimo vietos ir persikėlimas per didesnes upes tiltais turėjo būti saugomi priešlėktuvinės apsaugos ginklais. Žygiuojantieji ar ginantieji kliūtis šarvuočiams kavalerijos būriai visada turėjo atsižvelgti į galimybę susidurti su priešo šarvuočiais, todėl prieš juos visada reikėjo turėti savo „revolverį“ – prieššarvinį ginklą. Kiekvienam kavalerijos pulkui bei kitiems kliūčių-užtvartų vienetams nurodyta turėti po vieną inžinerinį eskadroną, priešlėktuvinį ginklą (LAP) ir daugiau minėtų prieššarvinių ginklų. Dalis jų turėjo būti motorizuoti¹⁶¹.

Lietuvos kavalerija buvo negausi. Taikos metu joje buvo apie 3480 karių. Karo atveju jų skaičių buvo numatyta padidinti iki 8200 karių, t. y. daugiau kaip 2,3 karto.¹⁶² Kaip matėme, kariuomenės dalių dislokacija dėl aukščiau minėtų aplinkybių dažnai keitėsi. 1940 m. vasario viduryje kavalerijos dalys ir daliniai stovėjo šiose vietose: 1-ojo kavalerijos pulko štabas su visais eskadronais – Kaune, 2-asis kavalerijos pulkas be II eskadrono – Tauragėje, to pulko II eskadronas – Vilkaviškyje, 3-iasis kavalerijos pulkas su visais eskadronais – Vilniuje, ir remonto eskadronas – Tauragėje (prie 2-ojo kavalerijos pulko)¹⁶³.

4. Karo technika

Karyba ir karo technika – du neišskiriami, vienas kitą papildantys elementai. 20 a. ketvirtojo dešimtmečio pabaigoje ir Lietuvos kariuomenėje atsirado naujų, patobulintų ginklų ir kitų techninių kariavimo priemonių, kurios vienu ar kitu būdu turėjo įtakos ir kariuomenės taktikai bei jos organizavimui.

Nors Lietuva buvo nedidelė, neturtinga, savosios karo pramonės neturėjusi valstybė, tačiau ir ji nuo šios rūšies kariuomenės atsisakyti negalėjo, kadangi karo atveju tai būtų buvusi beginklio kova su ginkluotu priešininku. Kita vertus, kurti tokią kariuomenę, nesiskaitant su krašto ekonominiu pajėgumu, turėtų bendru kariuomenės kiekiu, jos uždaviniais ir veikimo sąlygomis, būtų savizudybė. Todėl tuometinei kariuomenės vadovybei kuriant šios rūšies kariuomenės dalinius tarp šių dviejų kraštutinumų teko surasti vidurį, kuris patenkintų valstybės saugumo reikalus ir atitiktų krašto ekonominį pajėgumą. Vadovybė laikėsi nuomonės, kad kariuomenė turi atitikti to meto karybos sąlygas, tikrąja to žodžio prasme būti moderniška ir joje technikos

¹⁶¹ Ten pat.

¹⁶² Kariuomenės sudėtis taikos ir karo metais, *LCVA*, f. 929, ap. 5, b. 607, l. 41.

¹⁶³ Kariuomenės dalių dislokacija 1940 02 12, *LCVA*, f. 929-S, ap. 3, b. 1134, l. 182–183.

kariuomenės reikia turėti tiek, kad šis skaičius atitiktų ekonominį krašto pajėgumą, kariuomenės uždavinius ir jos veikimo sąlygas.

Atsižvelgiant į tai, jog šios rūšies kariuomenė buvo labai brangi ir sunkiai įgyjama, brangus ir jos išlaikymas, sunkus ir sudėtingas komplektavimas bei mokymas, kariuomenės vadovybė, jos štabas siekė, kad struktūra būtų labai lanksti, atitiktų buvusiąją visos kariuomenės struktūrą, jos veikimo taktiką ir kad tokios kariuomenės organizavimas neatsieitų brangiai.

Šios rūšies ginklus prižiūrėjo įvairūs technikos specialistai. Pažymėtina, kad kiekvienas šios srities karys turėjo kartu išeiti ir pėstininkų mokymus, gerai mokėti jų rikiuotę. Karo lauko zonoje atlikdami įvairius technikos darbus jie prireikus galėjo dalį jų pavesti atlikti ir pėstininkams. Tačiau inžinerijos kariuomenę panaudoti kautynėse kaip pėstininkus buvo galima tik esant būtinam, neišvengiamam reikalui, nes, kaip jau minėjome, technikų mokymas buvo labai sunkus ir nelengva buvo papildyti jų nuostolius paprasčiau kareiviais.

Aptariamuoju laikotarpiu inžinerijos dalis sudarė Karo technikos valdyba, 1-asis ir 2-asis inžinerijos batalionai, ryšių batalionas, autorinktinė, šarvuočių rinktinė ir mokomasis karo laivas „Prezidentas Smetona“¹⁶⁴.

Iki 1935 m. liepos 20 d. karo technikos viršininkui perėmus savo valdžion karo technikos tiekimo skyrių¹⁶⁵, visų karo techniką liečiančių dalykų tvarkymas – vadovybė, organizavimas, mokymas ir tiekimas buvo sutelkti vienos rankose. 1935 m. rugpjūčio 1 d. buvo įvesti nauji Karo technikos valdybos etatai, kurie išliko iki Lietuvos valstybės žlugimo. Jai vadovavo karo technikos viršininkas brig. gen. Klemensas Popeliučka (nuo 1929 08 22). Valdybą sudarė karo technikos štabas (viršininkas – plk. Petras Kutka) ir karo technikos tiekimo skyrius (viršininkas – plk. inž. Bronius Vincas Aleksis). Karo technikos štabas tvarkė technikos kariuomenės vadovavimo, organizavimo ir mokymo reikalus, inspektavo technikos dalis ir technikos dalinius junginiuose bei pulkuose.

Karo technikos tiekimo skyrius vykdė ir tvarkė techninio turto tiekimą kariuomenei: aiškino, kokios ir kiek karo technikos reikia kariuomenei, tvarkė jos paskirstymą ir naudojimą kariuomenės dalyse; įgydavo karo technikos reikmenų iš vietos ir užsienio gamintojų ir tam reikalui sudarydavo reikalingus planus, sąmatas, parengdavo technines gamybos ir priėmimo sąlygas. Be to, šis skyrius rūpinosi su technika susijusios pramonės pritaikymu krašto apsaugos reikalams, ruošė vietinių išteklių naudojimo planus ir tvarkė motorizuotų priemonių registravimą ir skirstymą.

¹⁶⁴ Kariuomenės žmonių ir arklių sudėties žinios 1938 01 01, *LCVA*, f. 929, ap. 3, b. 1021, l. 3.

¹⁶⁵ KAM 1935 07 20 įsakymas Nr. 49 § 10 kariuomenei, *LCVA*, f. 384, ap. 1, b. 117, l. 62.

Tyrimo komisija buvo karo technikos viršininko patariamasis organas visais technikos klausimais. Ši komisija perėmė visas buvusio neetatinio karo technikos komiteto funkcijas¹⁶⁶.

Karo technikos valdyboje 1938 m. sausio 1 d. buvo 32 karininkai (tarp jų 1 karo kapelionas), 10 kareivių, 51 tarnautojas civilis, turėta 2 arkliai¹⁶⁷.

Gyvenimas parodė, kad pakitus šios ginklų rūšies organizacijai, tobulėjant technikai ir išigyjant naujų modernių priemonių, patys mokymo planai nebeatitiko reikalavimų ir kai kurių mokomųjų dalykų teko atsisakyti, o kai kuriuos nuodugniai peržiūrėti. Šiam tikslui naujiems projektams bei programoms parengti karo technikos viršininko įsakymu buvo sudarytos specialios komisijos. Inžinerijos-pionierių specialybės komisijos pirmininku tapo gen. št. plk. ltn. Bronius Gertus, inžinerijos-ryšių specialybės – plk. ltn. M. Vitkauskas, inžinerijos-šarvuočių specialybės – gen. št. plk. ltn. Antanas Sidabras, inžinerijos-autospecialybės – plk. ltn. Kazys Babickas, inžinerijos-geležinkelininkų specialybės – plk. ltn. Jokūbas Baubliauskas, ir jūrinių specialybės – jūrų kpt. Antanas Kaškelis. Šių komisijų projektai turėjo apimti visus bendrus, karinius ir specialybės dalykus rengiant eilinius bei puskarininkius. Šis darbas turėjo būti atliktas iki 1938 m. balandžio 11 d.¹⁶⁸

Vykdamas šį įsakymą, buvo organizuojami įvairūs inžinerijos specialybių kursai ir visos kariuomenės karininkams. Gyvenimui žengiant pirmyn ir inžinerijos specialybės dalyse karininkų sudėtis intelekto atžvilgiu nebuvo pastovi. Atsižvelgdama į tai, karo technikos vadovybė rūpinosi ir jų mokymu bei papildymu aukštesnės kvalifikacijos specialistais. Karo technikos štabe buvo įrengti geri mokymo kabinetai, kuriems vadovavo tinkamai parengti jų vedėjai. Šiais kabinetais intensyviai naudojosi tiek karo mokyklos kariūnai, tiek technikos dalyse dažnai rengiami įvairių specialybių liktinių puskarininkų mechanikų kursai. Karo technikos viršininko brig. gen. K. Popeliučkos tvirtinimu, šiuos kabinetus ir jų personalą buvo galima laikyti nuolatine karo technikos mokyimo įstaiga, prie kurios veikė nors ir neetatinė, bet labai turtinga karo technikos biblioteka. Visiškai buvo įrengti elektrotechnikos, radijo, telefono-telegrafo, inžinerijos (pionierių) ir mechanikos (automobilių) kabinetai¹⁶⁹.

Esant įtemptai tarptautinei padėčiai, atskiros technikos dalys jau 1939 m. vasarą vykdė įvairius neatidėliotinus didesnius darbus: stiprino Kauno tvirtos-

¹⁶⁶ *Karo technikos dalių dvidešimtmetis 1919–1939*, Kaunas, 1939, p. 29–30.

¹⁶⁷ Kariuomenės žmonių ir arklių sudėties žinios 1938 01 01, *LCVA*, f. 929, ap. 3, b. 1021, l. 3.

¹⁶⁸ L. e. karo technikos viršininko p. plk. inž. J. Barzdos-Bradausko 1938 01 04 įsakymas Nr. 1 § 1, *LCVA*, f. 828, ap. 1, b. 156, l. 2.

¹⁶⁹ Karo technikos viršininko brig. gen. Kl. Popeliučkos 1939 03 02 raportas Nr. 397 kariuomenės vadui, *LCVA*, f. 1364, ap. 1, b. 614, l. 3.

vę, strateginės reikšmės slėptuves pritaikė vadavietėms ir kt. Tam tikslui atskirioms pėstininkų divizijoms buvo priskirti inžinerijos daliniai¹⁷⁰. 1939 m. rugsėjo 4 d. karo technikos vadovybė pristatė kariuomenės vadui Dubysos upės įtvirtinimo projektą. Jį bendromis jėgomis parengė III pėstininkų divizijos ir 2-ojo artilerijos pulko atitinkami pareigūnai. Vėliau pagal minėtą projektą numatyta tuos įtvirtinimo darbus plėsti. Šie pirmos eilės įtvirtinimo statiniai ateityje turėjo būti įtraukti į būsimąjį bendrą gynybos įtvirtinimo planą¹⁷¹.

Kariuomenės vadas brig. gen. S. Raštikis šį Dubysos upės įtvirtinimo projektą aprobavo ir įsakė neatidėliojant jį įgyvendinti, siek tiek pakoreguojant sunkiųjų kulkosvaidžių išdėstymo vietas. Įtvirtinimo darbams vykdyti įsakyta panaudoti 1-ąjį inžinerijos batalioną ir III pėstininkų divizijos dalinius¹⁷². Jau kitą dieną karo technikos viršininkas minėtiems darbams vykdyti įsakė panaudoti 3-iojo pėstininkų pulko keturias šaulių kuopas ir 1-ojo inžinerijos bataliono keturis pionierių būrius. Darbams skirti kariai buvo suskirstyti į keturis darbų rajonus: Seredžiaus, Ariogalos, Ugionių ir Pitkūniškių. Minėtuose rajonuose turėjo būti po du inžinerijos karininkus, po vieną pionierių būrį ir po vieną pėstininkų kuopą. Darbams vadovauti paskirtas vadovas su štabu įsikūrė Ariogaloje. Patys darbai buvo pradėti 1939 m. rugsėjo 16 d.¹⁷³ Lygiagrečiai buvo pradėti ir vykdomi įtvirtinimo darbai ir Šventosios upės ribose¹⁷⁴.

1939 m. rugsėjo 17 d. paskelbus dalinę mobilizaciją, pagal karo meto etatus buvo sukurtos šios karo technikos dalys bei įstaigos ir paskirti jų vadai bei viršininkai: Karo technikos valdyba (karo technikos štabas ir karo technikos tiekimo skyrius, viršininkai plk. P. Kutka ir plk. inž. B. V. Aleksis), ryšių rinktinė (vadas – plk. lt. M. Vitkūnas (Vitkauskas)), inžinerijos rinktinė (vadas – gen. št. plk. P. Grebliuskas), autobatalionas (vadas – plk. lt. K. Babickas) ir karo geležinkelių viršininkas su geležinkelių komendantūromis (viršininkas – plk. lt. Andrius Balsys)¹⁷⁵. Tačiau mobilizacija truko neilgai. Dalių vadams bei įstaigų viršininkams 1939 m. rugsėjo 29 d. įsakyta demobilizuotis ir jos perėjo į taikos meto struktūrą.

¹⁷⁰ Karo technikos viršininko brig. gen. Kl. Popeliučkos 1939 08 29 slaptas-skubus raportas Nr. 1554 kariuomenės vadui, *LCVA*, f. 929, ap. 5, b. 464, l. 173.

¹⁷¹ Karo technikos viršininko brig. gen. Kl. Popeliučkos 1939 09 04 slaptas-asmeniškasis raportas Nr. 1617 kariuomenės vadui, *LCVA*, f. 929, ap. 3, b. 1119, l. 21.

¹⁷² Kariuomenės štabo viršininko div. gen. S. Pundzevičiaus 1939 09 13 slaptas-asmeniškasis raštas Nr. 38553 karo technikos viršininkui, *LCVA*, f. 929, ap. 3, b. 1119, l. 22.

¹⁷³ Karo technikos viršininko brig. gen. Kl. Popeliučkos 1939 09 14 slaptas-asmeniškasis raštas Nr. 1724 I inžinerijos bataliono vadui, *LCVA*, f. 929, ap. 3, b. 1119, l. 26.

¹⁷⁴ Kariuomenės štabo viršininko div. gen. S. Pundzevičiaus 1939 09 15 slaptas-asmeniškasis raštas Nr. 38578 karo technikos viršininkui, *LCVA*, f. 929, ap. 3, b. 1119, l. 26.

¹⁷⁵ Karo technikos viršininko brig. gen. Kl. Popeliučkos 1939 09 slaptas įsakymas Nr. 11 § 1 ir 2, *LCVA*, f. 828, ap. 1, b. 193, l. 109.

1940 m. pavasarį Karo technikos valdybą sudarė bendrasis, studijų ir gamybos skyriai, kurių žinioje buvo sandėliai, smulkesni skyriai, atskiri būriai ir ginklų dirbtuvės Kaune ir Linkaičiuose¹⁷⁶. Tų pačių metų birželio 1 d. karo technikos štabe buvo 28 karininkai, 8 kareiviai, 51 tarnautojas civilis¹⁷⁷.

1-asis inžinerijos batalionas. Iki 1935 m. liepos 20 d. buvęs pionierių batalionas buvo pavadintas 1-uoju inžinerijos batalionu. 1938 m. sausio 1 d. jame buvo 23 karininkai, 424 kareiviai, 14 tarnautojų civilių, turėta 31 arklys¹⁷⁸. Batalionas stovėjo Kaune, Šančiuose. Jo vadu nuo 1934 m. rugsėjo 1 d. iki sovietinės okupacijos pradžios buvo plk. ltn. Juozas Grigaliūnas¹⁷⁹. Šiame batalione buvo technikos (vadas – mjr., vėliau – plk. ltn. inž. M. Vitėnas), ūkio (vadas – mjr. R. Kačinskas) skyriai ir 1 kuopa (vadas – mjr. Feliksas Baleišis), 2 kuopa (vadas – kpt., vėliau – mjr. Aleksandras Meškauskas), 3 kuopa (vadas – kpt. Suleimanas Chaleckas) ir mokomoji kuopa (vadas – mjr. Viktoras Kundrotas)¹⁸⁰.

Pionieriai buvo pagarsėję kaip šimto amatų žinovai, bet ilgą laiką jų darbai ir pastangos dėl bendradarbiavimo su kitomis ginklo rūšimis stokos buvo per menkai įvertinami. Praeito amžiaus ketvirtojo dešimtmečio antrojoje pusėje jų vaidmuo sparčiai keitėsi. Pulkuose buvo įsteigti pionierių būriai. Bendradarbiaujant su kitomis ginklų rūšimis poligone ir manevruose, pionierių vadų patirtis sustiprėjo, o kitos ginklų rūšys įvertino tikrąją pionierių paskirtį. Kaskart gerėjo pionierių naujokų kontingentas. Jei ankstesniais metais tarp jų buvo daug beraščių, tai, gerai organizavus švietimo darbą, laikotarpio pabaigoje analfabetų jau visiškai nebuvo. Dauguma pionierių buvo baigę pradžios mokyklą, o nemaža dalis – po kelias aukštesniųjų mokyklų klases¹⁸¹. Šiame darbe ypač pasižymėjo bataliono švietimo reikalams karininkas mjr. F. Baleišis, o nuo 1939 m. – ltn. Aleksas Matonis¹⁸².

Pionierių tobulėjimui ir darbams daug reikė turėta technika. Laikotarpio pabaigoje jie gavo daug naujų moderniškų priemonių: motorinių pjūklų, elektrinių ir pneumatinių poliakalių, kompresorių ir t. t. Ypatingo pasididžiavimo jiems teikė įgytos kėlimosi priemonės: pontoniniai tiltai su motori-

¹⁷⁶ Karo technikos viršininko brig. gen. Kl. Popeliučkos 1940 03 20 raštas Nr. 340, *LCVA*, f. 1364, ap. 1, b. 705, l. 8–9.

¹⁷⁷ Karo technikos štabo viršininko plk. P. Kutkos 1940 06 01 raštas, *LCVA*, f. 1364, ap. 1, b. 694, l. 46.

¹⁷⁸ Kariuomenės žmonių ir arklių sudėties žinios 1938 01 01, *LCVA*, f. 929, ap. 1, b. 1021, l. 3.

¹⁷⁹ KAM 1934 08 01 įsakymas Nr. 71 § 10, *LCVA*, f. 384, ap. 1, b. 111, l. 118.

¹⁸⁰ 1938 01 06 įsakymas I inžinerijos batalionui, *LCVA*, f. 533, ap. 1, b. 63, l. 9, 12.

¹⁸¹ L. e. inžinerijos bataliono vado p. gen. št. plk. ltn. Br. Gertaus 1938 04 21 raštas Nr. 1919 kariuomenės štabo spaudos ir švietimo skyriaus viršininkui, *LCVA*, f. 533, ap. 1, b. 68, l. 54.

¹⁸² 1939 01 04 įsakymas I inžinerijos batalionui Nr. 4 § 2, *LCVA*, f. 533, ap. 1, b. 72, l. 5.

niais varikliais, forsavimo užduotims – lengvos karinės valtyis, nauji plūdiniai lieptai. Su savo priemonėmis pionieriai galėjo uždavinius vykdyti motorizuoti. Pvz., motorizuoti pionieriai 1938 ir 1939 m. manevruose įrodė, kad nors ir negausūs jų būriai, veikę plačiuose divizijų plotuose, savo judriomis priemonėmis sugeba greit atlikti visus išskeltus uždavinius. Pionierių mechanizacija bei motorizacija jau neatsiliko nuo kaimyninių valstybių puolamųjų motorizuotų priemonių.

Komplikuojantis tarptautinei padėčiai ir didėjant pavojui Lietuvos pasienyje tiek iš pietų, tiek iš vakarų pusių, pagrindinė bataliono veiklos kryptis buvo inžinerinių įtvirtinimų įrengimas. Mobilizacijos atveju batalionui nurodyta mobilizuotis VI forto, Petrašiūnų ir Pažaislio rajone¹⁸³. 1938 m. rugsėjo mėn. batalionas Lyduvėnų geležinkelio tiltui ginti pagal šio tilto įtvirtinimų ir gynimo nuo galimo vokiečių užpuolimo planą pastatė 3 slėptuves¹⁸⁴.

1939 m. pradžioje 1 inžinerijos bataliono daliniai pradėjo vykdyti įtvirtinimus ir Vokietijos pasienyje – Tauragėje ir jos apylinkėse. Tačiau paaiškėjus nepalankiam vietos gyventojų nusistatymui, kariuomenės vado įsakymu tu metų vasarą šie darbai buvo laikinai nutraukti. Tačiau kad, reikalui iškilus, būtų galima kiek galint greičiau įrengti ten dislokuoto 7-ojo pėstininkų pulko vado siūlyto tipo sunkiesiems kulkosvaidžiams ir automatiniams pabūklams apkasus, nurodyta iš anksto sudaryti tikslų ugnies planą, o įtvirtinimams reikalingą ir jau paruoštą medžiagą laikyti minėtame pulke¹⁸⁵.

Karo su lenkais atveju Vilniaus–Kauno kryptiai (rytų) dengti bataliono motorizuotoji kuopa (be vieno būrio) buvo įtraukta į sudarytos Kaišiadorių priedangos rinktinės, o Gardino–Alytaus–Prienuų kryptiai (pietų) dengti to paties bataliono motorizuotosios kuopos likęs būrys – į sudarytos Prienuų priedangos rinktinės sudėtį¹⁸⁶.

1939 m. rudenį paskelbus šalyje dalinę mobilizaciją, 1-asis inžinerijos batalionas buvo pertvarkytas į inžinerijos rinktinę. Ją sudarė rinktinės ir bataliono štabas, trys inžinerijos kuopos, iš kurių viena buvo motorizuota, pontoninio tilto tarnyba, atsargos kuopa, inžinerijos reikmenynas ir ūkio būrys¹⁸⁷. Šios rinktinės vadas buvo plk. lt. J. Grigaliūnas, inžinerijos bataliono

¹⁸³ Kariuomenės štabo III skyriaus viršininko gen. št. plk. A. Šovos 1938 03 19 slaptas-asmeniškasis raštas Nr. 11140 karo technikos štabo viršininkui, *LCVA*, f. 929, ap. 5, b. 464, l. 90.

¹⁸⁴ Karo technikos viršininko brig. gen. Kl. Popeliučkos 1938 12 31 slaptas pranešimas Nr. 2530 kariuomenės štabo viršininkui, *LCVA*, f. 929, ap. 3, b. 1119, l. 39.

¹⁸⁵ L. e. kariuomenės štabo viršininko p. gen. št. plk. K. Dulksnio 1939 07 04 slaptas-asmeniškasis raštas Nr. 37942 karo technikos viršininkui, *LCVA*, f. 929, ap. 3, b. 119, l. 4.

¹⁸⁶ II pėstininkų divizijos štabo viršininko gen. št. plk. Stankaičio 1939 09 02 slaptas-asmeniškasis raštas Nr. 3524 I inžinerijos bataliono vadui, *LCVA*, f. 525, ap. 1, b. 421, l. 77.

¹⁸⁷ 1939 09 17 įsakymas Nr. 261 I inžinerijos batalionui, *LCVA*, f. 533, ap. 1, b. 672, l. 252.

vadas – mjr. Viktoras Kundrotas, 1 inžinerijos kuopos vadaš – lt. Petras Janulevičius, 2 – lt. Vytautas Vaškevičius, 3 – lt. inž. Petras Čeponis, atsargos kuopos – j. lt. Ignas Talanskas, pontoninio tilto viršininkas – kpt. Juozas Štrimaitis, inžinerijos reikmenyno viršininkas – j. lt. Juozas Rimkevičius, technikos dirbtuvių viršininkas – j. lt. Eugenijus Vytartas¹⁸⁸.

Inžinerijos rinktinė vadovavosi krašto apsaugos ministro brig. gen. K. Musteikio patvirtintais karo meto etatais Nr. 142 (žr. 12 lentelę¹⁸⁹).

Tačiau rinktinė veikė neilgai. 1939 m. rugsėjo 29 d. krašto apsaugos ministrui įsakius demobilizuoti visas kariuomenės dalis bei įstaigas, inžinerijos rinktinė buvo likviduota. 1-asis inžinerijos batalionas grįžo į taikos meto struktūrą. 1940 m. birželio 1 d. batalione buvo 23 karininkai, 506 kareiviai, 14 tarnautojų civilių, turėta 24 arkliai¹⁹⁰. Jam buvo numatyta tolesnė veikla galimo pavojaus atveju.

12 lentelė. Inžinerijos rinktinės karo meto etatų Nr. 142 santrauka

Pavadinimas	Skaičius	Karininkai	Kareiviai						Arkliai
			Viršilos	Puskarininkiai	Jaun. puskarininkiai	Grandiniai	Eiliniai	Iš viso	
I. Rinktinės štabas	1	8	1	11	7	7	27	53	14
II. Inžinerijos batalionas	1	19	3	20	66	80	461	630	67
III. Pontoninis tiltas	1	5	1	9	28	36	220	294	259
IV. Mokomasis batalionas	1	14	2	14	26	44	544	630	23
V. Inžinerijos reikmenynas	1	1	1	4	12	2	25	44	24
VI. Technikos dirbtuvės	1	1	–	2	4	2	6	14	–
VII. Ūkio būrys	1	1	1	2	3	2	10	18	11
Iš viso inžinerijos rinktinėje		49	9	62	146	173	1293	1683	398

¹⁸⁸ 1939 09 17 įsakymas Nr. 1 inžinerijos rinktinei, *LCVA*, f. 533, ap. 1, b. 72, l. 254.

¹⁸⁹ Lentelė sudaryta remiantis *LCVA*, f. 929, ap. 5, b. 550, l. 287.

¹⁹⁰ I inžinerijos bataliono žmonių ir arklių sudėties žinios 1940 m. birželio 1 d., *LCVA*, f. 929, ap. 1, b. 636, l. 31.

2-asis inžinerijos batalionas. Krašto apsaugos ministro 1935 m. liepos 20 d. įsakymu buvusi geležinkelių kuopa buvo pavadinta 2-uoju inžinerijos batalionu. Jo vadu tapo buvęs geležinkelių kuopos vadas plk. ltn. Jokūbas Baublys (Baubliauskas)¹⁹¹. Batalionas stovėjo Radviliškyje. Čia jam buvo pastatytos modernios 3 aukštų kareivinės su centriniu šildymu. Batalionas turėjo 80 ha žemės sklypą su mišku, kur buvo atliekami įvairūs praktiniai mokymo darbai. Buvo išplėsti technikos dirbtuvių mechanikos bei medžio paruošimo skyriai.

Lietuvoje geležinkeliai buvo ypač svarbūs, nes dėl gerų kelių ir motorizuotų priemonių stokos jie buvo vienintelė susisiekimo sritis, greit ir dideliais kiekiais tenkinanti kariuomenės reikalavimus.

2-ąjį inžinerijos batalioną sudarė technikos ir ūkio skyriai (viršininkai – plk. ltn. Albertas Gaidys ir mjr. Petras Starevičius), 1 ir 2 inžinerijos, geležinkelių ir mokomoji kuopos (vadai – mjr. Alfonsas Urbonas, mjr. Kazys Aperavičius, mjr. Juozas Straševičius ir mjr. Juozas Sakalauskas). Technikos dirbtuvėms vadovavo kpt. Leonardas Kontromavičius¹⁹². 1938 m. sausio 1 d. batalione buvo 21 karininkas, 491 kareivis, 17 tarnautojų civilių, turėta 20 arklų¹⁹³.

Besirengiantiems krašto gynybai kariams geležinkelininkams per neilgą karo tarnybą teko išmokyti įprasti dirbti sudėtingiausius darbus, visuomet reikalaujančius didelio stropumo, neretai ir išvermės, atlikti juos patikimai ir greitai. Besimokydami karinių dalykų, jie turėjo labai daug dirbti klasėje su statutais, vadovėliais, brėžiniais, modeliais ir pavyzdžiais, stovykloje ar poligone prie tiltų, kelių, lieptų statybos, įtvirtinimo ir kelių tiesimo darbų vikriai ir sumaniai aptarnaujant įvairias sudėtingas mašinas.

Pagal organizacinę bataliono sudėtį jam priklausė dvi pagrindinės specialybės – geležinkelininkų ir pionierių. Kiekvienoje iš jų karių mokymą sudarė: 1) liktinių puskarininkių tobulinimas, 2) puskarininkių rengimas, 3) kareivių mokymas ir 4) iš atsargos pašauktų karo mokslo pratimams pakartoti karininkų, puskarininkių ir kareivių mokymas.

Paskelbus šalyje mobilizaciją (1939 m. rugsėjo mėn.), buvo suformuotas III pėstininkų divizijos inžinerijos batalionas (iš 2-ojo inžinerijos bataliono 2 kuopos, papildant jį pašauktais atsarginiais). Jo vadu buvo paskirtas mjr. K. Aperavičius. Buvo pašaukta 231 atsargos kareivis ir atkelta iš kitur dar 218 kareivių¹⁹⁴. Tačiau greit atšaukus mobilizaciją, šis batalionas buvo išfor-

¹⁹¹ KAM 1935 07 20 įsakymas Nr. 49 § 10, *LCVA*, f. 384, ap. 1, b. 117, l. 62.

¹⁹² II inžinerijos bataliono sudėtis 1938 m., *LCVA*, f. 534, ap. 1, b. 205, l. 4.

¹⁹³ Kariuomenės žmonių ir arklų sudėties žinios 1938 01 01, *LCVA*, f. 929, ap. 3, b. 1021, l. 3.

¹⁹⁴ III pėstininkų divizijos inžinerijos bataliono vado mjr. K. Aperavičiaus 1939 09 18 įsakymas Nr. 1, *LCVA*, f. 534, ap. 1, b. 235, l. 1–11.

muotas ir grįžta prie taikos meto struktūros, kareiviai buvo išskirstyti po 2-ojo inžinerijos bataliono kuopas, o atsarginiai paleisti namo¹⁹⁵.

Atgavus Vilniaus kraštą, į to miesto rinktinę buvo paskirta 2-ojo inžinerijos bataliono suvestinė geležinkelių kuopa. Jai buvo iškeltas uždavinys užimti to krašto geležinkelių stotis ir užtikrinti jų saugumą. Geležinkelių kuopa veikė tiesiogiai vadovaujant geležinkelių karo komendantui. Šios kuopos vadas buvo 2-ojo inžinerijos bataliono vado padėjėjas plk. lt. A. Gaidys, kuris ir vadovavo visiems tos kuopos darbams¹⁹⁶. Atsižvelgiant į tai, jog karo geležinkelininkų etatai ir organizacija priklausė nuo jų atliekamų funkcijų, o jos tarp karo geležinkelių viršininko ir geležinkelių komendantūrų dar nebuvo tiksliai nustatytos, neturėta aiškių kriterijų, šis klausimas buvo svarstytas kariuomenės štabo III skyriuje. Prieita prie išvados, jog geležinkelių komendantūrą tikslinga perkelti į Vilnių¹⁹⁷.

1940 m. birželio 1 d. 2-ajame inžinerijos batalione buvo 27 karininkai, 564 kareiviai, 16 tarnautojų civilių ir turėti 22 arkliai¹⁹⁸. Iš viso inžinerijoje (kartu su geležinkelininkais) taikos metu buvo 1116 karių. Karo atveju jų skaičių buvo numatyta padidinti iki 5644, arba 5,4 karto¹⁹⁹.

Ryšių batalionas. Ryšiai buvo svarbi neatskiriama kariuomenės dalis, tarytum gijos, apjuosusios ir apraizgiusios sudėtingą ir jautrų kariuomenės organizmą. Neatsitiktinai todėl aptariamuoju laikotarpiu visos moderniosios kariuomenės daugiausia dėmesio skyrė rimtam ir patikimam ryšių tarnybos organizavimui, specialistų rengimui ir aprūpinimui technika. Nuo jų stengėsi neatsilikti ir mūsų kariuomenė, kurioje ryšių tarnybai keliamus uždavinius vykdė savita atskira dalis – ryšių batalionas. Dar nuo 1931 m. gruodžio 31 d. jam vadovavo mjr. (vėliau – plk. lt.) Marijonas Vitkūnas (Vitkauskas)²⁰⁰. 1938 m. sausio mėn. jame buvo 28 karininkai, 455 kareiviai, 31 tarnautojas civilis, turėta 57 arkliai²⁰¹. Batalionas stovėjo Kaune, Šančiuose. Jame buvo technikos ir ūkio skyriai (viršininkai – plk. lt. Jonas Baruolis ir mjr. Aleksas Muchlia), telefono-telegrafo, radijo ir mokomoji

¹⁹⁵ Inžinerijos bataliono vado mjr. K. Aperavičiaus 1939 10 01 įsakymas Nr. 15 § 1, *LCVA*, f. 534, ap. 1, b. 235, l. 35–39.

¹⁹⁶ Karo technikos viršininko brig. gen. Kl. Popeliučkos 1939 10 14 įsakymas karo technikos daliniams Vilniaus rinktinės vado valdžion pereiti Nr. 2174, *LCVA*, f. 534, ap. 1, b. 237, l. 26–27.

¹⁹⁷ Kariuomenės štabo III skyriaus viršininko gen. št. plk. A. Šovos 1940 04 18 pastabos dėl karo geležinkelių viršininko ir geležinkelių komendantūros etatų, *LCVA*, f. 929, ap. 5, b. 590, l. 42–43.

¹⁹⁸ II inžinerijos bataliono sudėties žinios 1940 06 01, *LCVA*, f. 929, ap. 5, b. 636, l. 32.

¹⁹⁹ Kariuomenės sudėtis taikos ir karo metu, *LCVA*, f. 929, ap. 1, b. 607, l. 41.

²⁰⁰ KAM 1931 12 31 įsakymas kariuomenei Nr. 7253, *LCVA*, f. 384, ap. 1, b. 699, l. 161.

²⁰¹ Kariuomenės žmonių ir arklų sudėties žinios 1938 01 01, *LCVA*, f. 929, ap. 1, b. 1021, l. 3.

kuopos (vadai – mjr. Petras Ličkus, mjr. Jonas Sirvydas ir mjr. Augustas Šulcas)²⁰².

Dėl 1935 m. įvykdyto etatų pakeitimo batalionas buvo labiau pritaikytas savo paskirčiai – rengti specialistus ryšininkus. Lygia greta buvo kreipiamas dėmesys ir į gyvųjų ryšių priemonių rengimą. Dar 1932 m. buvo įsteigta ryšinių šunų mokykla. Nuo 1935 m. įsteigti centrinis ir vietinis karvelynai, kuriuose buvo mokomi ryšiniai pašto karveliai. Nuo 1938 m. sausio 1 d. centrinis karvelynas ir ryšinių šunų mokykla veikė karo aviacijos rajone Aukštojoje Fredoje²⁰³.

To meto sąlygomis batalionas buvo aprūpintas moderniausiomis ryšių priemonėmis ir rengė ryšininkus specialistus bei ryšininkų kadrus visoms kariuomenės dalims. Mokymo metu buvo vykdomi sudėtingi ryšių pratimai įvairiuose skaidiniuose, į kuriuos bataliono daliniai išeidavo gausiai aprūpinti įvairiomis ryšių priemonėmis ir atitinkamomis motorizuotomis priemonėmis.

Be minėto savo tiesioginio uždavinio batalionas aptarnavo dar vietinį karinį telefono tinklą. Šis tinklas buvo labiau išplėstas. Vasaros metu, prasidėjus mokymams Gaižiūnų poligone, batalionas įrenginėjo ir aptarnavo poligono karinį tinklą. Batalionas kasmet dalyvaudavo kariuomenės manevruose, įrengdamas vadovybės atskirą tinklą bei skirdamas kai kuriuos savo dalinius į manevrinius ryšių batalionus.

Kaip visą kariuomenę, taip ir ryšių batalioną trikdė 1939 m. rudens įvykiai Lietuvos pašonėje. Rugsėjo 17 d. paskelbus kariuomenės mobilizaciją, ryšių batalionas persitvarkė į karo meto struktūrą. Buvo sudaryta ryšių rinktinė, kurios vadu paskirtas plk. lt. M. Vitkūnas²⁰⁴. Nuo tos pat dienos įsigaliojo ir ryšių rinktinės karo meto etatai (žr. 13 lentelę²⁰⁵).

²⁰² Bataliono vado plk. lt. M. Vitkūno 1938 01 04 įsakymas ryšių batalionui Nr. 482, *LCVA*, f. 817, ap. 1, b. 10, l. 455.

²⁰³ Plk. lt. M. Vitkūno 1938 01 21 įsakymas Nr. 21 § 4 ryšių batalionui, *LCVA*, f. 817, ap. 1, b. 10, l. 431.

²⁰⁴ 1939 09 19 įsakymas Nr. 1 ryšių rinktinei, *LCVA*, f. 817, ap. 1, b. 14, l. 1.

²⁰⁵ Lentelė sudaryta remiantis *LCVA*, f. 929, ap. 5, b. 550, l. 279.

13 lentelė. Ryšių rinktinės karo meto etatai Nr. 139 (santrauka)

Pavadinimas	Skaičius	Karininkai	Kareiviai						Arkliai
			Viršilos	Puskarininkiai	Jaun. puskarininkiai	Grandiniai	Eliniai	Iš viso	
I. Rinktinės štabas	1	8	1	13	10	2	17	43	16
II. Ryšių batalionas	1	21	5	41	104	94	474	718	177
III. Mokomasis batalionas	1	22	4	37	61	57	1040	1149	64
IV. Technikos batalionas	1	3	5	15	19	19	13	71	–
V. Ūkio būrys	1	1	1	2	2	2	10	17	9
Iš viso ryšių rinktinėje		55	16	108	196	174	1556	2048	266

Tuometiniai ryšių daliniai turėjo būti judresni už tas kariuomenės dalis, kurių naudai jie dirbo. Tam reikalui kai kurie ryšių daliniai turėjo būti motorizuoti, o patys ryšininkai kiek galima išvaduoti nuo jiems nereikalingo ir jų darbą trukdančio krūvio. Tačiau tuometinėmis sąlygomis ryšių daliniai dar nebuvo ir negalėjo būti visiškai motorizuoti, nors tam tikrą motorizuotų grandžių bei skyrių minimumą ir turėjo. Karo technikos vadovybė siekė nemotorizuotus ryšių dalinius aprūpinti reikalingiausiomis transporto priemonėmis, kad galėtų gabenti ne tik ryšių priemones, bet ir ryšininkų kuprines bei juos pačius. Tuometinio ryšininko dienos žygis pareikalavo iš jo daugiau energijos negu iš 8 valandas dirbusio paprasto darbininko. Baigus žygį, vietoj poilsio ryšininkui tekdavo dar daugiau įtempti jėgas ryšiams organizuoti. Todėl tarp karių ne be reikalo buvo sakoma: „ryšininkai pirmieji darbą pradeda ir paskutiniai jį baigia“. Sudarant ryšių struktūrą, to nebuvo pamirštama.

Apskritai ryšininkų rengimas, palyginti su kitomis ginklų rūšimis, buvo ypač sunkus. Palyginti per trumpą laiką reikėjo išeiti labai plačią ir sudėtingą programą, teoriškai ir praktiškai susipažinti su įvairiausiomis ryšių priemonėmis bei jų naudojimu.

Ryšių batalionas buvo rimta telefono-telegrafo ir radijo specialybių mokykla ne tik kariuomenės reikalams. Joje specialiai išlavinti ir amato išmo-

kyti jaunuoliai įgaudavo platesnį akiratį, arčiau susipažindavo su elektronika ir jos praktinio pritaikymo šakomis. Ryšių batalione išbuvęs 18 mėnesių, jaunuolis grįždavo namo jau geras karys, gerą mokyklą išėjęs specialistas – telefonininkas, telegrafininkas arba radijo telegrafininkas.

1940 m. birželio 1 d. ryšių batalione buvo 27 karininkai, 535 kareiviai, 31 tarnautojas civilis, turėta 55 arkliai²⁰⁶. Taikos metu Lietuvos kariuomenėje iš viso buvo 1087 ryšininkai. Karo metu šį skaičių buvo galimybė padidinti iki 4233 žmonių, arba daugiau kaip 3,8 karto²⁰⁷.

Autorinktinė. Dar 1931 m. sausio 1 d. buvusi autokuopa buvo išplėsta ir performuota į autorinktinę, kartu pakeičiant ir etatus. Jai vadovavęs plk. ltn. Vladas Aužbikavičius nemažai prisidėjo prie jos stiprinimo. Nuo 1937 m. vasario 2 d. vadovavimą iš jo perėmė plk. ltn. Kazys Babickas²⁰⁸, ėjęs šias pareigas iki sovietinės okupacijos pradžios. 1938 m. sausio 1 d. rinktinėje buvo 14 karininkų, 247 kareiviai ir 32 tarnautojai civiliai²⁰⁹.

Autorinktinė taikos metais rengė vairuotojus, vykdė kariuomenės dalių ir įstaigų techninį aprūpinimą autopriemonėmis, degalais, medžiagomis, rūpinosi kariuomenės autopriemonių remontu, pagal karo metų etatus rengė formuojamam autobatalionui planus bei parinkdavo tinkamus kadrus, veždavo kariuomenės dalis į įvairius punktus. Išvardyti uždaviniai, ypač šoferių rengimas, tuometinėmis sąlygomis buvo ypač svarbūs kariuomenės ir krašto motorizacijai bei autopriemonių remontui. Todėl autorinktinės vaidmuo ir taikos metu mūsų sąlygomis buvo labai svarbus. Pažymėtina, kad tuometinėmis sąlygomis autorinktinės technikos dirbtuvės dėl menko jų pajėgumo negalėjo laiku atlikti net paviršutiniško remonto, o apie rimtesnį remontą netenka nė kalbėti, nes per mažas buvo technikos priemonių ir techninio personalo skaičius.

Atsižvelgdama į tai, kariuomenės vadovybė reikalavo autorinktinės technikos dirbtuves gerokai sustiprinti tiek technikos personalu, tiek technikos remonto priemonėmis, kad jos pajėgtų laiku atlikti visus remonto darbus. To nepadarius, grėsė katastrofiška padėtis²¹⁰.

Autorinktinės vairuotojai ir motociklininkai buvo mokomi mokomojoje kuopoje. Prie jos buvo taip pat eilinių specialistų komanda. Tiek mokomojoje kuopoje, tiek eilinių specialistų komandoje teorinius dalykus dėstė mokomosios kuopos karininkai, pasiskirstę dėstomuosius dalykus.

²⁰⁶ Ryšių bataliono sudėtis 1940 06 01, *LCVA*, f. 929, ap. 5, b. 636, l. 30.

²⁰⁷ Kariuomenės sudėtis taikos ir karo metu, *LCVA*, f. 929, ap. 5, b. 607, l. 41.

²⁰⁸ KAM 1937 02 02 įsakymas Nr. 9 § 2, *LCVA*, f. 384, ap. 1, b. 126, l. 125.

²⁰⁹ Kariuomenės žmonių sudėties žinios 1938 01 01, *LCVA*, f. 384, ap. 1, b. 1021, l. 3.

²¹⁰ Šarvuotųjų ir auto rinktinės reikalai, *LCVA*, f. 929, ap. 1, b. 590, l. 9.

Autorinktinės išleidžiamų vairuotojų ir motociklininkų skaičius kasmet didėjo. 1938 m. buvo išleista 250 vairuotojų ir 98 motociklininkai, o 1939 m. – atitinkamai 257 ir 95²¹¹. Taigi, autorinktinė buvo virtusi autoritetingiausia ir didžiausia vairuotojų mokykla visoje tuometinėje Lietuvoje.

1939 m. rugsėjo 17 d. paskelbus dalinę kariuomenės mobilizaciją autorinktinė buvo perorganizuota į autobatalioną, perėjusį prie karo meto etatų. Be bataliono štabo, buvo suformuotos 1 ir 2 krovinių automobilių kuopos, viena keleivinių automobilių kuopa, sanitarinių automobilių kuopa, atsargos kuopa, ūkio būrys, veikė autodirbtuvės (žr. 14 lentelę²¹²).

14 lentelė. Autobataliono karo meto etatai Nr. 71 (santrauka)

Pavadinimas	Skaičius	Karininkai	Kareiviai						Arkliai
			Viršilos	Vyr. puskarininkiai	Jaun. puskarininkiai	Grandiniai	Eiliniai	Iš viso	
Bataliono štabas	1	9	2	11	8	3	5	29	–
1 krovinių automobilių kuopa	1	5	1	8	26	87	98	220	–
2 krovinių automobilių kuopa	1	5	1	8	26	87	98	220	–
Keleivinių automobilių kuopa	1	5	1	8	24	50	60	143	–
Sanitarinių automobilių kuopa	1	4	1	7	20	63	72	163	–
Atsargos kuopa	1	4	1	10	12	15	102	140	–
Autodirbtuvės	1	11	5	43	44	4	19	115	–
Ūkio būrys	1	1	1	2	2	–	7	12	2
Iš viso autobatalione		37	13	97	162	309	461	1042	2

Iš lentelės matyti, jog, perėjusi į karo meto struktūrą, autobataliono sudėtis, palyginti su ankstesne autorinktine, smarkiai išaugo.

Tačiau, po keliolikos dienų paskelbus kariuomenės demobilizaciją, autobatalionas grįžo į senąją taikos meto struktūrą.

²¹¹ *Karo technikos dalių dvidešimtmis 1919–1939*, p. 142.

²¹² Lentelė sudaryta remiantis *LCVA*, f. 929, ap. 1, b. 550, l. 140.

Nepaisant aukščiau minėtų pasiekimų kadrų rengimo srityje, autorinktinėje susisiekimo priemonių būklė buvo prasta. Iš kariuomenės štabo IV skyriaus viršininko gen. št. plk. B. Gertaus 1940 m. gegužės 18 d. slapto pranešimo kariuomenės vadovybei matyti, jog padėtis buvo tokia:

I. Autosunkvežimiai

1. Pagal karo meto turto lenteles tuometinei Lietuvos kariuomenei reikėjo automobilių	– 937 vnt.
2. Įsigijus naujų ginklų ir motorizavus kai kuriuos dalinius, dar reikėjo	<u>131 vnt.</u>
Iš viso	1068 vnt.
3. Aptariamuoju laikotarpiu buvo savų sunkvežimių	– 217 vnt.
4. Internuotų autosunkvežimių	<u>– 105 vnt.</u>
Buvo iš viso	322 vnt.
5. Buvo įregistruota krašte	– 592 vnt.

Tačiau, kaip parodė mobilizacija, apie 50 proc. visiems mobilizuotiems autosunkvežimiams reikėjo didesnio ar mažesnio remonto. Vadinasi, norint juos panaudoti, reikėjo iš savininkų arba tuoju mobilizuoti, arba panaudoti tik pusę viso įregistruotų autosunkvežimių skaičiaus, t. y. 296 vnt.

Be to, mobilizuoti autosunkvežimiai buvo įvairiausių firmų (modelių) ir naudojo įvairų kurą. Tuo būdu su turėtais kariuomenėje ir sumobilizuotais krašte galėjo susidaryti $322 + 296 = 618$ vnt.

Kaip minėjome aukščiau, iš viso reikėjo 1068 vnt., o buvo 618 vnt. Taigi, trūko 450 vnt. autosunkvežimių

II. Automobiliai

Kariuomenėje buvo:

savų	– 36 vnt.
internuotų	– 159 vnt.
Buvo krašte įregistruotų	– 1739 vnt.
Priklausė pagal karo meto lenteles	– 130 vnt.
Turėta virš nustatyto kiekio	– 1804 vnt.

III. Sanitariniai automobiliai

Kariuomenėje buvo:	
savų	– 16 vnt.
internuotų	– 14 vnt.
Įregistruotų krašte	<u>– 5 vnt.</u>
	Turėta iš viso – 35 vnt.
Priklausė pagal karo meto turto lenteles	<u>– 128 vnt.</u>
	Trūko iki karo meto – 93 vnt.
Buvo krašte autobusų su sanitarine įranga	– 172 vnt.

Tuo būdu kariuomenei labiausiai truko autosunkvežimių, o sanitarinių, kaip ir lengvųjų automobilių, būklė buvo gana gera²¹³.

1940 m. birželio 1 d. autorinktinėje buvo 13 karininkų, 312 kareivių ir 27 tarnautojai civiliai²¹⁴. Tuo metu karių (su divizijų transportu) taikos metu buvo 348. Karo metu buvo numatyta turėti 5204, arba beveik 15 kartų daugiau²¹⁵.

Šarvuočių rinktinė. Nuo 1924 m. sausio 1 d. suformuota šarvuočių rinktinė iki aptariamąjį laikotarpio pradžios patyrė daugybę pertvarkymų, etatų pakeitimų ir kt. Pradėjus kariuomenės modernizavimą, 1935 m. rugpjūčio 8 d. jos vadu buvo paskirtas gen. št. plk. ltn. Antanas Sidabras²¹⁶. Rinktinė buvo dislokuota Kaune, A. Fredoje ir Žaliakalnyje. Vykdamas naują kariuomenės išdėstymą, šarvuočių rinktinė su savo štabu ir daliniais tų pat metų rugpjūčio 21 d. buvo perkelta į Radviliškį. Čia po poros metų ji persikėlė į karo butų valdybos pastatytas dideles, naujoviškas kareivines su moderniais garažais. Nuo 1939 m. vasario 7 d. modernizuotai ir naujai pertvarkytai šarvuočių rinktinėi ėmė vadovauti gen. št. plk. ltn. Pranas Grebliauskas²¹⁷.

1938 m. sausio 1 d. šarvuočių rinktinėje buvo 27 karininkai, 342 kareiviai, 16 tarnautojų civilių, turėta 2 arkliai²¹⁸. Be rinktinės štabo, joje buvo trys tankų kuopos, šarvuotų automobilių kuopa, mokomasis ir ūkio būriai bei technikos dirbtuvės. 1-ai tankų kuopai vadovavo mjr. Vladas Vaitkus, 2-ai – kpt. Nikodemus Migonis (Migevičius), 3-iai – mjr. Alfonsas Jančys, šarvuotų automobilių kuopai – kpt. Pranas Ambraziūnas, mokomajam būriui – kpt. Juozas Zienius ir ūkio būriui – mjr. Viktoras Čaplikas. Technikos skyriaus viršininku iš pradžių

²¹³ Kariuomenės štabo IV skyriaus viršininko gen. št. plk. Br. Gertaus 1940 05 18 slapta referavimas karinei vadovybei, *LCVA*, f. 929, ap. 5, b. 590, l. 14.

²¹⁴ Auto rinktinės sudėties žinios 1940 06 01, *LCVA*, f. 929, ap. 5, b. 636, l. 33.

²¹⁵ Kariuomenės sudėties taikos ir karo metu, *LCVA*, f. 929, ap. 5, b. 607, l. 41.

²¹⁶ KAM 1935 08 03 įsakymas Nr. 52 § 3, *LCVA*, f. 380, ap. 1, b. 117, l. 42.

²¹⁷ KAM 1939 02 07 įsakymas Nr. 10 § 9, *LCVA*, f. 380, ap. 1, b. 134, l. 57.

²¹⁸ Kariuomenės žmonių ir arklų sudėties žinios 1938 01 01, *LCVA*, f. 929, ap. 3, b. 1021, l. 3.

buvo plk. ltn. P. Grebliauskas, o vėliau – plk. ltn. Tadas Bartkus, o technikos dirbtuvėms vadovavo ltn. Kazys Varkalys, o vėliau – ltn. Adomas Tumas²¹⁹.

Komplikuojantis padėčiai Klaipėdos krašte, kariuomenės vado įsakymu III pėstininkų divizijos vado operatyvinėje priklausomybėje buvęs vienas tankų būrys, vadovaujamas ltn. Juozo Gaidamavičiaus, buvo pasiūstas į Klaipėdą 6-ojo pėstininkų pulko vado valdžion²²⁰.

Vokietijos vyriausybei pareiškus, kad Lietuva laisva valia atsisakytų savo teisių į Klaipėdos kraštą ir uostą ir, pastarajai nusileidus jos spaudimui, ten buvusi mūsų kariuomenė buvo iš jo išvesta. Buvęs Klaipėdoje lengvųjų tankų būrys iš pradžių perkeltas į Tauragę 7-ojo pėstininkų pulko vado valdžion, o balandžio 19 d. grįžo į Radviliškį²²¹.

Pagal karo meto tabelius visoms šarvuočių rinktinės formacijoms priklausė turėti 64 tankus, tačiau faktiškai jų tebuvo 40. Be to, rinktinė turėjo 13 krovinių automobilių, 4 kovinius automobilius (reikėjo 62), po vieną keleivinį ir sanitarinį automobilį, 5 automobilių vilktuvus, vienas automobilių dirbtuves (reikėjo 2), 1 autocisterną (reikėjo 2), 12 pusiau šarvuotų motociklų, 16 motociklų su priekabomis (reikėjo 22), 4 mokomuosius tankus (reikėjo 8), 12 optikos stočių, 14 telefonų (reikėjo 38), 544 šautuvus, 75 sunkiuosius kulkosvaidžius, 138 pistoletus, 975 ginamąsias granatas, 105 žiūronus ir kt.²²²

Atsižvelgiant į to meto reikalavimus, šarvuočių rinktinės materialinė-techninė bazė dar buvo menka.

Vykstant vokiečių-lenkų karui ir iškilus pavojui pietrytinėms sienoms dėl galimo lenkų kariuomenės įsiveržimo į pietines Lietuvos teritorijas, rugsėjo 16 d. II pėstininkų divizijos vado valdžion į Kauną buvo pasiūsta tankų kuopa, vadovaujama mjr. Alf. Jančio. Ją sudarė 4 karininkai, 56 kareiviai su 16 tankų, 7 autosunkvežimiai ir 3 motociklai. Kuopa buvo dislokuota Žiežmariuose²²³.

Tų metų rugsėjo 17 d. paskelbus krašte dalinę mobilizaciją, šarvuočių rinktinė persitvarkė pagal karo meto etatus (žr. 15 lentelę²²⁴).

²¹⁹ 1938 01 04 įsakymas Nr. 4 šarvuočių rinktinei, *LCVA*, f. 828, ap. 1, b. 155, l. 3, 24.

²²⁰ Kariuomenės štabo viršininko brig. gen. J. Černiaus 1939 03 02 slapta raštas Nr. 37301 karo technikos viršininkui, *LCVA*, f. 823, ap. 1, b. 197, l. 1.

²²¹ Šarvuočių rinktinės vado gen. št. plk. ltn. Pr. Grebliausko 1939 04 20 slapta raportas karo technikos viršininkui, *LCVA*, f. 823, ap. 1, b. 197, l. 16.

²²² Šarvuočių rinktinės bendrų išteklių žiniaraštis 1939 07 01, *LCVA*, f. 1364, ap. 1, b. 682, l. 1–4.

²²³ Šarvuočių rinktinės vado gen. št. plk. ltn. Pr. Grebliausko 1939 09 16 slapta raštas Nr. 244 II pėstininkų divizijos vadui, *LCVA*, f. 818, ap. 1, b. 197, l. 43.

²²⁴ Lentelė sudaryta remiantis *LCVA*, f. 929, ap. 1, b. 550, l. 149.

15 lentelė. Šarvuočių rinktinės karo meto etatai Nr. 72 (santrauka)

Pavadinimas	Skaičius	Karinkai	Kareiviai						Arkliai
			Viršilos	Vyr. puskarininkiai	Jaun. puskarininkiai	Grandiniai	Eliniai	Iš viso	
Rinktinės štabas	1	6	2	9	4	–	9	24	–
1 tankų kuopa	1	5	1	19	37	15	32	104	–
2, 3 ir 4-a tankų kuopos	3	15	3	57	111	45	96	312	–
Atsargos kuopa	1	8	1	5	9	12	104	131	–
Technikos dirbtuvės	1	1	3	9	10	3	1	26	–
Ūkio būrys	1	1	1	2	2	–	7	12	2
Iš viso šarvuočių rinktinėje		36	11	101	173	75	249	609	2

Iš lentelės matyti, jog pagal šiuos etatus šarvuočių rinktinėje buvo numatytos 4 tankų kuopos ir gerokai išaugęs kovotojų skaičius. Be to, karo technikos viršininkui įsakius, tą patį dieną prie šarvuočių rinktinės pradėta formuoti priešlėktuvinė motorizuota kuopa. Jos vadu buvo paskirtas ltn. Antanas Pustelnikas²²⁵.

Paskelbus kariuomenės demobilizaciją, šarvuočių rinktinė grįžo į taikos meto struktūrą²²⁶.

Atgavus Vilnių ir jo kraštą bei sudarius Vilniaus rinktinę, į jos sudėtį buvo įtraukta mjr. Nikodemo Migonio vadovaujama 2-a tankų kuopa (iki tol buvusi II pėstininkų divizijos vado valdžioje)²²⁷.

Priedangos dalims sustiprinti karo technikos vadovybė, vykdydama kariuomenės štabo I skyriaus 1940 m. slapta įsakymą Nr. 268, tam tikslui paskyrė tris lengvųjų tankų būrius:

1) 9-ojo pėstininkų pulko valdžion vieną Vilniuje dislokuotos 2-os tankų kuopos būrį, kuris iš šio miesto turėjo vykti iki Kazlų Rūdos, o toliau žygio tvarka – iki Ažuolų Būdos;

²²⁵ *LCVA*, f. 929, ap. 1, b. 550, l. 293.

²²⁶ Šarvuočių rinktinės vado gen. št. plk. ltn. Pr. Grebliausko 1939 10 01 įsakymas šarvuočių rinktinėi Nr. 275, *LCVA*, f. 828, ap. 1, b. 191, l. 315.

²²⁷ Ten pat, l. 391.

2) 2-ojo ulonų pulko vado žinion taip pat Vilniuje dislokuotos 2-os tankų kuopos būrį, kuris iš Vilniaus traukiniu turėjo vykti į Kauną, o toliau žygio tvarka – į Raseinius ir

3) 7-ojo pėstininkų pulko vado valdžion Radviliškyje dislokuotą 3-ios tankų kuopos būrį, kuris traukiniu turėjo vykti iki Tauragės²²⁸.

Aptariamojo laikotarpio pabaigoje buvo parengti ir nauji šarvuočių rinktinės taikos bei karo meto etatų projektai, atitinkantys laikotarpio reikalavimus. Taikos meto rinktinę turėjo sudaryti jos štabas, du batalionai, technikos dirbtuvės ir ūkio skyrius. Pagal juos buvo numatyta padidinti tiek karininkų, tiek kareivių sudėtį²²⁹. Karo meto šarvuočių rinktinę buvo numatyta dar labiau išplėsti. Ją turėjo sudaryti štabas, vienas batalionas, viena tankų kuopa, mokomoji ir atsargos kuopos, technikos dirbtuvės ir ūkio būrys. Rinktinėje turėjo būti 51 karininkas ir net 1108 kareiviai²³⁰.

Tačiau kariuomenės vadovybė šių etatų, atrodo, jau nebespėjo patvirtinti. Sovietinės okupacijos išvakarėse šarvuočių rinktinės sudėtį iliustruoja žemiau pateikti duomenys²³¹.

1940 m. birželio 1 d.

Dislokacijos vieta	Karininkai	Kareiviai	Tarnautojai civiliai	Arkliai
Radviliškis	24	356	20	2
Vilnius	4	72	–	–
Iš viso rinktinėje	28	428	20	2

Vokiečių–lenkų karo veiksmai buvo atidžiai stebimi, o jo pamokos 1939 m. rudenį–1940 m. pirmojoje pusėje aptiriamos mūsų kariuomenės štabe (visų pirma jo I ir III skyriuose), kartu vertinant ir Lietuvos kariuomenės pajėgumus galimo karinio konflikto atveju. Atsižvelgiant į tai, jog mūsų valstybei būtų tekę vesti ginamąjį, o ne puolamąjį karą (išskyrus galimas kontratakas), tokiems veiksams reikėjo turėti kuo daugiau ardymo priemonių, ypač prieštankinių kliūčių.

²²⁸ Karo technikos viršininko brig. gen. Kl. Popeliučkos 1940 03 28 slaptas pranešimas Nr. 463 kariuomenės štabo viršininkui, *LCVA*, f. 511, ap. 1, b. 562, l. 270.

²²⁹ Šarvuočių rinktinės taikos meto etatų slaptas projektas, *LCVA*, f. 828, ap. 1, b. 230, l. 17.

²³⁰ Šarvuočių rinktinės karo meto etatų projektas, *LCVA*, f. 828, ap. 1, b. 230, l. 27.

²³¹ *LCVA*, f. 1364, ap. 1, b. 694, l. 50.

Kaip parodė aukščiau minėtos vokiečių–lenkų kovos, žemėje baisiausias ir pavojingiausias ginklas buvo šarvuočiai. Tačiau jie tame kare iškovojo didelių laimėjimų tik veikdami kartu. O skaičiumi ir techniškai silpnesnė pusė (lenkai) buvo sunaikinta ir išblaškyta, neatnešusi jokios apčiuopiamos naudos. Kariuomenės štabo I skyriaus nuomone, didelių šarvuočių masių Lietuva niekada neturėsianti ir neturinti to siekti. Todėl buvo siūloma tenkintis turėtu tankų ir šarvuočių skaičiumi. Tankus siūlyta laikyti sutelktus, o, reikalui esant, nukreipti ten, kur pareikalaus aplinkybės. Turėtus šarvuotų automobilių būrius siūlyta palikti prie kavalerijos pulkų. Kaip rodė tuometinė karų praktika, lengvieji tankai (tanketės) nebeatitiko taktikos reikalavimų, nes per mažas buvo jų svoris, silpna ginkluotė, neatsparūs šarvai. Todėl siūlyta, kad visos ginklavimo pastangos būtų skiriamas ne šarvuočiams ir tankams, o prieššarviniams ginklams įsigyti.

Pastarieji buvo daug kartų pigesni ir kovojant su priešo šarvuočiais galėjo atnešti daugiau naudos negu keli vietoj jų įsigyti tankai. Todėl siūlyta naujų tankų nebepirkti, o turėtus karo atveju panaudoti tik ginantis už gamtinių kliūčių arba jais sustiprinti pėstininkų divizijas²³².

Susiklosčiusiomis aplinkybėmis buvo susirūpinta ir pačios Karo technikos valdybos reorganizavimu. Tuo metu inžinerijos, ryšių ir transporto tarnybos viršininkų pareigos kariuomenės vado atžvilgiu buvo patikėtos vienam asmeniui – karo technikos viršininkui. Toks labai skirtingų pareigų, kurios beveik nieko bendro neturėjo, išskyrus žodį „technika“, patikėjimas vienam asmeniui buvo visiškai neracionalus. Karo technikos viršininkas, esant geriausiems jo norams, negalėjo tenkinti kariuomenės vado jam keliamų reikalavimų nei kaip techniškas patarėjas, nei kaip vykdytojas. Karo technikos viršininkas, norėdamas bent minimaliai atlikti jam pavestą darbą, privalėjo turėti gerai organizuotą štabą, kuriame būtų atitinkami inžinerijos, ryšių ir transporto specialistai. Tačiau ir tokiu atveju jis negalėjo būti kariuomenės vado atžvilgiu tik geriau orientuotas specialiam klausimui referentas, bet ne tikras savo ginklo rūšies ar tarnybos specialistas, kuris jaučia savo ginklo rūšį ir ja gyvena. Būdamas silpnas kariuomenės vado patarėjas, jis negalėjo būti geras ir kariuomenės vado jam pavestų uždavinių vykdytojas²³³.

Kaip matėme, be minėtų inžinerijos, ryšių ir transporto dalių, karo technikos viršininkui buvo pavesta ir šarvuočių rinktinė. Tai buvo tikras nesusi-

²³² Kariuomenės štabo I skyriaus referavimas kariuomenės vadui, *LČVA*, f. 929-S, ap. 3, b. 1134, l. 39–40.

²³³ Kariuomenės štabo III skyriaus viršininko gen. št. plk. A. Šovos 1940 05 20 slapta raštas Nr. 11140 kariuomenės vadui, *LČVA*, f. 929, ap. 5, b. 590, l. 11.

pratimas, nes tankai ir šarvuočiai buvo sunkiosios pėstininkų (ar kavalerijos) priemonės, kaip ir automatiniai pabūklai ar sunkieji kulkosvaidžiai, todėl ši rinktinė turėjo priklausyti atitinkamos divizijos vadui arba kavalerijos viršininkui. Į šarvuočių rinktinę buvo galima žiūrėti ir kaip į kariuomenės vado rezervą. Tokiu atveju ji turėjo būti jam pavesta iš 2-ojo pėstininkų pulko kuriamos motorizuotos-mechanizuotos rinktinės, kuri karo atveju sudarytų kariuomenės vado rezervą.

Šios labai margos sudėties ir paskirties kariuomenės dalies vadui dar teko ir karo technikos turto tiekimo, mokymo, mobilizacijos ir inspektavimo darbai. Šiems visiems darbams atlikti karo technikos viršininkas turėjo savo štabą (kuriame, be to, dar buvo intendantūros ir sanitarijos skyriai) ir karo technikos tiekimo skyrius. Čia irgi buvo daug netikslumų. Kaip parodė praktika, karo technikos tiekimo skyriaus ir Ginklavimo valdybos tiekimo skyriaus darbas mažai skyrėsi. Vien dėl to ir kt. priežasčių ši skyrių būtinai reikėjo prijungti prie Ginklavimo valdybos.

Karo technikos dalims karininkus rengė Karo mokykla, todėl ir atitinkamus karininkų tobulinimo kursus turėjo rengti Karo mokykla arba Aukštoji karo mokykla.

Karo technikos valdyba neturėjo bendro mobilizacinio plano, buvo tik karo technikos viršininkui pavaldžių dalių planai. Šiuo atžvilgiu karo technikos štabas buvo tik tarpininkas tarp rengusių mobilizacinius planus dalių ir kariuomenės štabo III skyriaus. Toks tarpininkas darbą tik lėtino ir apsunkino.

Atsižvelgiant į tokią padėtį, kariuomenės štabo III skyrius siūlė kariuomenės vadovybei karo technikos viršininko pareigybę panaikinti, nes tokioms pareigoms žmogaus parengti nebuvo galima ir jo darbas kariuomenės vado negalėjo tenkinti. Karo technikos tiekimo skyrių siūlyta prijungti prie Ginklavimo valdybos, inžinerijos, ryšių ir transporto tarnybos viršininkus padaryti tiesiogiai priklausomus kariuomenės vadui. Praktiškai tam nereikėjo nei didinti, nei kurti etatų, o reikėjo tik suteikti atitinkamas teises ir vardus aukščiau minėtiems inžinerijos, ryšių batalionų vadams ir autorinktinės viršininkui. Tą patį padaryti siūlyta ir su karo laivu²³⁴.

Kaip matyti, kariuomenės štabo skyrių 1940 m. gegužės 20 d. slapti pasiūlymai kariuomenės vadovybei buvo esminiai. Koks buvo pastarosios požiūris į minėtus pasiūlymus – neaišku. Vargu ar buvo galima imtis šių pertvarkymų sovietinės okupacijos išvakarėse?

²³⁴ Ten pat, l. 12.

5. Karo aviacija

Iki aptariamojo laikotarpio pradžios Lietuvos karo aviacija jau buvo tolokai pažengusi. Per tą laiką buvo sukurta neblogo aviacijos materialinė bazė, įsigyta įvairių markių lėktuvų, išugdyta dešimtys patyrusių lakūnų, kurie savo skrydžiais garsino Lietuvą toli už jos ribų. Neatsitiktinai todėl susidomėjimas mūsų aviacija visais laikais buvo didelis, apie ją jau nemažai rašyta, o ir toliau ji traukia tyrinėtojų dėmesį.

Tačiau, šio straipsnio autoriaus nuomone, iki šiol dar mažoka skirta dėmesio karo aviacijos organizavimo klausimams lemtingu Lietuvos valstybės funkcionavimo laikotarpiu nušviesti.

Aviacija buvo ne tik modernizuota, bet ir brangiausia ginklo rūšis. Jos brangumą lėmė tai, kad taikos metu reikėjo laikyti ir nuolat lavinti daug kadru, suorganizuoti žemės tarnybas ir paruošti skraidymo priemonių atsargą. Be to, šiuos skraidančiojo ir techniško personalo rezervus reikėjo laikyti nuolat paruoštus, lavinti ir papildyti. Visam tam reikėjo skirti kur kas daugiau išlaidų negu bet kuriai kitai ginklo rūšiai. Norint turėti aviaciją ne tuščiam pasididžiavimui ar paradams, o rimtam reikalui, reikėjo ginkluotąsias oro pajėgas rengti taip, kad jų veikimas būtų efektyvus jau pačiomis pirmomis karo dienomis. Oro pajėgų rengimas turėjo atitikti tam reikalui skiriamas lėšas, visų pirma atsižvelgiant į išlaidų racionalų panaudojimą.

1938 m. sausio 1 d. karo aviacijoje buvo 114 karininkų, 940 kareivių ir 168 tarnautojai civiliai²³⁵. Ji turėjo 15 tipų 98 lėktuvus, daugiausia ANBO-IV ir ANBO-41, Ansaldo 120 ir Devoitin 610. Iš bendro lėktuvų skaičiaus 24 – naikintuvai, 37 – žvalgybiniai lėktuvai ir 37 – skirti mokymui bei lakūnų treniravimui²³⁶.

Karo aviacijos viršininkas nuo 1935 m. vasario 22 d. iki sovietinės okupacijos buvo plk. inž. (vėliau – brig. gen.) Antanas Gustaitis²³⁷. Pasak S. Raštikio, tai buvo „vienas iš labai gabių lietuvių ... nepriklausomos Lietuvos kariuomenės karo aviacijos viršininkas, lėktuvų konstruktorius ir statytojas, inžinierius, Lietuvos Vytauto Didžiojo universiteto statybos fakulteto docentas, Lietuvos kariuomenės savanoris kūrėjas...“²³⁸ Tarnaudamas Lietuvos kariuomenės karo aviacijoje, jis ypač pagarsėjo savo sukonstruotais ir Lietuvos karo aviacijos dirbtuvėse pastatytais lėktuvais ANBO; jų jis sukonstravo ir pastatė net aštuonis tipus: nuo sportinio tipo ANBO-I iki pagerinto bombonešio ANBO-VIII²³⁹.

²³⁵ Kariuomenės sudėties žinios 1938 01 01, *LCVA*, f. 929, ap. 3, b. 1021, l. 3.

²³⁶ Kiek ir kokių lėktuvų buvo 1938 01 01, *LCVA*, f. 1323, ap. 1, b. 601, l. 8.

²³⁷ KAM 1935 02 22 įsakymas kariuomenei Nr. 15 § 4, *LCVA*, f. 384, ap. 1, b. 117, l. 17.

²³⁸ St. Raštikis, *Įvykiai ir žmonės*, t. 3, p. 115.

²³⁹ Ten pat.

1939 m. sausio 1 d. duomenimis, karo aviacijos štabo viršininku ir operatyvinio skyriaus viršininku buvo aviacijos plk. Juozas Rapšys. Štabo viršininkui priklausė I, II ir III skyriai, ryšių, meteorologijos ir fototarnybos, sanitarijos punktas ir dalies ligoninė. Be to, veikė ir karo aviacijos komendantūra (komendantas – plk. ltn. Antanas Motūzas). Joje buvo rikiuotės, ūkio ir technikos dalys bei aerodromo kuopa. Aviacijos komendantūra tvarkė kareivių ir puskarininkių tarnybą. Į ją įėjo rikiuotės (adjutantas – kpt. Antanas Krasnickas), ūkio (viršininkas – adm. plk. ltn. Eduardas Reichertas) ir technikos (vedėjas – aviacijos mjr. Vsevolodas Šenbergas) dalys ir trys aerodromo apsaugos kuopos.

Karo aviacijoje veikė tiekimo skyrius (viršininkas – plk. Juozas Grigiškis), kurį sudarė raštinė, pirkimų ir turto dalys, sandėliai (viršininkas – kpt. Ernestas Vymeris), karo aviacijos dirbtuvės (viršininkas – plk. ltn. Antanas Gavelis). Šiose buvo raštinė, braižykla ir pačios dirbtuvės. Karo meteorologijos tarnybos viršininkas buvo aviacijos mjr. Bronius Vaivada²⁴⁰.

Visas skraidančiojo personalo mokymas buvo sukoncentruotas Karo aviacijos mokykloje (viršininkas – plk. ltn. Viktoras Reimontas). Mokyklos būstinė buvo Kaune. Ją sudarė karininkų ir puskarininkių klasės. Karininkai buvo rengiami pilotais arba žvalgais, o puskarininkiai – tik pilotais. Atranka į karo mokyklą buvo labai griežta ir smulkmeniška. Aviacijos mokykloje buvo įsteigtos ir mechanikos bei oro šaulių klasės.

Dar nuo 1931 m. liepos 1 d. dalis aviacijos iš Kauno buvo perkelta į prie Šiaulių, Zokniuose, įsteigtą aerodromą, o 1938 m. rugpjūčio 6 d. 6 ir 8 eskadrilės – į Pajuostį, prie Panevėžio²⁴¹.

Pažymėtina, jog karo aviacijai iki visiško sukomplektavimo visą laiką trūko gana didelio žmonių skaičiaus (pvz., 1938 m. – 259). Tai sudarė nemažų sunkumų paskirstant žmones sargyboms, tarnyboms ir kt. Atsižvelgdamas į susidariusią padėtį, karo aviacijos viršininkas brig. gen. A. Gustaitis 1938 m. pradžioje prašė kariuomenės štabo viršininką įsakyti kariuomenės štabo III skyriui karo aviacijai skirti didesnę jaunų kareivių skaičių²⁴². Reaguodamas į šį kreipimąsi, kariuomenės štabo III skyrius 1938 m. gegužės mėn. pasiuntė į aviaciją 200, o tų pat metų lapkritį – dar 275 jaunos kareivius²⁴³.

²⁴⁰ Karo aviacijos sudėtis 1939 01 01, *LCVA*, f. 1323, ap. 1, b. 529, l. 120–121.

²⁴¹ L. e. karo aviacijos viršininko p. gen. št. plk. ltn. J. Rapšio 1938 08 13 slaptas įsakymas Nr. 8 § 1 karo aviacijai, *LCVA*, f. 1323, ap. 1, b. 450, l. 11.

²⁴² Aviacijos viršininko brig. gen. A. Gustaičio 1938 02 02 slaptas raštas Nr. 4037 kariuomenės štabo viršininkui, *LCVA*, f. 1323, ap. 1, b. 492, l. 11.

²⁴³ Karo aviacija 1938 m., *LCVA*, f. 1323, ap. 1, b. 492, l. 12.

Aviacijos eskadrilės administraciniu atžvilgiu pagal paskirtį buvo suskirstytos į 4 grupes. Grupių numeriai buvo rašomi romėniškais skaitmenimis, o eskadrilių – arabiškais. 1938 m. kovo 1 d. buvo suformuota 7 eskadrilė (vadas – kpt. Juozas Vaičius) ir tų metų balandžio 1 d. – 8 eskadrilė (vadas – kpt. Petras Lapienis).

1939 m. sausio 1 d. I (žvalgybos) grupės vadu buvo plk. ltn. Leonardas Peseckas, o sausio 27 d. jį pakeitė gen. št. plk. ltn. N. Tautvilas. Šią grupę sudarė tolimosios žvalgybos 6 eskadrilė, kuriai vadovavo kpt. Jurgis Kovas, artimosios žvalgybos 2 eskadrilė (vadas – mjr. Petras Lapienis). II (naikintuvų) grupės vadas buvo mjr. Vytautas Čemarka. Šią grupę sudarė 1 naikintuvų eskadrilė (vadas – kpt. Jonas Mikėnas), 2 naikintuvų eskadrilė (vadas – mjr. Juozas Vaičius). III (bombonešių) grupei vadovavo plk. ltn. Jonas Liorentas. Į ją įėjo 1 bombonešių (vadas – mjr. Juozas Namikas) ir 2 bombonešių (vadas – mjr. Kazys Šimkus) eskadrilės. Mokomoji grupė nebuvo numeruota, ji įėjo į aviacijos mokyklos sudėtį. Jos vadas buvo plk. ltn. Česlovas Januškevičius²⁴⁴. Vėliau grupių numeracija šiek tiek keitėsi. Eskadrilių sudėtis buvo nuolat papildoma reikalingais žmonėmis, įvairiomis priemonėmis bei turtu. Tuo metu bene daugiausia dėmesio buvo skirta Pajuostyje dislokuotoms 6 ir 8 eskadrilėms.

Aviacijos viršininko brig. gen. inž. A. Gustaičio siūlymu kariuomenės vadui Panevėžio aerodrome buvo numatyta taikos metu turėti karo aviacijos mokyklą ir vieną žvalgybos eskadrilę. Kariuomenės vadui pritarus karo mokyklą iškelti iš Kauno į Panevėžį, aviacijos viršininkas iškėlė ir dar vieną pribrendusį, karo aviacijai labai svarbų klausimą dar 1938 m. – naujo aerodromo prie Panevėžio įsigijimą. Į jį buvo siūlyta perkelti minėtą aviacijos mokyklą, o Pajuosčio aerodrome palikti tik vieną žvalgybos eskadrilę. Tuo metu Pajuosčio aerodromas kaip reikiant tenkino tik vienos eskadrilės reikalavimus, o antrajai eskadrilei pastatų dar nebuvo. Aerodromą įrengti numatyta per dvejus metus²⁴⁵.

Šis klausimas 1939 m. sausio 23 d. buvo svarstytas Karo taryboje, kuri leido įsigyti ir įrengti aviacijos mokyklai aerodromą Panevėžyje²⁴⁶. Naujo aerodromo statyba prasidėjo po 4 dienų. Buvo pastatyti angarai vienai eskadrilei, nors juose tilpo 2 eskadrilės po 6 lėktuvus, ir daug kitų reikiamų patalpų.

²⁴⁴ Karo aviacijos karininkų sąrašas 1939 01 01, *LCVA*, f. 1323, ap. 1, b. 529, l. 120–121.

²⁴⁵ Karo aviacijos viršininko brig. gen. A. Gustaičio 1938 10 08 slaptas raportas Nr. 1325 kariuomenės vadui, *LCVA*, f. 1323, ap. 1, b. 573, l. 2–4.

²⁴⁶ Ten pat.

Be Pajuosčio aerodromo, 1939 m. balandžio mėn. veikė pagrindiniai Aleksoto, Zoknių (prie Šiaulių), Palangos, Gaižiūnų, taip pat ir Batakių–Eidintų, Telšių, Kelmės–Narušių, Žemaičių Naumiesčio ir Vaiguvo aerodromai, kurie tiko naudoti bet kuriuo laiku. Be to, tuo metu dar buvo numatyta vietos nusileidimo aikštėms bei aerodromams Gruzdžių, Baisogalos, Šeduvos vietovėse, prie Tauragės–Šilalės vieškelio, į pietus nuo Tryškių geležinkelio stoties, į pietus nuo Kelmės, į šiaurės vakarus nuo Lyduvėnų, į vakarus nuo Lyduvėnų Janopolio vienkiemio lauke, į šiaurės vakarus nuo Viduklės geležinkelio stoties, į pietus nuo Viduklės–Raseinių vieškelio Blinstrubiškio dvaro lauke ir į pietus nuo Ugionių (prie Dubysos). Šios nurodytos vietos buvo gyventojų dirbami laukai, todėl prieš naudojant juose reikėjo atlikti žemės lyginimo ir kt. darbus²⁴⁷.

Prasidėjus vokiečių-lenkų karui ir jam plečiantis, kariuomenės vadas 1939 m. rugsėjo 16 d. įsakė visose įgulose organizuoti sekimą iš oro. Pastebėjus svetimus lėktuvus, mėginti juos nutupdyti, vartojant nustatytus signalus. Ginklo, kaip priemonės lėktuvui nutupdyti, iki atskiro įsakymo nurodyta nevartoti. Nutupdytiems lėktuvams internuoti kiekvienoje įguloje turėjo būti parengtas atitinkamas judrus dalinys. Rugsėjo 18 d. karo aviacijos štabui paskelbus direktyvą pietų ir rytų sienai saugoti, I aviacijos grupė pradėjo žvalgybą pagal visą Lietuvos–Lenkijos administracijos liniją. Žvalgoma buvo kas 5 valandos.

Įtampa visoje Lietuvoje akivaizdžiai augo, artėjant prie jos sovietinei kariuomenei. Netrukus sudarytą su Sovietų Sąjunga sutartimi buvo numatyta įsteigti Lietuvoje karines bazes. Šis susitarimas smarkiai palietė ir mūsų karo aviaciją – sovietai reikalavo iš jos vadovybės turėti kuo daugiau karinių bazių strategiškai svarbiose Lietuvos vietose. Jau lapkričio 4 d. sovietinei aviacijai buvo išskirti keturi žemės sklypai nusileidimo aikštelėms įrengti Skuodo–Jurbarko–Alytaus linijoje ir dar keturi – Šiaulių–Jonavos–Vilniaus linijoje. Kariuomenės vadas brig. gen. S. Raštikis įsakė neatidėliojant minėtus sklypus numatyti, išžvalgyti ir duomenis pranešti kariuomenės štabo I skyriui²⁴⁸. Dar po 5 dienų karo aviacijos viršininkas brig. gen. A. Gustaitis pranešė kariuomenės štabo viršininkui, jog sovietų reikalavimu jiems turi būti įrengtos aviacijos bazės Alytuje ir Gaižiūnuose. Iki jų įrengimo sovietų aviacijos vadovai pareiškė nepaliksią Kirtimų (prie Vilniaus) aerodromo,

²⁴⁷ Karo aviacijos štabo viršininko gen. št. plk. J. Rapšio 1939 04 slapta-asmeniškasis raštas Nr. 1097 III pėstininkų divizijos štabo viršininkui, *LCVA*, f. 511, ap. 1, b. 562, l. 109.

²⁴⁸ Kariuomenės štabo viršininko div. gen. S. Pundzevičiaus 1939 11 04 slapta-asmeniškasis raštas Nr. 39089 karo aviacijos viršininkui, *LCVA*, f. 929, ap. 3, b. 1091, l. 63.

kuris, kaip turėjęs pakankamai angarų ir kt. patalpų, buvo labai reikalingas Lietuvos aviacijai²⁴⁹.

Tačiau sovietų valdžios apetitas išgyti kuo daugiau teisių aviacijos srityje įvairiose Lietuvos vietose sparčiai augo. Lapkričio pabaigoje buvo apibrėžtas rajonas, kuriame buvo leidžiama sovietų lėktuvams skraidyti paskirtoje zonoje, kuri buvo apibrėžta linija: Sopockinės–Kapčiamiesčio vieškelis (pradedant nuo sienos), toliau lankas Kapčiamiestis–Lazdijai–Kalvarija, Kalvarijos–Veiverių plentas, lankas, einąs per Veiverius–Girinkus–Piliuoną–Rumšiškes, Rumšiškių–Išorių vieškelis, vieškelis Skrebinai–Uliūnai, Uliūnai–Miežiškiai–Subačius, Šimonys–Svedasai–Užpaliai–Antalieptė–Salakas, vieškelis per Dūkštą iki SSSR sienos, toliau naujoji SSSR–Lietuvos siena²⁵⁰.

Sovietų karinė vadovybė sparčiai stiprino savo ginkluotąsias pajėgas Lietuvoje. 1940 m. sausio 11 d. Lietuvos karinė vadovybė buvo priversta įformindama dokumentaliai perduoti sovietams „laikinam naudojimui“ anksčiau minėtą svarbų Kirtimų aerodromą su jam priklausančiais pastatais bei aerostotimi, kur buvo numatyta perkelti karo aviacijos mokyklą ir su kurio atgavimu buvo siejami savo krašto aviacijos vystymo planai²⁵¹.

Tų pačių metų vasario 26 d. sovietų ginkluotosioms pajėgoms Lietuvoje vadovaujantis divizijos vadas Korobkovas ragino Lietuvos krašto apsaugos ministrą brig. gen. K. Musteikį spartinti dar anksčiau numatytų sovietams 8 lauko aerodromų įrengimo eigą²⁵². Pagal pradinį susitarimą mišri lietuvių-sovietų karinė komisija buvo nustačiusi nusileidimo aikštelių dydį – 700 x 800 m. Tačiau netrukus sovietų karinė delegacija savo nuomonę pakeitė ir pareikalavo tų aikštelių plotą padidinti iki 1000 x 1000 m. Tokiu atveju reikėjo nusavinti iš gyventojų 900 ha žemės mokant jiems ypatingas pašalpas buvusiems pastatams nukelti vidutiniškai po 1200 litų už 1 ha ir iš viso sumokant 1 080 000 litų, kadangi sovietų kariuomenės vadovybė norėjo kai kuriose vietose pradėti darbus neatidėliodama, todėl žemės nusavinimas, savininkų iškraustymas ir sklypų perleidimas SSSR žinion turėjo būti atlikta nepaprasta ir skubos tvarka²⁵³.

²⁴⁹ Karo aviacijos viršininko 1939 11 09 slaptas-asmeniškasis raštas Nr. 1504 kariuomenės štabo viršininkui, *LCVA*, f. 1323, ap. 1, b. 536, l. 95.

²⁵⁰ Karo aviacijos viršininko 1939 11 22 slaptas-asmeniškasis raštas Nr. 1558 kariuomenės vadui, *LCVA*, f. 1323, ap. 1, b. 536, l. 92.

²⁵¹ 1940 01 11 aktas, *LCVA*, f. 1323, ap. 1, b. 642, l. 2.

²⁵² Divizijos vado Korobkovo 1940 02 26 raštas Nr. 1/40 Lietuvos respublikos Krašto apsaugos ministrui brig. gen. K. Musteikiui, *LCVA*, f. 1323, ap. 1, b. 536, l. 79.

²⁵³ Brig. gen. A. Gustaičio 1940 04 11 slaptas raštas Nr. 8102 kariuomenės telkimo viršininkui, *LCVA*, f. 1323, ap. 1, b. 537, l. 79.

Santykiuose su sovietų kariuomene mūsų aviacija neišvengė ir incidentų. Sovietai Lietuvoje jautėsi kaip savam krašte. Antai 1940 m. gegužės 25 d. jų lėktuvai Kirtimų aerodrome nutūpdė mūsų aviacijos lėktuvą, apkaltinę jį tariamu aerodromo „fotografavimu“. Birželio 6 d. sovietų kariuomenės vadovybė pranešė, kad trys mūsų lėktuvai per žemai praskrido per jų kariuomenės rajoną Gaižiūnų poligone. Tai labai suerzino sovietų kariuomenės vadovybę ir ji pareiškė griežtai reaguosianti į „tokius reiškinius“ ir panaudosianti savo priešlėktuvinę artileriją. Ryšium su tuo Ypatingojo skyriaus santykiams su SSSR kariuomene Lietuvoje viršininkas gen. št. plk. S. Zaskevičius, siekdamas išvengti politinių konfliktų ir galimų skaudžių pasekmių mūsų lėktuvams, 1940 m. birželio 10 d. kreipėsi į karo aviacijos viršininką, prašydamas įspėti karo aviacijos skraidantį personalą, kad būtų griežčiausiai vengiama perskridimų per sovietų kariuomenės stovyklas bei aerodromus²⁵⁴.

Nepaisant sudėtingos padėties, kuri susiklostė dislokavus Lietuvoje sovietų karines įgulas ir kuri dėl jų veiksmų darėsi vis sudėtingesnė, mūsų karo aviacija toliau dirbo aukštos kvalifikacijos lakūnų rengimo ir materialinės-techninės bazės modernizavimo kryptimi. Dar 1938 m. kovo 9 d. brig. gen. inž. A. Gustaitis savo slaptame raporte Nr. 1 pristatė kariuomenės vadui savo sukonstruoto lėktuvo ANBO VIII aprašymą ir projektą, kurį prašė leisti vykdyti. Pagrindiniai konstruktoriaus siekiai kuriant šį lėktuvo tipą buvo:

- 1) pastatyti kautynių tipo lėktuvą, visiškai tenkinantį mūsų kariuomenės svarbiausius bombardavimo uždavinius, vykdant taikinių puolimą artimame priešų užnugaryje ir net kautynių lauke; atsižvelgiant į krašto klimatinės sąlygas – didelį debesuotumą, lėktuvas turėjo būti lengvas, vikrus, netriukšmingas, tinkantis staigiems puolimams iš nedidelių aukščių, bet kartu tinkantis veikti ir dideliame aukštyje, kad galėtų būti iki galo ir įvairiai panaudotas;

- 2) lėktuvas turėjo tikti žvalgyimo uždaviniams, būti gerų skridimo duomenų, kiek galint paprastesnis, pigus, turėti gerą ginkluotę, tinkamai suderintas su lauko aerodromuose taikomais reikalavimais horizontalaus ir kili-
mo greičio savybes, tenkintis mažu pakilimo ir nusileidimo plotu²⁵⁵.

ANBO VIII dauguma duomenų pranoko populiarius to meto lėktuvus *Potez 63* ir *Breda 65*. Be to, ANBO VIII kaina buvo maždaug dvigubai mažesnė (statant vieną – 215 000 Lt, o seriją, t. y. 10–12 lėktuvų – kiekvienas po 195 000 Lt) už lėktuvo *Potez 63* kainą ir daugiau negu 1,5 karto pigesnė

²⁵⁴ Ypatingojo skyriaus viršininko gen. št. plk. St. Zaskevičiaus 1940 06 10 slaptas-skubus raštas karo aviacijos viršininkui, *LCVA*, f. 1323, ap. 1, b. 536, l. 300.

²⁵⁵ Brig. gen. inž. A. Gustaičio 1938 03 09 slaptas raportas Nr. 1 kariuomenės vadui, *LCVA*, f. 384, ap. 2, b. 1038, l. 1.

už *Breda* 65. ANBO VIII buvo vienmotoris žemasparnis monoplanas, kuris tuščias svėrė 2020 kg. Jis buvo ginkluotas 4 priekiniais „Browning“ kulkosvaidžiais (7,92 kalibro). Kiekvieno kulkosvaidžio greitašauda – 1500 šūvių per minutę. Bombonešyje tilpo 12 bombų po 50 kg kiekviena²⁵⁶.

Tačiau prasidėję karo veiksmai Lietuvos kaimynystėje, tragiškas Lenkijos karo aviacijos likimas privertė mūsų kariuomenės vadovybę atidžiau panaigrinėti tolesnio karo aviacijos vystymo perspektyvas naujomis pasikeitusiomis sąlygomis.

Kariuomenės vadas brig. gen. S. Raštikis karo aviacijai reikalingų lengvųjų bombonešių tipams nustatyti, surinktiems apie tokius bombonešius duomenims išnagrinėti ir nuspręsti, koku būdu kokius lėktuvus bombonešius įsigyti, paskyrė karo technikos viršininko brig. gen. K. Popeliučkos pirmininkaujamą komisiją, į kurią buvo paskirti kariuomenės štabo pagrindinių skyrių viršininkai, karo tiekimo valdybos ir karo aviacijos atstovai²⁵⁷. Minėta komisija kariuomenės vado iškeltus uždavinius svarstė tų metų sausio 15 ir 19 d. Susipažinusi su jai pateikta medžiaga ir apsvarsčiusi tų dienų karo aviacijai keltus uždavinius bei jos panaudojimo galimybes, įvertinusi mūsų sąlygas komisija padarė tokias išvadas:

1. Lietuvos karo aviaciją turėtų sudaryti dvi aviacijos rūšys: naikintuvų ir žvalgomoji aviacija santykiu 2:1 naikintuvų naudai. Žvalgomoji aviacija turėjo būti taip organizuota ir ginkluota, kad ją būtų galima panaudoti ir žemės taikiniams pulti.

2. Siūlytas prototipas ANBO VIII, kaip ir visi užsienio firmų pasiūlytieji lėktuvai, išskyrus ANBO VIII ginklavimą, atitiko 1939 m. sausio mėn. komisijos nustatytas technines sąlygas, bet dėl palyginti mažo greičio dauguma jų, tarp jų ir ANBO VIII, tuo laikotarpiu nepriimtini.

3. Mūsų žvalgomieji lėktuvai turėjo būti 1500–3000 m aukštyje ir išvystyti ne mažesnę kaip 500 km/val. greitį. Komisija pageidavo, kad tokie lėktuvai gebėtų pakelti apie 300 kg bombų ir būtų ginkluoti, be normalaus kalibro kulkosvaidžių, dar viena 20 mm patrankėle²⁵⁸.

Karo aviacijos viršininkas brig. gen. inž. A. Gustaitis su tokiais komisijos vertinimais nesutiko ir pareikalavo klausimą persvarstyti, dalyvaujant jam pačiam²⁵⁹. Nesutarimai šiuo klausimu tarp aukšto rango karininkų tęsėsi to-

²⁵⁶ Ten pat, l. 2–3, 7.

²⁵⁷ Karo technikos viršininko brig. gen. Kl. Popeliučkos 1940 01 08 slaptas pranešimas komisijos nariams, *LCVA*, f. 929, ap. 5, b. 595, l. 1.

²⁵⁸ Komisijos pirmininko brig. gen. Kl. Popeliučkos 1940 02 06 raportas-protokolas Nr. 220 kariuomenės vadui, *LCVA*, f. 929, ap. 5, b. 595, l. 16.

²⁵⁹ Aviacijos viršininko brig. gen. inž. A. Gustaičio 1940 03 26 slaptas-asmeniškasis raportas kariuomenės vadui, *LCVA*, f. 929, ap. 5, b. 595, l. 15.

liau. Kariuomenės vado įpareigota komisija, posėdžiavusi 1940 m. balandžio 19, 23 ir 24 d., išklausiusi brig. gen. inž. A. Gustaičio samprotavimus, padarė tokias išvadas:

I. Atsižvelgiant į tai, jog būsime kare mūsų aviacijai gali tekti kovoti su priešo motomechanizuotais (šarvuotais) daliniais, naujai įsigyjamas lėktuvas turi būti ginkluotas stambesnio kalibro ginklu. Kaip galimi variantai komisijos buvo numatyti: 1) viena 20 mm patrankėlė ir keli normalaus kalibro kulkosvaidžiai; 2) keli stambesnio ir keli normalaus kalibro kulkosvaidžiai ir 3) tik normalaus kalibro kulkosvaidžiai. Aviacijos viršininkas pasirinko lėktuvo uždaviniui prieštaraujantį trečiąjį ginklavimo variantą.

II. 1940 m. balandžio 22 d. brig. gen. inž. A. Gustaitis raštu Nr. 5 pažadėjo pastatyti prototipe ANBO VIII padaryti tokius pakeitimus: padidinti ginklavimą dviem 20 mm patrankėlėmis ir, pastačius naują galingesnį variklį, padidinti lėktuvo greitį iki 410 km/val. prie žemės.

III. Komisija manė, jog neatidėliojant reikėjo aviacijos dalinius padaryti judresnius, galinčius greit persikelti iš aerodromo į aerodromą bei juose veikti; skiriant jiems atitinkamą skaičių motorizuotų priemonių, o kai kurių nusenusių lėktuvų (*Fiat CR 20*) ginklavimą pakeisti taip, kad jie tiktų bent mažesnio masto uždaviniams – kovai su šarvuočiais²⁶⁰.

Ir tik 1940 m. birželio 21 d. (sovietiniu laikotarpiu) tuometinis krašto apsaugos ministras ir kariuomenės vadas div. gen. V. Vitkauskas patvirtino, kad ANBO VIII prototipas tinkamas statyti serijiniu būdu.

Ruošiantis galimiems kariniams veiksams, jau balandžio 15 d. karo aviacijos karininkai buvo suskirstyti karo meto formacijomis, patikslinta aviacijos grupių bei eskadrilių personalinė sudėtis. Tų metų gegužės 10 d. karo aviacijos štabas pateikė patikslintą galutinį slaptą siūlymą aviacijai karo metu panaudoti. Iš jo matyti, jog žvalgomąją aviaciją sudarė 2, 6 ir 8 žvalgybos eskadrilės po 7 kovos ir 2 ryšio lėktuvus kiekvienoje. Kovos lėktuvai – ANBO IV ir ANBO 41.

Naikintuvų aviaciją sudarė 1, 5 ir 7 eskadrilės:

- a) 1 eskadrilė – 13 lėktuvų D-501,
- b) 5 eskadrilė – 13 lėktuvų *Gloster-Gladicator*,
- c) 7 eskadrilė – 7 lėktuvai *Fiat CR 20*.

Kiekvienai naikintuvų eskadrilei priskirta po 1 ryšių lėktuvą.

Kautynių aviaciją sudarė 3 ir 4 eskadrilės:

- a) 3 eskadrilė – 13 lėktuvų A 120,
- b) 4 eskadrilė – 10 lėktuvų ANBO 41.

²⁶⁰ Brig. gen. Kl. Popeliučkos vadovautos komisijos 1940 04 19, 23–24 d. d. slaptas protokolai, LCV4, f. 929, ap. 5, b. 608, l. 3.

Kiekvienai eskadrilei buvo priskirta po 2 ryšių lėktuvus. Lėktuvų skaičius eskadrilėse nebuvo visą laiką pastovus, nes kiekvienu metu sudaužius ar apgadinus galėjo vienu kitu sumažėti ir, suremontavus, vienu kitu padidėti.

Aukščiau minėtame karo aviacijos vadovybės siūlyme buvo numatytas ir pradinis aviacijos išdėstymas bei kilnojimas kautynių metu:

1. Pradėjus vykdyti operatyvinį variantą „V“, iš pradžių aviacijos dalinius siūlyta išdėstyti:

a) žvalgomąją aviaciją:

2 žvalgybos eskadrilę – Leonpolio dvare (6 km į pietvakarius nuo Ukmergės),

6 žvalgybos eskadrilę – Dotnuvoje,

8 žvalgybos eskadrilę – Šeduvoje (Raudondvaryje).

b) naikintuvų aviaciją:

1 naikintuvų eskadrilę – Muniškiuose (8 km į pietus nuo Babtų),

5 naikintuvų eskadrilę – Baisogaloje,

7 naikintuvų eskadrilę – Labūnavoje.

c) kautynių aviaciją:

3 eskadrilę – Zokniuose,

4 eskadrilę – Pakruojyje.

2. Kautynių metu, atsižvelgiant į aplinkybes, eskadriles perkelti į kitus lauko aerodromus²⁶¹.

Vokiečiams sutriuškinus lenkų kariuomenę ir palyginti lengvai sunaikinus jų gana imponantišką aviaciją, 1939 m. pabaigoje ir ypač 1940 m. pradžioje Lietuvos kariuomenės vadovybėje įsiplieskė aštri polemika dėl mūsų karo aviacijos būklės ir jos galimybių atlikti savo vaidmenį galimo užpuolimo atveju. Šioje diskusijoje ypač aktyviai dalyvavo kariuomenės štabo I ir III skyrių aukšto rango karininkai, pateikę daug kritikos aviacijos vadovybės adresu bei siūlę projektus padėčiai gerinti, tikintis galimo priešo užpuolimo.

Kariuomenės štabo III skyriaus nuomone, mūsų ginkluotės turimi žvalgomieji lėktuvai ANBO IV ir ANBO 41 (nekalbant jau apie kitų tipų turėtus lėktuvus) savo paskirčiai visai netiko. Jie galėjo tikti tik mokymui arba ryšių tarnybai tolimame užnugaryje. Tačiau kadangi mes dėl savo teritorijos dydžio tokio užnugario neturėjome, tai ir jų veikimas būtų buvęs lygus nuliui. Todėl buvo siūloma jų gamybos atsisakyti. Neva geriau būtų buvę brangesne kaina nusipirkti gerų moderniškų lėktuvų, o ne pigiau patiems gaminti taktiškai pasenusius, nes mažesnio skaičiaus, kad ir brangesnių išlaikymas būtų kainavęs pigiau, o prireikus atnešęs daugiau naudos. Teigta, jog mūsų

²⁶¹ L. e. karo aviacijos viršininko p. gen. št. plk. J. Rapšio 1940 05 10 slaptas siūlymas kariuomenės vadovybei, *LCVA*, f. 929, ap. 3, b. 1156, l. 50–54.

žvalgomieji lėktuvai savo savybėmis turėjo būti visiškai artimi naikintuvams. Konkrečiai mūsų aviacijos struktūra turėjo atrodyti taip: 2 grupės naikintuvų ir viena grupė žvalgybos. Pastaroji turėjo būti apginkluota moderniais lėktuvais, kurie būtų galėję vykdyti žvalgyimo uždavinius Lietuvos sąlygomis, turint omenyje visišką priešą persvarą ore. Buvo siūlyta atsisakyti minties, jog aviacija galės veikti iš taikos meto aerodromų, ir, vietoj rengus antrus aerodromus prie tuo metu turėtų Kaune bei Panevėžyje, padaryti judresnes eskadriles, kurios greitai galėtų persikelti ir veikti iš lauko aerodromų. Kol tas klausimas nebuvo tinkamai išspręstas, mūsų aviacijos laukė lenkų aviacijos likimas²⁶².

Norint, kad brangus ginklas – aviacija – pasiteisintų ir neapviltų į ją dėtų vilčių, reikėjo, kad be laiko reikalavimus atitinkančios medžiaginės dalies dar būtų buvę ir tinkamai parengti kadrai. Kadru paruošimas, ypač aukštesniųjų, truko ilgesnį laiką, todėl tas darbas turėjo būti nuolatinis. Kariuomenės štabo mobilizacijos dalies teigimu, mūsų aviacijos kadru lygis buvo pernelyg žemas. Sunku buvo tikėtis, kad eskadrilių vadai būtų galėję įgyti reikiamą stažą pas grupės vadą (pavardė nepaminėta – *V. L.*), kuris pats neturėjo nei bendrojo, nei karinio išsimokslinimo, o buvo ir tokių grupių vadų, kurie neturėjo elementarių karinių žinių, kurias turėtų įgyti jaunesnieji leitenantai, baigdami karo mokyklą. Nebuvo požymių, kad ir netolimoje ateityje tas klausimas būtų sprendžiamas geriau, nes į Aukštąją karo mokyklą susirinkdavo mažiausias aviacijos spec. karininkų procentas, ir tai dar ne į kiekvieną laidą. Nedelsiant reikėjo susirūpinti eskadrilių ir grupių vadų taktiniu paruošimu. Be vadų, aviacijai trūko ir kitų sričių specialistų, pvz., inžinierių-konstruktorių, nes kol lėktuvų konstrukcija buvo vieno asmens, dargi aviacijos viršininko, rankose, tol negalima buvo tikėtis susilaukti aviacijos konstrukcijos srityje didesnių laimėjimų, nes, kaip visiems žinoma, spartesnis tobulėjimas yra tik konkurencijos padarinys. Tuo metu nebuvo ne tik konkurencijos, bet ir galimybės jos išvengti ateityje, nes stipendininkus savo ginklų rūšiai parinkdavo ir siūlydavo tik aviacijos viršininkas²⁶³.

Daugumos karo lakūnų kvalifikacija nebuvo aukštesnė nei paprastų sportinių lakūnų. 1940 m. pavasarį aviacijoje aklojo skraidymo buvo pramokę tik apie 15–20 proc. visų lakūnų. Tačiau iš to buvo maža naudos, nes, stokoiant radijo prietaisų, akilai skrisdami jie nesugebėdavo palaikyti radijo ryšio su žeme. Skraidyti naktimis dauguma lakūnų taip pat negalėdavo, nes po 1–2 valandų tokių naktinių skridimų teisę turėjo ne visi lakūnai. Be to, ir pats

²⁶² Karo aviacijos organizacija, *LCVA*, f. 929, ap. 5, b. 595, l. 9.

²⁶³ Kariuomenės štabo III skyriaus mobilizacijos dalies 1940 m. raštas „Aviacija“, *LCVA*, f. 929, ap. 5, b. 595, l. 4.

Kauno aerodromas nebuvo pritaikytas mokyti naktinių skraidymų. Todėl mūsų aviacijai beliko galimybė skraidyti tik tomis dienomis, kai būdavo gražus oras. Atėjus rudeniu ir žiemai, pablogėjus orams, lėktuvai retai būdavo ištraukiami iš angarų. Mažai teskraidydami lakūnai turėjo daug laisvo laiko. Norint tą laiką kaip nors užimti, jiems būdavo surandamas bet koks darbas, kurį galėjo atlikti ir neturėję lakūno kvalifikacijos kariai. Todėl nuo rudens iki pavasario nė vienoje kitoje kariuomenės dalyje nebuvo tokio profesinio nedarbo kaip karo aviacijoje lakūnams²⁶⁴.

Skraidančiojo personalo komplektavimas karo aviacijoje neturėjo aiškios ir galutinės nustatytos sistemos. Kadangi pagrindinis taikos meto aviacijos darbas – gerų kadrinių lakūnų atranka ir rengimas buvo atliekamas paviršutiniškai, tai ir skraidantysis personalas buvo provizorinis. Iki tol dauguma kandidatų į skraidantįjį personalą buvo priimami be jokio pasiruošimo, pirmiausia ieškantys geresnių vietų, kai kurie svajojantys apie lakūno uniformą. Tuo pat metu idealistai, jau pažįstą ir pamėgę aviaciją, sudarė mažumą²⁶⁵.

Norint tinkamai sutvarkyti visus aviacijos reikalus, kariuomenės štabo III skyriaus nuomone, reikėjo:

1. Įsteigti aviacijos inspekciją, kaip aukščiausią aviacijos vadovybės organą, priklausomą vien nuo vyriausiosios kariuomenės vadovybės, pavedant jos kontrolei visas aviacijos rūšis.

2. Parengti aviacijos kadrų komplektavimo, mokymo, mobilizavimo, apginklavimo ir teritorijų parinkimo aerodromams planą, įtraukiant į sistemingą darbą kitas žinybas ir veikusias visuomenines organizacijas²⁶⁶.

1940 m. pradžioje savo požiūrį į mūsų aviaciją išreiškė ir kariuomenės štabo I skyrius. Jo nuomone, galimų priešų ir mūsų aviacijos pajėgumo santykis būsimajame kare nepaliktų jokių vilčių mūsų aviacijai bent kiek pasireikšti. Todėl siūlyta naikintuvų ir bombonešių visai atsisakyti, o žinias apie priešą turėtų pateikti žvalgybiniai lėktuvai. Teigta, jog mūsų sąlygomis vienintelis tokių žvalgomųjų lėktuvų pasisiekimo laidas ir ginklas nuo priešų lėktuvų – didelis jų greitis. Jie turėjo būti greitesni už mūsų galimų priešų naikintuvus ir žvalgybinius lėktuvus. Tik tokiems lėktuvams konstatuoti ar pirkti vertėjo skirti lėšas. Tačiau nors mūsų aviacijai kasmet buvo skiriamos didelės lėšos siekiant turėti ją techniškai nepasenusią, mes vis dėlto nuolat buvome techniškai toli atsilikę nuo galimų priešų aviacijos.

²⁶⁴ Kariuomenės štabo III skyriaus mobilizacijos dalies 1940 m. sumanymas ir projektai „Mūsų aviacija“, *LCVA*, f. 929, ap. 5, b. 590, l. 21–22.

²⁶⁵ Ten pat, l. 23.

²⁶⁶ Ten pat, l. 18.

Todėl I skyrius buvo tvirtos nuomonės, jog mūsų aviacija būsimejame kare įdėtų į ją lėšų negalėjo pateisinti ir ateityje nepateisintų. Jei reikalavimas pasigaminti arba įsigyti labai didelio greičio žvalgybos lėktuvų buvo neįvykdomas, tai daug verčiau reikėjo nuo aviacijos visai atsisakyti, o jai skiriamas lėšas panaudoti kitoms ginklų rūšims (priešlėktuvinei artilerijai ir kulkosvaidžiams, inžinerijai) stiprinti ir gynimosi riboms įrengti²⁶⁷.

Kariuomenės vadovybė 1940 m. pavasarį įsakė brig. gen. inž. A. Gustaičiui pertvarkyti karo aviacijos struktūrą, pritaikant ją naujai susiklosčiusioms aplinkybėms iki gegužės 27 d.²⁶⁸ Tačiau per trumpą laikotarpį iki sovietinės okupacijos pradžios nieko nebebuvo galima padaryti.

1940 m. birželio 1 d. karo aviacijoje buvo 120 lėktuvų, 123 karininkai, 1170 kareivių ir 179 tarnautojai civiliai²⁶⁹.

6. Priešlėktuvinės apsaugos rinktinė

Priešlėktuvinė artilerija buvo visai nauja ginklo rūšis Lietuvos kariuomenėje. Praeito amžiaus ketvirtojo dešimtmečio viduryje, didėjant politinei įtampai Europoje, buvo susirūpinta ir Lietuvos apsauga nuo oro puolimų. 1935 m. gegužės 6 d., įsteigus priešlėktuvinės apsaugos štabą, prasidėjo organizacinis darbas. Tų pačių metų liepos 20 d. plk. ltn. (vėliau – plk.) Povilas Babickas-Alanta buvo paskirtas priešlėktuvinės apsaugos viršininku²⁷⁰. 1939 m. vasario 7 d. plk. P. Alantą jo prašymu išleidus į atsargą, priešlėktuvinės apsaugos viršininku nuo tos pačios dienos buvo paskirtas plk. ltn. Antanas Sidabras²⁷¹. Tačiau 1940 m. balandžio 6 d. jį paskyrus priešlėktuvinės apsaugos rinktinės vadu, plk. P. Alanta buvo atšauktas iš atsargos ir vėl paskirtas priešlėktuvinės apsaugos viršininku²⁷².

Priešlėktuvinės apsaugos štabo žinioje buvo dvi sritys: aktyvioji ir pasyvioji apsauga. Aktyviąją apsaugą vykdyti buvo pavesta priešlėktuvinės apsaugos rinktinėi, ginkluotai priešlėktuviniais pabūklais su atitinkamomis pagalbinėmis priemonėmis. Pasyviosios apsaugos organizacija rūpinosi žmonių ir turto apsauga nuo priešo aviacijos puolimų ir tų puolimų pasekmių šalinimu. Tai turėjo daryti civiliniai organai, kariuomenei prižiūrint.

²⁶⁷ Kariuomenės štabo I skyriaus 1940 m. slaptas-asmenišką referavimas kariuomenės vadovybei, *LCVA*, f. 929-S, ap. 3, b. 1134, l. 38–39.

²⁶⁸ *LCVA*, f. 1323, ap. 1, b. 601, l. 6.

²⁶⁹ Karo aviacija 1940 06 01, *LCVA*, f. 929, ap. 5, b. 636, l. 4.

²⁷⁰ KAM 1935 07 20 įsakymas Nr. 49 § 10 kariuomenei, *LCVA*, f. 384, ap. 1, b. 117, l. 62.

²⁷¹ KAM 1939 02 07 įsakymas Nr. 10 § 3 kariuomenei, *LCVA*, f. 384, ap. 1, b. 134, l. 57.

²⁷² *LCVA*, f. 384, ap. 1, b. 138, l. 54–55.

1938 m. sausio 1 d. priešlėktuvinės apsaugos rinktinėje buvo 32 karininkai, 524 kareiviai ir 10 tarnautojų civilių²⁷³. Panaši sudėtis išliko ir 1939 m. pradžioje.

Komplikuojantis padėčiai Lietuvos pasienyje, kariuomenės vadas 1939 m. rugpjūčio 26 d. įsakė priešlėktuvinės rinktinės vadui Linkaičių ginklų dirbtuvėms ir sandėliams ginti skirti priešlėktuvinius ginklus, priemones ir jų tarnybą išsiųsti į paskyrimo vietą²⁷⁴. Po poros dienų įsakyta priešlėktuvinės apsaugos priemonėms organizuoti ir Tryškių ginklų sandėlių, Radviliškio įgulos kareivinių rajono bei geležinkelio stoties gynybą.

Prasidėjus Vokietijos–Lenkijos karui, priešlėktuvinės apsaugos rinktinė turėjo: 9 pusiauautomatinės 75 mm greitojo šaudymo patrankas, 28 lengvuosius artilerijos pabūklus LAP (20 mm), 60 kulkosvaidžių priešlėktuviniam šaudymui, 20 vokiškų šautuvų, 919 šautuvų „Mauzer“, 8 pistoletus „Mauzer“ (7,65 mm), 99 įvairius automatinius revolverius, vieną 7,65 mm „Browning“ revolverį, 202 revolverius „Browning“ (4 mm), 40 vokiškų karabinų (98 mm)²⁷⁵. Tačiau tokios paskirties ginklų tuo metu aiškiai nepakako.

Kariuomenės vadovybė 1939 m. vasaros pabaigoje patvirtino priešlėktuvinės motorizuotos kuopos taikos meto etatus Nr. 182, kurie turėjo pradėti veikti nuo 1939 m. rugsėjo 15 d.²⁷⁶

Jais remiantis nuo aukščiau minėtos dienos ir buvo steigiamos 1, 2, 3, 4 ir 5 priešlėktuvinės motorizuotos kuopos. Jos buvo priskirtos (ir ten dislokuotos):

- 1 kuopa – I pėstininkų divizijos štabui Panevėžyje,
- 2 kuopa – II pėstininkų divizijos štabui Kaune, Sančiuose,
- 3 kuopa – III pėstininkų divizijos štabui Šiauliuose,
- 4 kuopa – 3 pėstininkų pulko štabui Kėdainiuose,
- 5 kuopa – šarvuotųjų rinktinėi Radviliškyje²⁷⁷.

Šios kuopos buvo ginkluotos 20 mm priešlėktuviniais automatiniais pabūklais. Kuopos turėjo nuolat bendradarbiauti su aviacija ir pratintis taikyti ne tik į lėktuvų modelius, bet ir į tikruosius lėktuvus, skraidžiusius įvairiais aukščiais, skirtingais greičiais ir įvairiomis kryptimis.

²⁷³ Kariuomenės žmonių sudėties žinios 1938 01 01, *LCVA*, f. 929, ap. 3, b. 1021, l. 3.

²⁷⁴ Kariuomenės štabo viršininko div. gen. S. Pundzevičiaus 1939 08 28 slapta pranešimas Nr. 38404 priešlėktuvinės rinktinės vadui, *LCVA*, f. 3, ap. 1, b. 445, l. 65; Radviliškio įgulos veikiančios priešlėktuvinės apsaugos 08 24 slapta planas, *LCVA*, f. 828, ap. 1, b. 228, l. 11.

²⁷⁵ Priešlėktuvinės apsaugos rinktinės ginkluotė 1939 09 01, *LCVA*, f. 3, ap. 1, b. 460, l. 292.

²⁷⁶ KAM brig. gen. K. Musteikio patvirtinti slapsti priešlėktuvinės motorizuotos kuopos taikos meto etatai Nr. 182, *LCVA*, f. 1364, ap. 1, b. 613, l. 78.

²⁷⁷ KAM brig. gen. K. Musteikio 1939 09 14 slapta įsakymas Nr. 14 kariuomenei, *LCVA*, f. 511, ap. 1, b. 529, l. 50.

Dar tebevykstant lenkų–vokiečių kariniams veiksams, kariuomenės vadas brig. gen. S. Raštikis 1939 m. rugsėjo 17 d. įsakė priešlėktuvinės apsaugos viršininkui pradėti vykdyti Kauno miesto priešlėktuvinės apsaugos planą²⁷⁸. Gynybai buvo parinkta 30 pozicijų. Zenitinių baterijų vadams įsakyta organizuoti 7 ugnies taisymo ir išpėjančias sekyklas. Pats priešlėktuvinės apsaugos viršininkas vadovavo iš IV forte buvusios centrinės sekyklos²⁷⁹. Automatinių pabūklų uždavinys buvo ginti aerodromą ir aviacijos mokyklą Aukštojoje Fredoje iš vakarų ir pietų pusių.

Toliau didėjant įtampai Lietuvos pasienyje, kariuomenės vadovybė patvirtino naujus priešlėktuvinės apsaugos karo meto etatus (žr. 16 lentelę²⁸⁰).

1939 m. pabaigoje priešlėktuvinės apsaugos organizavimo ir šios rūšies ginkluotės įsigijimo klausimai buvo dažnų diskusijų objektas kariuomenės štabo skyriuose; visų pirma aiškinantis, kiek tokių ginklų reikėjo turėti ir kokios buvo galimybės juos įsigyti. III skyriaus nuomone, priešlėktuviniai pabūklai turėjo būti motorizuoti ir išskirstyti divizijų skaidiniuose bei pastoviam punktų gynimui. Jų reikėjo:

1. a) planuojamoms penkioms divizijoms, kiekvienoje po vieną kuopą iš 4 būrių, kiekviename jų po keturis 20 mm pabūklus – iš viso 80 pabūklų;

b) toms pačioms penkioms divizijoms (po vieną būrį iš keturių 40 mm pabūklų kiekvienoje) – iš viso 20 pabūklų.

2. Priešlėktuvinei rinktinei:

a) 75 mm bent 3 grupes (Kauno, Vilniaus ir Šiaulių–Radviliškio punktams) – 36 pabūklai;

b) kad būtų užpildytas ugnimi visas 75 mm pabūklų ginamas plotas, reikėjo 96 pabūklų (20 mm).

Iš viso priešlėktuvinė pabūklų su rezervu reikėjo:

20 mm – 180 vnt.,

40 mm – 26 vnt.,

75 mm – 36 vnt.²⁸¹

²⁷⁸ Kariuomenės štabo viršininko div. gen. S. Pundzevičiaus 1939 09 17 slaptašakis Nr. 38589 priešlėktuvinės apsaugos v-kui, *LCVA*, f. 1364, ap. 1, b. 655, l. 23.

²⁷⁹ Priešlėktuvinės apsaugos viršininko gen. št. plk. A. Sidabro 1939 09 17 operatyvinis įsakymas Nr. 1 priešlėktuvinės apsaugos rinktinei, *LCVA*, f. 3, ap. 1, b. 445, l. 43–44.

²⁸⁰ Lentelė sudaryta remiantis *LCVA*, f. 929, ap. 5, b. 550, l. 244–245.

²⁸¹ Kariuomenės štabo III skyriaus referavimas kariuomenės vadovybei, *LCVA*, f. 929, ap. 3, b. 1124, l. 21.

16 lentelė. Priešlėktuvinės apsaugos karo meto etatai Nr. 123 (santrauka)

Pavadinimas	Skaičius	Karininkai	Kareiviai						Arkliai
			Viršilos	Vyr. puskarininkiai	Jaun. puskarininkiai	Grandiniai	Eiliniai	Iš viso	
A. Priešlėktuvinė apsauga									
I. Priešlėktuvinės apsaugos štabas	1	10	1	16	18	18	34	87	4
II. Teritorijos sekimo tinklas	1	20	–	3	20	239	754	1016	20
B. Priešlėktuvinės apsaugos rinktinė									
I. Priešlėktuvinės rinktinės apsaugos štabas	1	9	3	11	7	6	5	32	–
II. Zenitinė artilerijos grupė	1	15	3	67	203	175	251	707	12
III. Sunkiųjų priemonių batalionas	1	13	3	25	124	179	230	561	12
IV. Prožektorių grupė	1	5	4	96	129	133	163	525	8
V. Neveikiamosios apsaugos kuopa	1	4	1	15	17	36	94	163	4
VI. Ginklų ir automobilių taisymo dirbtuvės	1	2	4	8	8	–	–	20	–
VII. Ūkio kuopa	1	1	1	10	19	16	16	62	10
Iš viso priešlėktuvinėje apsaugoje		79	20	251	545	802	1555	3173	70

Paskutinėmis Lietuvos sąlyginės nepriklausomybės dienomis kariuomenė buvo papildoma naujais priešlėktuvinės ir prieššarvinės apsaugos ginklais, kuriems aptarnauti reikėjo ir atitinkamo skaičiaus karininkų. Pažymėtina, kad tuo metu kariuomenėje trūko nemažai žemesnių laipsnių karininkų. Tai neigiamai atsiliepė rikiuotės dalių tinkamam paruošimui ir mažino kariuomenės pajėgumą.

Kariuomenės vadovybė, atsižvelgdama į tai, jog pagal tuo metu galiojančius įstatymus kariuomenės papildymas karininkais būtų labai užsitęsęs, o esant tuometiniams tarptautiniams santykiams būtų pavojinga bei klaidinga

laukti, 1940 m. birželio 5 d. kreipėsi į ministrą pirmininką A. Merkį prašydamą pašalinti minėtą trūkumą kaip galima greičiau kitu būdu. Tinkamiausias būdas buvo priimti į tikrąją tarnybą jaunesnius atsargos karininkus. Tuo tikslu kariuomenės vadovybė pasiuntė ministrui pirmininkui atsargos jaunesniųjų leitenantų kursų įstatymo projektą ir prašė jį pateikti Ministrų Tarybai aprobuoti ir suteikti įstatymo galią²⁸².

Tą pačią dieną kariuomenės vadas įsakė I–III pėstininkų divizijų, 3-iojo ir 4-ojo pėstininkų pulkų vadams, karo technikos, kavalerijos, karo aviacijos ir priešlėktuvinės apsaugos viršininkams neatidėliojant sutvarkyti įgulų bei dalių priešlėktuvinės apsaugos planus taip, kad pavojaus bei mobilizacijos metu būtų išstatytas didžiausias ugnies priemonių skaičius, paimant transformuotus sunkiuosius kulkosvaidžius, lengvuosius artilerijos pabūklus ir kitus iš neličiamos atsargos, ir būtų panaudoti artilerijos dalinių lengvieji kulkosvaidžiai, pritaikyti šaudyti į lėktuvus. Kiek leido operatyvios direktyvos, priešlėktuvinei apsaugai turėjo būti panaudoti ir *Oerlikon* automatiniai pabūklai.

Aukščiau minėtų dalių ir tarnybų vadai iki 1940 m. liepos 1 d. turėjo pranešti kariuomenės štabo I skyriui, koks ugnies priemonių skaičius ir iš kurios kariuomenės dalies kiekvienoje įguloje bus išstatytas priešlėktuvinei apsaugai²⁸³.

Tačiau visų šių pasiūlymų bei nurodymų įvykdymą suardė po keleto dienų prasidėjusi sovietinė okupacija.

7. Ginklavimo valdyba

Ginklavimo tarnybos uždavinys buvo parūpinti kariuomenei ginklų, šaudmenų, sprogstamųjų medžiagų, rūpintis jų taisymu, tinkamu sandėliavimu, gamyba ir kitais su ginklavimusi susijusiais reikalais.

Nuo 20 a. ketvirtojo dešimtmečio vidurio buvo dedamos didelės pastangos plačiau išvystyti savo karo pramonę, kad būtų galima daugiau ginklavimo reikmenų pasigaminti savajame krašte ir mažiau jų importuoti iš užsienio. Ne paslaptis, kad ginklavimo reikmenys buvo tokios prekės, kurių įsigyti užsienyje, ypač prasidėjusio karo metu, buvo labai sudėtinga ir priklausė ne vien nuo krašto finansinio pajėgumo, bet nemažai nuo politinių bei kitų sąlygų.

²⁸² KAM brig. gen. K. Musteikio 1940 06 05 raštas Nr. 14046 Ministrui pirmininkui, *LČVA*, f. 929, ap. 5, b. 615, l. 76–77.

²⁸³ Kariuomenės štabo viršininko div. gen. S. Pundzevičiaus 1940 06 05 slaptas-asmeniškasis raštas Nr. 832 minėtų kariuomenės dalių ir tarnybų viršininkams, *LČVA*, f. 511, ap. 1, b. 502, l. 101.

Kariuomenei išlaikyti ir jai apginkluoti buvo skiriamas Krašto apsaugos ministerijos biudžetas arba, teisingiau sakant, išlaidų sąmata. Paprastai biudžetas suprantamas kaip pajamų–išlaidų pusiausvyra, bet Krašto apsaugos ministerijos biudžetą sudarė daugiausia išlaidos, nes pajamos sudarė labai mažą procentą ir todėl valstybės biudžete turėjo mažą reikšmę. Ginklavimo valdyba, būdama vyriausiasis organas, techniškai vykdęs visos kariuomenės apginklavimą, valstybės biudžete, o ypač Krašto apsaugos ministerijos išlaidų sąmatoje, užėmė labai svarbią poziciją. Galima sakyti, kad Ginklavimo valdybos veikla priklausė nuo kariuomenės ginklavimui skiriamų pinigų sumos dydžio. Todėl pačią Ginklavimo valdybos struktūrą teko derinti prie sąmatos dydžio. Sąmatinės išlaidų sumos buvo skirstomos į dvi dalis: paprastąsias ir nepaprastąsias. Paprastosios išlaidos buvo naudojamos kasdieniniams einamiesiems reikalams ir jų dydis staigiai nešokinėjo, dažnai kelerius metus nesikeisdavo. Nepaprastosios išlaidos, kaip jau pats pavadinimas sako, buvo naudojamos nepaprastoms, vienkartinėms išlaidoms, kurios dažniausiai kasmet nesikartoja. Šios sąmatos dydis priklausė nuo politinių, reorganizacinių, ekonominių ir kitokių veiksnių bei užsibrėžtų vyriausybės planų vykdymo. Aptariamuoju laikotarpiu, kaip minėjome anksčiau, dar galiojo 1935 m. sausio pradžioje Valstybės gynimo tarybos posėdyje priimtas nutarimas, kuriuo remiantis Krašto apsaugos ministerijos nepaprastosioms išlaidoms išskirti 175 mln. litų buvo išdėstyti septyneriems metams, skiriant kasmet po 25 mln. litų.

Kariuomenėje Ginklavimo valdyba buvo pavaldi kariuomenės tiekimo viršininkui. Ją administravo viršininkas, kuriuo dar nuo 1936 m. lapkričio 23 d. buvo plk. lt. (vėliau – plk.) dr. Pranas Lesauskis²⁸⁴. Tai buvo labai išsilavinęs karininkas, gerai mokėjęs daug užsienio kalbų. Jo padėjėjas buvo plk. dr. Juozas Vėbra.

Ginklavimo valdybos veikla buvo labai plati ir specializuota. Ją sudarė 4 svarbiausi skyriai: I – bendrasis, II – studijų, III – tyrimų laboratorija ir IV – gamybos. Šie skyriai susidėjo iš daugybės atskirų smulkesnių dalių.

1938 m. sausio 1 d. Ginklavimo valdyboje buvo 81 karininkas, 179 kareiviai ir 257 tarnautojai civiliai²⁸⁵. Panaši padėtis sudėties atžvilgiu buvo ir 1939 m. pradžioje.

Pažymėtina, jog iki 1935 m. kariuomenė ginkluojama labai nepastoviai, ginklų modelių ir kalibrų buvo gausybė. Po to užsimota iš esmės ginklus suvienodinti. Norint paspartinti naujų ginklų pristatymą, dalis jų buvo užsakyta Belgijoje, F. N. dirbtuvėse, o kita dalis – Čekoslovakijoje. Belgijoje

²⁸⁴ KAM 1936 11 23 įsakymas Nr. 74 § 1 kariuomenei, *LČVA*, f. 384, ap. 1, b. 122, l. 190.

²⁸⁵ Kariuomenės žmonių sudėties žinios 1938 01 01, *LČVA*, f. 929, ap. 3, b. 1021, l. 3.

buvo užsakyta 20 000 vnt. naujų pokarinio modelio sutrumpintų „Mauzer“ šautuvų su 20 mln. šovinių, 3000 vnt. 9 mm „Brauning“ pistoletų ir 50 vnt. „Brauning“ aviacijos kulkosvaidžių. Be to, Belgijoje dar buvo pirkti atnaujinti vokiečių 0.8 sunkieji kulkosvaidžiai. Čekijoje, Č. Z. dirbtuvėse, buvo pirkti 10 000 vnt. naujo modelio „Mauzer“ šautuvų ir nauja partija (600 vnt.) ČZ 26 lengvųjų kulkosvaidžių²⁸⁶.

1938 m. kovo 29 d. ministrų kabineto posėdyje šveicarų firmai „Werkzeugmaschinen fabrik Oerlikon“ buvo išskirta 626 388 šveicarų frankai 20 mm automatiniais pabūklams pristatyti, o prancūzų firmai „Office Francais d'Exportation de Material Aeronautique“ – 149 229 Anglijos svarai sterlingų lėktuvams pagaminti²⁸⁷. Tų pačių metų rugpjūčio 18 d. posėdyje vyriausybė išskyrė 239 400 Anglijos svarų sterlingų 105 mm pabūklams su amunicija pirkti²⁸⁸.

1938 m. Vokietijoje, „Bersenwerke“ firmoje, buvo užsakyta nauja partija (150 vnt.) 20 mm automatinių pabūklų su šoviniais ir licenzijomis gaminti Lietuvoje šovinius ir pabūklų vamzdžius. Šie pabūklai buvo pritaikyti motorizuotai traukai ir buvo skiriami priešlėktuvinei rinktinei ir aviacijos aerodromų apsaugai. Nors netrukus prasidėjo karas su lenkais, vokiečiai sutartį įvykdė ir 1939 m. pabūklus pristatė į Lietuvą²⁸⁹.

Tačiau tai buvo tik kariuomenės perginklavimo moderniais ginklais pradžia. Ginklavimo viršininko plk. dr. P. Lesauskio slaptais duomenimis, 1939 m. gegužės pradžioje (lenkų–vokiečių karo išvakarėse) Lietuvos kariuomenės perginklavimui trūko:

1. Sunkiųjų kulkosvaidžių – 1500 vnt.
2. Lengvųjų kulkosvaidžių – 1000 vnt.
3. Prieštankinių šautuvų – 2500 vnt.
4. Prieštankinių šovinių – 1250000 vnt.
5. Automatinių pistoletų kulkosvaidžių – 2500 vnt.
6. Automatinių pistoletų kulkosvaidžių šovinių – 15000000 vnt.
7. 75 mm patrankų (arba 105 mm haubicų) – 80 vnt.
8. 20 mm priešlėktuvinių pabūklų – 50 vnt.
9. jiems šovinių – 100000 vnt.,
priekabų jiems vežti – 200 vnt.

²⁸⁶ Plk. inž. Stasys Birutis, Lietuvos kariuomenės ginklavimasis, *Karys*, Niujorkas, 1991, Nr. 5, p. 260.

²⁸⁷ Ministrų kabineto 1938 03 29 posėdis, p. IX „Krašto apsaugos ministerijos pirkinų klausimas“, *LCVA*, f. 923, ap. 1, b. 1025, l. 55.

²⁸⁸ Ministrų tarybos 1938 08 18 posėdis, p. III „Sunkiosios artilerijos klausimas“, *LCVA*, f. 923, ap. 1, b. 1025, l. 128.

²⁸⁹ Plk. inž. Stasys Birutis, Lietuvos kariuomenės ginklavimasis, *Karys*, 1991, Nr. 5, p. 261.

10. 75 mm priešlėktuvinių pabūklų – 25 vnt.,
jiems amunicijos – 7500 vnt.,
klausytuvų – 25 vnt.,
prožektorių – 25 vnt.
11. Šautuvų – 50 000 vnt.,
12. Pistoletų – 20 000 vnt.,
jiems šovinių – 200 000 vnt.
13. 155 mm haubicų – 50 vnt.,
šovinių – 15000 vnt.
14. Traktorių sunkiajai priešlėktuvinei artilerijai – 115 vnt.
15. Traktorių prožektoriams ir klausytuvams – 70 vnt.
16. Sunkvežimių artilerijai – 250 vnt.

Tokiai ginkluotei įsigyti reikėjo maždaug 103 640 000 litų²⁹⁰.

Aukščiau išvardytos būtinos ginkluotės kiekis ir jai įsigyti reikalingų lėšų mastas rodo, jog: pirma, per visą ikitolinį nepriklausomos Lietuvos gyvavimo laikotarpį šioje srityje nebuvo kryptingos, sistemingos veiklos ir, antra, pasikeitusiomis politinėmis bei ekonominėmis sąlygomis (sovietinių įgulų įsikūrimas krašte, atsiradęs netikrumas ir baimė tautoje, naujų lėšų skyrimas atgautam Vilniui ir jo kraštui ir kt.) reikalavo visus susispausti ir taupyti lėšas kritiškam atvejui. O tokiam atvejui skirti stambias lėšas ginkluotei galimybių jau nebuvo.

Tačiau pasirengimas galimam prieš užpuolimui nesustojo. Dar 1939 m. rugsėjo 17 d. Ginklavimo valdyba perėjo prie karo meto etatų Nr. 74 2-ojo varianto (žr. 17 lentelę²⁹¹).

Labai suaktyvėjo tyrimų laboratorijos veikla. Ji apėmė įvairias mokslo ir technologijos sritis: balistiką, metalurgiją, mechaniką, optiką, ginklų bei šaudmenų technologiją, sprogstamąsias medžiagas, organinę, neorganinę ir analizinę chemiją, mikrobiologiją ir bakteriologiją. Tyrimų laboratorijos pagrindinis tikslas buvo aptarnauti Lietuvos ginklų pramonę. Tačiau tyrimų laboratorija sprendė ir privačios pramonės problemas. Tyrimų laboratorijos personalas nustatydavo jai technines sąlygas ir dažnai kontroliuodavo jų priėmimą. Tyrimų laboratorijos personalas efektyviai prisidėjo prie ginklų dirbtuvių įkūrimo Linkaičiuose. Buvo tikimasi, kad per keliolika metų tyrimų laboratorija taps pajėgia ir svarbia mokslo institucija. Tačiau sovietų antplūdis šias viltis nutraukė pačioje užuomazgoje.

²⁹⁰ Ginklavimo valdybos viršininko plk. dr. P. Lesauskio slaptas kariuomenei trūkstamo ginklavimo turto sąrašas, įteiktas asmeniškai kariuomenės vadovybei 1939 05 02, *LCVA*, f. 1, ap. 1, b. 509, l. 14.

²⁹¹ Lentelė sudaryta remiantis *LCVA*, f. 929, ap. 5, b. 550, l. 256.

17 lentelė. Ginklavimo valdybos karo meto etatai Nr. 74 (2-as variantas) (santrauka)

Pavadinimas	Skaitčius	Karininkai	Kareiviai						Civiliai	Arkliai
			Viršilos	Vyr. puskarininkai	Jaun. puskarininkai	Grandiniai	Eiliniai	Iš viso		
I. Bendrasis skyrius	1	36	7	51	84	122	483	747	29	42
II. Studijų skyrius	1	18	–	2	2	–	–	4	5	–
III. Tyrimų laboratorija	1	20	1	2	5	–	3	11	55	–
IV. Gamybos skyrius	1	35	3	27	18	–	12	60	126	–
Iš viso Ginklavimo valdyboje		109	11	82	109	122	498	822	215	42

Reikšmingus darbus ginklavimosi srityje vykdė ir artilerijos dirbtuvės Kaune. Jų medžio skyriuje buvo serijomis gaminamos įvairių transporto priemonių dalys. Naujos įsigytos universalios mašinos gamino ginklų atsargines dalis, šautuvų ir kulkosvaidžių vamzdžius, rankenas rankinėms granatoms ir manevrinių šovinių medines kulkas. Rankinių ginklų skyriuje buvo įrengtas metalinių dalių juodinimas (parkerizacija). Visi pataisyti ginklai buvo tikrinami kalibrais ir išaudomi V forte įrengtoje šaudykloje. Artilerijos pabūklams įsigyti specialūs prietaisai sudėvėtas mechanizmų dalis pakeisdavo naujomis, pagamintomis dirbtuvių mechaniniame skyriuje. Pabūklams išaudyti buvo įrengta šaudykla Eiguliuose. Transporto priemonių skyrius montavo kituose skyriuose pagamintus gurguolės vežimus, kulkosvaidžių, šovinių, technikos turto dviračius ir karo virtuves. V forto dirbtuvėse buvo taisomi sugedę šoviniai, gaminami parako užtaisai sviediniams, manevriniai šoviniai šautuvams ir kulkosvaidžiams. Automatinės mašinos surinkdavo pirktus užsienyje šovinių elementus, kulkas, tūteles, kapsules ir paraką į šovinius. Šoviniams tikrinti V forte buvo įrengta balistinė šaudykla. V forto darbams vadovavo plk. ltn. inž. Mečys Kareiva²⁹².

Tačiau bene prie pačios didžiausios technologinės pažangos tarpukario Lietuvoje priskirtinos lietuvių inžinierių suorganizuotos ir vadovautos ginklų dirbtuvės Linkaičiuose. Jos dar 1936 m. buvo pradėtos statyti 200 ha žemės

²⁹² Plk. inž. Stasys Birutis, Lietuvos kariuomenės ginklavimasis, *Karys*, 1991, Nr. 5, p. 308–309.

plote Karčemų kaime, netoli Linkaičių geležinkelio stoties, 7 km į pietryčius nuo Radviliškio. Visas dirbtuvių plotas buvo suskirstytas į keturis rajonus. Šiose dirbtuvėse buvo gaminami šautuvų ir kulkosvaidžių vamzdžiai ir šoviniai, 20 mm šoviniai, artilerijos sviediniai, rankinės granatos, prieštankinės minos, dujokaukės, sprogstamosios medžiagos, įrankiai ir kt.

Į Linkaičių dirbtuves buvo įdėtas stambus kapitalas, kuris, deja, per labai trumpą laiką negalėjo pilnai amortizuotis. Tačiau valstybei jos turėjo didelės reikšmės: 1) sumažino priklausomybę nuo tiekimų iš užsienio; 2) žaliavai pirkti užsienyje buvo išleidžiama ne daugiau kaip 10 proc. pagamintų gaminių kainos; 3) dirbtuvėse gavo darbo 1000 darbininkų; 4) nauji moderniški įrengimai ir precizinis darbas žymiai pakėlė dirbtuvių darbininkų kvalifikaciją ir kt. Deja, tai tęsėsi neilgai.

Sovietinių karinių įgulų atsiradimas, jų nuolatiniai reikalavimai ir aki-vaizdus savavaliavimas, iš vienos pusės, ir tolesnis karo veiksmų plėtojimas Europoje, iš kitos, kėlė vis didesnę grėsmę Lietuvos nepriklausomybei. Tas didėjantis pavojus vertė Lietuvos vyriausybę ir kariuomenės vadovybę svarstyti galimo pasipriešinimo būdus ir priemones, pirmiausia stiprinant ginkluotųjų pajėgų apginklavimą. Visi tokie klausimai ne kartą buvo svarstyti Valstybės gynimo taryboje, vyriausybėje bei prezidentūroje. Vienas iš tokių pasitarimų ginklavimo reikalu 1940 m. kovo 29 d. įvyko pas Respublikos prezidentą A. Smetoną, dalyvaujant ministrui pirmininkui A. Merkiui, finansų ministrui inž. E. Galvanauskui, krašto apsaugos ministrui brig. gen. K. Musteikiui, l. e. kariuomenės vado p. div. gen. V. Vitkauskui. Šis pasitarimas buvo rengiamojo pobūdžio prieš įvyksiant Valstybės gynimo tarybos posėdžiui. Pranešimą ginklavimo klausimu padarė div. gen. V. Vitkauskas.

Pasitarimo dalyviams priminęs, jog iki 1935 m. patvirtinto septynerių metų plano kariuomenei apginkluoti lėšos buvo skiriamos tik mažiems pirkiniams ir senų ginklų remontui, jis teigė, jog buvusių vyriausybių ir kariuomenės vadovų bendra klaida buvo per daugelį metų tenkintis lėšomis tik kariuomenės pragyvenimui, o kai kuriose kitose srityse jos buvo išleistos mažai naudingoms, o kartais net labai kritikuotinoms statyboms (bankų ir kt. statinių). Todėl kariuomenė ginkluotės srityje nieko nepaveldėjusi arba tas paveldėjimas buvęs labai menkas. Pasak div. gen. V. Vitkausko, septynerių metų planas buvo sudarytas irgi turint galvoje toli gražu dar nemodernios kariuomenės reikalavimus – norėta tik užkamšyti pačias didžiausias spragas. Minėto plano (175 mln. litų – *V. L.*) pagrindinis tikslas buvęs ne šios sumos ir jos atskirų pozicijų sunaudojimas ginklavimui (nepaisant kiek ko pavyks įsigyti), bet tam tikro būtinai reikalingų ginklų ir kito karinio turto kiekio įsigijimas, tikintis, jog kainos už juos mažai tesvyruosiančios. Tačiau kainos

sparčiai didėjo. Ginklų kainas ir jų užsakymo galimumus veikė net tokie pasaulio įvykiai, kurie kitų sričių visai nepalietė (pvz., kinų–japonų, ispanų ir net italų–etiopų karai). Aptariamuoju laikotarpiu ginklavimas pabrango net 30–50 proc. Tokiu būdu per penkerius praėjusius metus toli gražu neįsigyta tiek ginklų ir kito karinio turto, kiek jo reikėjo ir kiek buvo tikėtasi.

Tuo metu būsimojo karo galimybė ir kartu būtinybė didinti ginklavimosi tempą, lyginant su 1935–1938 metais, smarkiai padidėjo²⁹³. Vien dėl kainų padidėjimo (dėl ko ir valstybės biudžetas buvo labai padidintas) ginklavimui (pagal minėtą 7-erių metų planą) jau reikėjo kasmet gauti ne 25 mln., o 33 mln. litų.

Tačiau ypatingojoje sąmatoje (kartu su ginklavimo fondo ir specialiosios sąskaitos pinigais) tuo metu iš viso tebuvo 26,4 mln. litų. Iškilo klausimas, kam ši suma turėtų būti išleista ir ar galimi nauji ginklų užsakymai, kurių taip reikėjo ir apie kuriuos daugeliu atveju buvo kalbėta. Div. gen. V. Vitkausko teigimu, buvo dar ir būtinosios išlaidos – skolos Linkaičių dirbtuvėms, Ginklavimo valdybai už ankstesnius užsakymus, Karo technikos valdybai ir kt., kurios siekė 19,5 mln. litų. Jas apmokėjus, naujiems ginklų, aviacijos ir techniško turto pirkimams teliko apie 7 mln. litų²⁹⁴.

Div. gen. V. Vitkausko teigimu, naujiems reikalingiems ginklams ir kt. turtui, be kurio būtų buvęs nusikaltimas vesti kariuomenę į kautynių lauką, įsigyti reikėjo mažiausiai 13 mln. litų²⁹⁵.

Diskusijoje dalyvavęs finansų ministras inž. E. Galvanauskas teigė, jog didelių lėšų skyrimas ginklams įsigyti padidintų infliaciją, sukeltų valstybės ūkio krizę ir siūlė, jo neardant, tenkintis ypatingąja sąmata. Respublikos prezidentas A. Smetona, visiškai pritardamas reikalui sustiprinti ginklavimą, iš vienos pusės, ir norui saugotis ūkinės krizės, iš kitos, siūlė ieškoti būdų, kaip suderinti abu reikalus. Krašto apsaugos ministras brig. gen. K. Musteikis su div. gen. V. Vitkausku teigė, jog tam tikrai sumai visgi reikėtų rizikuoti, perkant taip reikalingus ginklus, nes priešingu atveju galima susilaukti dvigubo nepasitenkinimo: gamintojų, kad už savo gaminius nekompensuojama naudingais daiktais, ir kariuomenės, kad jai gali tekti kautis be pačių reikalingiausių ginklų.

Baigiant pasitarimą, prieita prie išvados, jog kol nepaiškės Lietuvos banko paskolos ir kitų papildomai prašomų lėšų klausimai, naujiems ginklų pirkimams galima angažuočiai tuo metu tik jau patikimai disponuotinomis lėšomis²⁹⁶.

²⁹³ Div. gen. V. Vitkausko pranešimas (pro memoria) ginklavimo reikalu pasitarime pas Respublikos Prezidentą 1940 03 29, *LCA*, f. 1, ap. 1, b. 541, l. 65.

²⁹⁴ Ten pat, l. 64.

²⁹⁵ Ten pat, l. 63.

²⁹⁶ Ten pat, l. 62.

1940 m. pavasarį dėl užsitęsusių ir išsiplėtusių pasaulinio karo ginklų pirkimas vakaruose vokiečių buvo užblokuotas. Vieninteliai jų tiekėjai galėjo būti tik Vokietija ir Sovietų Sąjunga. Rūpinantis panaudoti Krašto apsaugos ministerijos ypatingosios sąmatos lėšas paaiškėjo, jog mūsų prekyba su vokiečiais galinti baigtis jų negražintinu Lietuvai išskolinimu. Vokiečiai pretendavo gauti iš Lietuvos didžiąją prekių dalį, o iš savo pusės jų siūlė tik tiek, kad per metus mūsų nenaudai būtų susidaręs 50 mln. litų (ar net didesnis) kompensacinis skirtumas. Ši suma galėjo „užšalti“ ar net visai prapulti be jokios naudos (priklausomai nuo to, kaip ir kam seksis tolesni karo veiksmai).

Tuo metu kariuomenės štabo IV skyriaus apskaičiavimu, Lietuvos kariuomenei tuo metu dar buvo reikalinga įvairių ginklų ir kito karinio turto daugiau negu už 150 mln. litų. Norėta įsigyti 37 prancūzų 75 mm 1897 m. patrankas, 40 prancūzų 155 mm 1917 m. haubicų, 170 81,4 mm minosvaidžių, 110 prieššarvinių 20 mm pabūklų (*Oerlikon*), 225 prieššarvinius 45 mm arba 47 mm pabūklus, 220 priešlėktuvinių 20 mm pabūklų (BSW), 84 priešlėktuvinius 40 mm pabūklus, 12 priešlėktuvinių 75 mm pabūklų, 500–600 granatsvaidžių, 20 000 šautuvų „Mauzer“, 500–600 prieššarvinių šautuvų, 100 000 prieštankinių minų, 500 sunkiųjų kulkosvaidžių, 500 lengvųjų kulkosvaidžių, 20 tankų, 10 000 pistoletų, 30 naikintuvų, 24 atakos lėktuvus, 600 triašių 3–4 t priekabų, 50 vilkikų (traktorių) ir kt. kariško turto²⁹⁷.

Sprendžiant šiuos klausimus, susidurta su daugybe nežinomųjų. Perspektyvos buvo labai miglotos. Net ir ryžtantis ginklus pirkti, nepasitikėta tokia sėkme, nes prekyba ginklais tuo metu buvo visai pakrikusi: neturėta nei aiškių rinkų, nei bent kiek pastovesnių kainų, nei patikimų sutarčių. Todėl visi šie reikalai buvo itin sunkiai sprendžiami ir visai pagrįstai užsitęsę.

1940 m. balandžio 30 d. ministro pirmininko A. Merkio kabinete, dalyvaujant finansų ir krašto apsaugos ministrams, kariuomenės vadui, kariuomenės tiekimo ir karo aviacijos viršininkams, dar kartą svarstytas Krašto apsaugos ministerijos pasiūlymas leisti jai pirkti Sovietų Sąjungoje karinių medžiagų už bendrą 21 mln. litų sumą, išdėstant ir atsiskaitant 1940–1942 m. laikotarpiu, mokant kasmet po 7 mln. litų iš Krašto apsaugos ministerijos minėtų metų sąmatos. Tuo atveju, jei šiam sandėriui realizuoti Sovietų vyriausybė pareikalautų dar 1940 m. sumokėti iki 11 mln. litų, siūlyta sutikti ir tam mokėjimui padengti suteikti Krašto apsaugos ministerijai papildomą 4 mln. litų avansinį kreditą 1941 m. nepaprastosios sąmatos sąskaiton.

Ministrui pirmininkui A. Merkiui tokiems pasiūlymams pritarus, buvo nurodyta karo aviacijos viršininkui brig. gen. A. Gustaičiui ir ginklavimo vir-

²⁹⁷ Kariuomenės štabo IV skyriaus viršininko gen. št. plk. Br. Gertaus 1940 05 18 slapta referavimas kariuomenės vadovybei, *LCA*, f. 1, ap. 1, b. 541, l. 66–67.

šininkui plk. dr. P. Lesauskiui neatidėliojant vykti į Sovietų Sąjungą ginklų pirkimo sutarčiai parengti²⁹⁸.

Tačiau 1940 m. birželio tragiški įvykiai šio reikalo sprendimą pakreipė sovietams norima kryptimi.

Išvados

1. Nuo 20 a. ketvirtojo dešimtmečio vidurio sparčiai artėjanti naujojo karo grėsmė Europoje, o netrukus ir pakitusių sąlygomis vienas po kito sekę 5 ultimatumai Lietuvos politinei vadovybei vertė ir kariuomenės uždavinius sparčiai priderinti prie bendrųjų ir aukštųjų visos tautos uždavinių.

2. Dėl sparčiai kintančių geopolitinių, techninių, moralinių, ekonominių, kultūrinių bei tautinių veiksnių kaimyninėse šalyse neišvengiamai turėjo keistis ir Lietuvos kariuomenės struktūra ir kartu jos dislokacija. Tačiau Lietuvoje aptariamuoju laikotarpiu neįvyko jokie esminio kariuomenės reorganizavimo, o buvo einama tik jau anksčiau pasirinktos organizacijos tolesnio tobulinimo keliu, laikantis koncepcijos: gintis ruošama visa tauta, o formuojami specialūs, judrūs, gerai ginkluoti, didelės smogiamosios jėgos motomechanizuoti daliniai reikalingi tik tiek, kiek jie susiję su gynyba ir mobilizacijos priedanga.

3. Vokiečių–lenkų karo pamokos mūsų karinei vadovybei parodė, jog tuometinės Lietuvos pėstininkų divizijos (labai nepaslankios, mažai aprūpintos prieššarviniais ir priešlėktuviniais ginklais, sunkiaisiais kulkosvaidžiais, artilerija, autotransportu ir kt.) manevriniam karui prieš bet kurią priešą netiko (maža iš jų naudos ir daug rūpesčių, susijusių su jų aprūpinimu bei vadovavimu). Kariuomenės štabe susiformavo nuomonė: mažinti jų skaičių ir mobilizuoti 3–4 visavertes, modernias pėstininkų divizijas, gausiai aprūpintas ginamaisiais ginklais, o sutaupytas lėšas panaudoti patvariems fortifikaciniams įrenginiams.

4. Aptariamuoju laikotarpiu mūsų kavalerija, kaip ginklo rūšis, nei pasirengimu, nei apginklavimu, nei taktika būtų negalėjusi kovoti su priešu moderniąja kavalerija – šarvuočiais. Susidūrusi su priešu šarvuočiais ir aviacija, ji būtų išblaškyta, kaip kad lenkų kavalerija kovų su vokiečiais metu (pastarieji Antrajame pasauliniame kare kavalerijos beveik išvis neturėjo – *V.L.*). Nenormali padėtis Lietuvos kavalerijoje susiklostė dėl jos vadovybės nesugebėjimo prisitaikyti prie kintančių sąlygų ir „užkietėjusio“ laikymosi senosios mokymo rutinos bei senųjų kavalerijos tradicijų.

²⁹⁸ Kariuomenės tiekimo viršininko div. gen. Z. Gerulaičio 1940 04 30 slaptas-asmeniškasis pro memoria, *LČVA*, f. 1, ap. 1, b. 541, l. 69.

Vykdydama kariuomenės vadovybės nurodymus, mūsų kavalerija jai skirtus priedangos veiksmus turėjo grįžti ne tiek ugnies jėga ir manevru, kiek plačiu mastu vykdytinomis priešui kliūtimis ir suardymais bei jų gynimu.

5. Nuo 20 a. ketvirtojo dešimtmečio vidurio sparčiai tobulėjant ir gausėjant karo technikai Europos šalyse, Lietuvos karinė vadovybė, rūpindamasi šia ginklų rūšimi, taip pat siekė techniškos kariuomenės turėti tiek ir tokios, kuri atitiktų bendrą ginkluotųjų pajėgų skaičių, jų uždavinius, veikimo sąlygas, valstybės ekonominį pajėgumą, o jos struktūra būtų labai lanksti ir taip pat atitiktų visos kariuomenės organizavimą bei jos veikimo taktiką.

Karo technikos vadovybės veiklą sunkino ta aplinkybė, jog jai teko koordinuoti įvairių karo technikos dalių bei įstaigų (I ir II inžinerijos bei ryšių batalionų, auto- ir šarvuočių rinktinių bei mokomojo karo laivo „Prezidentas Smetona“) veiklą. Pastaruosius prižiūrėjo labai įvairūs technikos specialistai; jų mokymas sunkus ir brangus, skirtingi mokymo planai bei programos, kuriuos, atsižvelgiant į įsigyjamas naujas modernias technikos priemones bei įvykusius pokyčius kaimyninių šalių karyboje, tekdavo dažnai peržiūrėti, tobulinti ar net keisti. Toks labai skirtingų pareigų, kurios beveik nieko bendro neturėjo, išskyrus žodį „technika“, patikėjimas vienam asmeniui buvo visiškai neracionalus. Daugeliu atvejų karo technikos viršininkas dirbo tik tarpininko darbą arba tą, kurį privalėjo atlikti pats kariuomenės štabas arba atitinkamų ginklo ar tarnybų vadai bei viršininkai. Kadangi tokioms pareigoms žmogaus parengti praktiškai nebuvo galima ir jo darbas negalėjo būti gerai atliktas, kariuomenės štabas buvo parengęs planą technikos viršininko pareigybę panaikinti, inžinerijos, ryšių ir transporto tarnybų viršininkus perduodant tiesioginę kariuomenės vado valdžion, o šarvuočių rinktinę pavaddant vienam iš pėstininkų divizijos vadų.

Ši kariuomenės vadovybės sumanymą įvykdyti sutrukdė sovietinė okupacija.

6. Nepriklausomos Lietuvos gyvavimo laikotarpiu karo aviacija buvo viena iš populiariausių ginklo rūšių tiek kariuomenėje, tiek visuomenėje. Ją ypač išgarsino žymaus konstruktoriaus, pelniusio šlovę ne tik Lietuvoje, bet plačiai žinomo ir užsienyje, brig. gen. inž. A. Gustaičio sukurti naujų modelių lėktuvai. Jam vadovaujant, nemažai buvo nuveikta aukštos kvalifikacijos lakūnų rengimo ir materialinės-techninės bazės modernizavimo kryptimi.

Tačiau šie mažos, ekonomiškai silpnos valstybės aviacijos pasiekimai negalėjo prilygti agresyviai nusiteikusių stiprių kaimyninių valstybių karinėms oro pajėgoms. Net gana imponantiškos lenkų aviacijos jėgos pasirodė bejėgės prieš didelės persvaros vokiečių aviaciją ir dėtų į jas vilčių visai nepateisino.

Lietuvos kariuomenės vadovybė, siekdama turėti techniškai nepasenusią karo aviaciją, kasmet jai skyrė palyginti dideles lėšas, tačiau ši vis dėlto šiuo požiūriu techniškai buvo toli atsilikusi nuo galimų priešų aviacijos ir būsimajame kare bent kiek būtų negalėjusi pasireikšti. Neatsitiktinai todėl, neįstengiant pasigaminti arba įsigyti labai didelio greičio žvalgybos lėktuvų, kariuomenės štabe net buvo siūlymų verčiau aviacijos visai atsisakyti, o skiriamas jai lėšas sunaudoti kitoms ginklų rūšims (priešlėktuvinei artilerijai ir kulkosvaidžiams, inžinerijai) stiprinti ir gynimosi riboms įrengti.

7. 20 a. ketvirtojo dešimtmečio pabaigoje, susirūpinus galimu oro pavojumi, sustiprėjo dėmesys neseniai sukurtai naujai ginklo rūšiai – priešlėktuvinei artilerijai. Jos sudėtyje suformuotos priešlėktuvinės apsaugos rinktinės uždavinys buvo turėtomis apsaugos priemonėmis, koordinuojant savo veiksmus su karo aviacija, užtikrinti pagrindinių karinių objektų, geležinkelio mazgų, administracinių centrų ir pan. gynybą.

Formavimosi pradžioje buvusi menkai ginkluota bei techniškai aprūpinta ši rinktinė per trumpą laiką įstengė pasipildyti naujais priešlėktuviniais ginklais, sustiprėjo ir buvo pasiryžusi ginti kraštą nuo galimų priešų pasikėsinių.

8. Kariuomenės jėgą ir sėkmę lemia du pagrindiniai veiksniai – žmogus ir ginklai. Šiuo atveju žmogiškąjį veiksnių sąlygiškai palikdami nuošalyje turime pažymėti, jog Lietuvos kariuomenėje vyriausiasis organas, techniškai vykdęs visos kariuomenės apginklavimą, buvo Ginklavimo valdyba. O jos veikla iš esmės priklausė nuo kariuomenės apginklavimui skiriamų lėšų. Aukščiau minėtas Valstybės gynimo tarybos 1935 m. pradžioje priimtas nutarimas nepaprastosioms išlaidoms skirti 175 mln. litų, šią sumą išdėstant septyneriems metams, įgalino kariuomenės vadovybę planingai stiprinti kariuomenę, sudarė teisinį, moralinį ir medžiaginį pagrindą naujiems dideliems darbams joje atlikti. Padėtis kariuomenėje apginklavimo srityje gerokai pagerėjo. Reikšmingus darbus ginklavimo srityje išplėtė artilerijos dirbtuvės Kaune ir Linkaičiuose.

Visgi ir minėtas septynerių metų planas buvo sudarytas toli gražu dar ne pagal modernios kariuomenės reikalavimus – juo norėta tik užkamšyti pačias didžiausias spragas, susidariusias dėl buvusių ankstesnių vyriausybių ir kariuomenės vadovų veiklos. Kariuomenės štabo apskaičiavimu, Lietuvos kariuomenei sovietinės okupacijos išvakarėse trūko įvairių būtiniausių ginklų ir karinio turto daugiau negu už 150 mln. litų. Ši suma rodo, jog Lietuvos karinis potencialas galimo karinio konflikto atveju buvo menkas ir, jam kilus, didesnių vilčių apginti šalį neteikė.